

Państwowa Wyższa Szkoła Zawodowa w Nowym Sączu

**Zabawki dziecięce – wybrane konteksty
teoretyczne, badawcze i praktyczne**

pod redakcją

Marzeny Kielbasy

Mirosławy Sochy

Nowy Sącz 2019

Redaktor Naukowy

dr Marzena Kielbasa
dr Mirosława Socha

Redaktor Wydania

dr hab. Zdzisława Załona, prof. PWSZ

Recenzja

dr hab. Eugenia Karcz-Taranowicz, prof. UO
s. dr hab. Maria Opiela, prof. KUL

Redaktor Techniczny

dr Tamara Bolanowska-Bobrek

© Copyright by Państwowa Wyższa Szkoła Zawodowa w Nowym Sączu
Nowy Sącz 2019

ISBN 978-83-65575-51-7

Wydawca

Wydawnictwo Naukowe Państwowej Wyższej Szkoły Zawodowej w Nowym Sączu
ul. Staszica 1, 33-300 Nowy Sącz
tel. 18 443 45 45, e-mail: briw@pwsz-ns.edu.pl

Adres Redakcji

Nowy Sącz 33-300, ul. Staszica 1
tel. +48 18 443 45 45, e-mail: tbolanowska@pwsz-ns.edu.pl

Druk

Wydawnictwo i drukarnia NOVA SANDEC s.c.
Mariusz Kałyniuk, Roman Kałyniuk
33-300 Nowy Sącz, ul. Lwowska 143
tel. 18 547 45 45, e-mail: biuro@novasandec.pl

Spis treści

Wstęp	5
I. Zabawka w ujęciu teoretycznym i badawczym (<i>Mirosława Socha, Marzena Kielbasa</i>).....	7
I.1. Wprowadzenie	7
I.2. Istota zabawki	8
I.3. Wybrane klasyfikacje zabawek	10
I.4. Preferowane zabawki w ujęciu rozwojowym – wiek przedszkolny.....	16
I.5. Funkcje i znaczenie zabawki	18
I.6. Dobra zabawka warunkiem dobrej zabawy.....	21
I.7. Zabawka obiektem badań naukowych	24
I.8. Założenia metodologiczne badań własnych	27
I.9. Wyniki badań własnych	28
I.10. Podsumowanie.....	37
I.11. Bibliografia.....	38
II. Historyczny kontekst zabawki (<i>Anna Klim-Klimaszewska</i>)	41
II.1. Wprowadzenie	41
II.2. Dzieje zabawki	41
II.3. Podsumowanie	78
II.4. Bibliografia	78
III. Zabawka jako fenomen dzieciństwa (<i>Mária Podhájecká, Vladimír Gerka</i>).....	82
III.1. Wprowadzenie	82
III.2. Zabawka.....	82
III.3. Znaczenie zabawek dla dzieci w wieku przedszkolnym	83
III.4. Zabawka jako element środowiska edukacyjnego.....	84
III.5. Wykorzystanie zabawek w edukacji przedszkolnej	86
III.6. Im więcej dziecko ma zabawek, tym mniej się bawi.....	88
III.7. Zabawka a płeć dziecka	89
III.8. Zabawki dorosłych versus zabawki dzieci	90
III.9. Zabawki technologiczne	91
III.10. Przemysł zabawkarski	93
III.11. Podsumowanie	95
III.12. Bibliografia	95
IV. Zabawki w przestrzeni edukacyjnej dziecka (<i>Magdalena Palacz</i>)	97
IV.1. Wprowadzenie	97
IV.2. Zabawki we współczesnym świecie	97
IV.3. Nauczyciel jako przewodnik w świecie zabawek	99
IV.4. Potencjał własnoręcznie wykonanych zabawek	100
IV.5. Projekt „Przedszkole bez zabawek”	101
IV.6. „Teatr z łyżki”, czyli zabawy i zabawki dla dzieci o zróżnicowanych możliwościach.....	103
IV.7. Podsumowanie.....	105
IV.8. Bibliografia.....	105

V. Działania twórcze dziecka 5-letniego w procesie przygotowania zabawki <i>(Zbigniew Ostrach, Barbara Skalbania)</i>	107
V.1. Wprowadzenie	107
V.2. Zabawka – kontekst teoretyczny i empiryczny	107
V.3. Koncepcja rozwoju kreatywności dziecka według M. Kielar-Turskiej	109
V.4. Proces tworzenia zabawki jako wartość dla rozwoju	110
V.5. Analiza materiału badawczego	110
V.6. Podsumowanie	115
V.7. Bibliografia	116
VI. Zabawki w zabawach badawczych dzieci w wieku przedszkolnym <i>(Joanna Jachimowicz)</i> ...	117
VI.1. Wprowadzenie	117
VI.2. Zabawki w zabawach badawczych dzieci w wieku przedszkolnym – praktyka edukacyjna.....	118
VI.3. Podsumowanie	124
VI.4. Bibliografia.....	125
VII. Zabawki w wierszach i piosenkach <i>(Bożena Raszke, Grażyna Enzinger)</i>	127
VII.1. Wprowadzenie	127
VII.2. Zabawka jako atrybut zabawy w kontekście piosenek dla dzieci	127
VII.3. Propozycje muzyczno-metodyczne dotyczące realizacji piosenek.....	128
VII.4. Podsumowanie	138
VII.5. Bibliografia	144
VIII. Dziecięce zabawki w świecie cyfrowych technologii <i>(Ewelina Kurowicka-Roman)</i>	145
VIII.1. Wprowadzenie	145
VIII.2. Zabawka jako narzędzie wspierające rozwój	145
VIII.3. Zabawki dawne a współczesne – podobieństwa i różnice.....	147
VIII.4. Cyfrowe zabawki w rękach dzieci	149
VIII.5. Podsumowanie	150
VIII.6. Bibliografia	151
Zakończenie	153
Informacje o Autorach	155

Wstęp

W pedagogice, psychologii, socjologii i innych naukach podejmowane są dyskusje nad dziecięcymi zabawkami, które – zdaniem wielu teoretyków i badaczy – należy traktować poważnie, jako przedmioty o szczególnym przeznaczeniu i znaczeniu. Zabawka jest dla dzieci czymś niezwykłym, jak twierdził E. Bojanowski – jest „cackiem do igrania”¹. Warto zatem budować refleksję na ten ważny temat, zwłaszcza w obecnej rzeczywistości społeczno-kulturowej, nasyconej (przesycionej) zróżnicowaną ofertą często dalekich od ideału zabawek gotowych. Są one w przeważającej części obiektami popkultury, a także produktami kolekcjonerskimi², których sprzedaż jest wspierana przez reklamę i marketing. Należy także zwrócić uwagę na konieczność eksplorowania preferencji dzieci w zakresie wyboru zabawek, co jest dość rzadko podejmowane w nauce, choć zarówno teoretycy, jak i praktycy zgodnie twierdzą, że dobra zabawka jest warunkiem dobrej zabawy.

Niniejsza monografia jest efektem pracy 12 autorów, zainteresowanych problematyką zabawki, którą poddają wieloaspektowym analizom i refleksjom na podstawie teorii oraz własnych doświadczeń badawczych, a także praktyki pedagogicznej.

Składa się ona z ośmiu rozdziałów. Pierwszy z nich, zatytułowany *Zabawka w ujęciu teoretycznym i badawczym*, opracowany przez Mirosławę Sochę i Marzenę Kielbasę, wprowadza czytelnika w teoretyczne analizy pojęć, charakterystyki, klasyfikacji, funkcji, wartości i znaczenia zabawek, co stanowi teoretyczne tło dla własnych badań empirycznych, ukierunkowanych na poznanie zabawek preferowanych przez dzieci w wieku przedszkolnym i wyjaśnienie przyczyn tych preferencji.

W rozdziale drugim, *Historyczny kontekst zabawki*, Anna Klim-Klimaszewska – na podstawie analizy źródeł archeologicznych, historycznych i ikonograficznych – dokonuje prezentacji wybranych zabawek dziecięcych od czasów najdawniejszych do końca XX wieku. Autorka wskazuje na fakt, że wiele zabawek, którymi bawiły się dzieci w poprzednich wiekach, popularnych jest także w obecnych czasach. Przemiany zabawek dotyczą sposobów ich wytwarzania, użytego materiału, wyglądu i estetyki.

Trzeci rozdział monografii, *Zabawka jako fenomen dzieciństwa*, został opracowany przez Marię Podhájecą i Vladimíra Gerkę. Autorzy ukazują zabawkę jako element dziedzictwa kulturowego każdego narodu i fenomen, który ma duże znaczenie w życiu dziecka oraz edukacji przedszkolnej. Twierdzą, że zabawka nie jest dla dziecka tylko narzędziem, ale jest także obiektem, dzięki któremu odkrywa złożoność świata i uczy się w nim żyć. Dla dziecka w okresie dzieciństwa jest personifikacją wiernego i oddanego przyjaciela, który towarzyszy mu w radosnych i trudnych chwilach życia.

W kolejnym rozdziale – *Zabawki w przestrzeni edukacyjnej dziecka* – Magdalena Palacz podejmuje dyskusję o zabawkach zaawansowanych technologicznie, reklamowanych przez media i często bezrefleksyjnie kupowanych przez rodziców. Podkreśla, że przedszkola i szkoły stanowią obecnie jedyne miejsca, w których korzystanie przez dzieci z zabawek odbywa się według określonych zasad i reguł, pod kontrolą kompetentnych pedagogów. Zachęca do realizacji znanych z literatury przedmiotu projektów, np. *Przedszkole bez zabawek* i *Teatr z łyżki*.

¹ *Kompendium edukacyjne Edmunda Bojanowskiego*, M. Opiela, 2016, Lublin: Wydawnictwo Episteme.

² *Zabawka – przedmiot ludyczny i obiekt kolekcjonerski*, K. Kabacińska-Luczak, D. Żołądź-Strzelczyk (red.), 2016, Poznań: Wydawnictwo Naukowe UAM.

Rozdział piąty, *Działania twórcze dziecka 5-letniego w procesie przygotowania zabawki*, opracowany przez Zbigniewa Ostracha i Barbarę Skalbanię, ukazuje znaczenie zabawki oraz niezwykle efekty procesu samodzielnego jej tworzenia przez dziecko 5-letnie podczas zabawy. Badania uwzględniają koncepcję rozwoju kreatywności dziecka w symbolicznym ujęciu 2A/2K, autorstwa M. Kielar-Turskiej.

Kolejny rozdział, zatytułowany *Zabawki w zabawach badawczych dzieci w wieku przedszkolnym*, przygotowany przez Joannę Jachimowicz, ukazuje poznawcze wartości naturalnych przedmiotów i rekwizytów, które dzieci wykorzystują w charakterze zabawek w spontanicznie podejmowanych przez siebie oraz inspirowanych przez nauczyciela zabawach badawczych. Autorka akcentuje potrzebę tworzenia dzieciom w wieku przedszkolnym materialnego i osobowego otoczenia edukacyjnego, sprzyjającego podejmowaniu zabaw tego typu.

W rozdziale siódmym, *Zabawki w wierszach i piosenkach*, Bożena Raszke oraz Grażyna Enzinger, uwzględniając dziecięcą potrzebę manipulowania różnego rodzaju zabawkami i przedmiotami rozwijającymi predyspozycje ruchowe oraz umysłowe, proponują czytelnikowi wiersze i piosenki, których tematem są tradycyjne oraz współczesne zabawki, służące rozwojowi słuchu muzycznego, koordynacji słuchowo-ruchowej, a także wyobraźni muzycznej dzieci w wieku przedszkolnym.

Rozdział ósmy, *Dziecięce zabawki w świecie cyfrowych technologii*, autorstwa Eweliny Kurowickiej-Roman, koncentruje czytelnika wokół dawnych i współczesnych zabawek dziecięcych w aspekcie porównawczym. Zachęca do krytycznego spojrzenia na współczesne zabawki elektroniczne oraz takie, które tak naprawdę nie są przeznaczone dla dzieci, lecz dla dorosłych, np. lalki Reborn i inne.

Niniejsza monografia przeznaczona jest dla studentów pedagogiki, nauczycieli przedszkoli oraz szkół podstawowych, nauczycieli doradców metodycznych i konsultantów, rodziców, a także innych osób zainteresowanych zagadnieniem zabawki.

Autorom poszczególnych rozdziałów i redaktorom monografii przyświeca nadzieja, że stanie się ona inspiracją do dalszych dyskusji, badań i analiz naukowych nad zagadnieniem zabawki jako przedmiotu dotyczącego osoby najmłodszego dziecka, której należy zapewnić wszechstronny, wielostronny i integralny rozwój oraz edukację.

dr Marzena Kielbasa
dr Mirosława Socha

I. Zabawka w ujęciu teoretycznym i badawczym

(Mirosława Socha, Marzena Kielbasa)

I.1. Wprowadzenie

Na całym świecie, od zawsze, dzieci bawią się różnymi przedmiotami, m.in. lalkami, samochodzikami, piłkami, zabawkami pluszowymi, pacynkami, kukielkami, bąkami, pajacykami (zabawkami wytworzonymi przez dorosłych), a także patykami, kamykami, szyszkami, kasztanami, żołądziami (zabawkami naturalnymi) oraz przedmiotami skonstruowanymi przez siebie, według własnych pomysłów, z różnych materiałów i tworzyw (zabawkami stworzonymi). Zabawka niejedno ma zatem imię i z tego względu trudno jest ją jednoznacznie określić oraz zdefiniować. Jest to pojęcie wieloznaczne. W nauce na ogół określa się zabawkę jako przedmiot specjalnie wyprodukowany do celów zabawowych (w znaczeniu wąskim) lub każdy przedmiot, jakim dziecko posługuje się do celów zabawowej kreacji (w znaczeniu szerokim).

Niezależnie od terminologii, od początku dziejów ludzkości, społeczeństwa oraz kultury, zabawka jest uznawana za atrybut dzieciństwa oraz dziecięcej zabawy. Stosunkowo od niedawna (od lat 70. XX wieku) zabawki dziecięce stały się ważnym problemem badawczym dla przedstawicieli wielu dziedzin nauki – pedagogów, psychologów, socjologów, etnografów oraz historyków wychowania. Z perspektywy historycznej zabawki w swojej postaci stanowią ilustrację uwarunkowań społecznych, kulturowych oraz technologicznych życia, wychowania i kształcenia dzieci. Doskonale odzwierciedlają czasy minione i aktualne w tym zakresie. Z socjologicznego punktu widzenia zabawki przeznaczone dla dzieci stają się przedmiotami wspomagającymi uwewnętrznianie przez dzieci wzorów kulturowych (Maciejewska-Mroczek, 2012). Psychologia i pedagogika przedmiotem swoich dociekań badawczych w tym obszarze czynią na ogół poznawanie, opisywanie i interpretowanie ich wartości, wielorakich funkcji (np. ludycznej, wychowawczej, kształcącej, socjalizacyjnej, terapeutycznej, stymulującej, itd.), a także znaczenia w życiu oraz wielostronnym rozwoju dziecka. Wieloaspektowe, pogłębione oraz interdyscyplinarne eksploracje naukowe dotyczące tego zagadnienia w przypadku każdej dyscypliny naukowej dostarczają istotnych danych o oddziaływaniu zabawek na dzieci w sytuacjach zabawy swobodnej i organizowanej przez dorosłych w celach dydaktycznych w instytucjach edukacyjnych (np. w przedszkolach, szkołach i innych placówkach wychowania oraz kształcenia dzieci, a także terapii). Interesujące badawczo wydaje się także poznawanie, co dzieci myślą o zabawkach i jakie są ich aktualne preferencje w tym zakresie.

Problematyce zabawki widzianej z różnych perspektyw i w różnych kontekstach wiele uwagi poświęcili następujący teoretycy, badacze oraz praktycy: M. Dunin-Wąsowicz (1977), J. Bujak (1986, 1988), M. Marchewa-Pichlińska (1987), E. Minczakiewicz (1996, 2001, 2013), D. Żołądź-Strzelczyk, I. Gomułka, K. Kabacińska-Łuczak, M. Nawrot-Borowska (2016), E. Maciejewska-Mroczek (2012), B. Bilewicz-Kuźnia (202017), M. Szczepska-Pustkowska (2017) i wielu innych.

I.2. Istota zabawki

Życie człowieka w dzieciństwie wypełnione jest zabawami, w których realizacji zwykle występują istotne dla nich elementy – zabawki. Jako przedmioty istniejące dzięki zdolności dzieci do życia fikcją zabawową nie zaistnieją bez zabawy, która je ożywia i nadaje im głęboki sens. Zdaniem E. Minczakiewicz, wybitnej znawczyni problematyki zabawki we wspomaganiu i terapii dzieci o zróżnicowanych potrzebach edukacyjnych, tj. z deficytami rozwojowymi i niepełnosprawnościami intelektualnymi oraz ruchowymi, to właśnie „Zabawka *zaludnia* zabawowy świat, w którym aktywność dziecka może być dostosowywana do jego natury i potrzeb” (2011, s. 43).

Rozważając o pojęciu „zabawka”, zauważyć należy, że literatura naukowa jest bogata w terminologię w tym zakresie. Słowo „zabawka” pochodzi od „zabawiać”, „bawić” się czymś. Jest trudno definiowalne, ponieważ jest bogate znaczeniowo i treściowo. W ujęciu *Słownika języka polskiego* zabawka to rzecz służąca dziecku do zabawy (<https://sjp.pl/zabawka>, dostęp: 31.10.2019). W literaturze naukowej z zakresu pedagogiki, psychologii i socjologii zabawka bywa różnie nazywana, w tym: zabawką właściwą (np. grzechotka, lalka, naczyńka), rekwizytem zabawowym (np. broń, pojemnik, odznaka), atrybutem zabawowym (przedmiot na stałe przypisany do różnych form zabawowych, np. maska, strój odgrywanej postaci), gadżetem zabawowym (przedmioty zwykle, z reklam telewizyjnych), akcesorium zabawowym (zwykle przedmioty służące do zabawy), sprzętem zabawowym (np. przybór, przyrząd, narzędzie), środkiem zabawy (przedmiot, rzecz, okaz przyrodniczy), bawidłem itp.

Wieloznaczność terminologiczna wynika z dwojakiego rozumienia pojęcia „zabawka” – wąskiego i szerokiego. W wąskim znaczeniu zabawką jest przedmiot wyprodukowany w celach zabawowych, a w szerokim – każdy przedmiot służący do zabawy, gdyż „Wszystko może być zamienione w zabawkę, jeśli w świadomości dziecka lub grupy dzieci istnieje przekonanie o użyciu do celów zabawowych” (Bujak, Pilichowska, 1986, s. 19).

Można zatem powiedzieć, że każdy przedmiot w rękach dziecka (piórko, listek, szyszka, patyk, szklana kulka, guzik, pudełko) może się stać zabawką pod warunkiem, że dziecko mentalnie nada temu przedmiotowi określone znaczenie i rolę, potrzebną do realizacji twórczej zabawy, charakteryzowanej przez Huizingę jako nową rzeczywistość (1967). Należy uznać, że ścisły związek występujący między działaniem zabawowym dziecka (jako zabawą) a zabawką (jako przedmiotem) stanowi kryterium definicyjne zabawki, co jest odzwierciedlone zarówno w dawniejszych, jak i współczesnych jej definicjach.

Przegląd wybranych definicji może stać się użyteczny do pełniejszego uchwycenia różnorodności i bogactwa sposobów ujmowania jej istoty, fenomenu, cech, funkcji oraz znaczenia, jakie może pełnić w życiu dziecka w okresie jego dzieciństwa i dorastania. Poszczególne, wybrane sposoby definiowania zabawki zostały ukazane według autorów w ujęciu chronologicznym.

Tabela 1

Wybrane definicje zabawki według autorów

Autor	Definicja zabawki
Dzierżanka, A. (1963, s. 47)	Každy przedmiot w ręku dziecka, na którym dokonuje ono manipulacji, w stosunku do którego zachowuje się aktywnie.
Karaś, A., Moszczeńska, J., Piętowski, T., Secomski, A., Witaczek, A. (1967, s. 6)	Przedmiot, za pomocą którego dziecko może realizować swoje wizje, pomysły, może oderwać się od codzienności, realnego czasu i miejsca.
Merzan, I. (1967, s. 24)	Przedmiot, bez którego nie może się obejść żadna zabawa.
Dunin-Wąsowicz, M. (1977, s. 24)	Przedmiot (lub grupa przedmiotów) wykonany w celu pobudzenia zabawowej aktywności dziecka (ruchowej, umysłowej czy emocjonalnej), stwarzający sposobność do poszerzania doświadczeń, gry wyobraźni i stopniowego opanowania rzeczywistości.
Bujak, J. (1988, s. 24)	Przedmiot przypadkowy lub służący do innych celów niż te, które narzuca mu bawiące się dziecko. Staje się zabawką dopiero, gdy dziecko odkryje ukryte w nim możliwości zabawy, wydobędzie czy uruchomi jego funkcję ludyczną. W ten sposób przedmiot ten zostaje niejako powtórnie wynaleziony i przekształcony, a możliwość dokonywania takich wynalazków i przekształceń dana jest, jak się wydaje, tylko dzieciom.
Bujak, J. (1988, s. 15)	Przedmiot materialny specjalnie wykonany do celów zabawowych, który zawiera w sobie treści kulturowe właściwej dla niego epoki lub epok minionych z zakresu kultury materialnej, duchowej lub społecznej i przekazuje je w sposób budzący określone postawy ludyczne, a za ich pośrednictwem kształtuje rozwój fizyczny, psychiczny lub emocjonalny.
Minczakiewicz, E.A. (1996, s. 8)	Przedmiot, który musi spoczywać bezpośrednio w rękach dziecka, który staje się żywy przez to, że dziecko nim się posługuje i aktywnie, ruchowo bawi, który zdobywa funkcję i znaczenie w obrębie działań, zajęć i czynnych zainteresowań dziecka.
Zięzio, R. (1997, s. 11)	Zabawką jest každy przedmiot materialny, substancja lub zjawisko biorące udział w kreatorskich poczynaniach bawiącego się osobnika.
Brzezińska, A.I., Bątkowski, M., Kaczmarska, D., Włodarczyk, A., Zamęcka, M. (2011, s. 14)	Zabawka to taki przedmiot, za pomocą którego dziecko może realizować swoje wizje, pomysły, może oderwać się od codzienności, od realnego czasu i miejsca. Z tego punktu widzenia zabawką może się stać každy z przedmiotów otaczających dziecko. Taki przedmiot – rekwizyt zaczyna bowiem być zabawką dopiero dzięki wyobraźni i działaniom dziecka.
Minczakiewicz, E. (2011, s. 45)	Zabawka jest zawsze przedmiotem inspirującym do aktywności, który tkwiąc w ręku dziecka, wspaniale rozkwita i ożywa niczym kwiat. Staje się atrakcyjnym i autentycznym „cackiem” w mniemaniu bawiącego się dziecka przez to, że ono samo, posługując się nim w zabawie, aktywnie się nim bawi, użycza temu medium swojej energii, wiedzy, pomysłu i fantazji, a nawet języka.
Minczakiewicz, E. (2011, s. 41)	Zabawka jest pewnego rodzaju medium, czymś w rodzaju pośrednika pomiędzy dzieckiem a samą zabawą.
Maciejewska-Mroczek, E. (2012)	Zabawka to przedmiot, który jest postrzegany jako zjawisko „naturalne”.
Skorodzień, A. (2014, s. 90)	Przedmiot do zabawy, dający możliwość zdobywania wiedzy i doświadczenia, produkt edukacyjny, który wspomaga wszechstronny rozwój dziecka.
Rozporządzenie Ministra Rozwoju i Finansów z dnia 20 października 2016 r. w sprawie wymagań dla zabawek (Dz.U. z 2016 r., poz. 1730)	Zabawka to wyrób zaprojektowany lub przeznaczony do zabawy oraz wyrób, który ze względu na swoje cechy charakterystyczne lub wygląd może być użyty do zabawy przez dzieci w wieku poniżej 14 lat.

Źródło: opracowanie własne.

Analiza powyższych definicji skłania do postrzegania oraz rozumienia istoty zabawki jako: wyrobu, produktu, substancji, zjawiska, cacka, przedmiotu materialnego i naturalnego, rekwizytu, produktu edukacyjnego oraz medium. Zabawka ożywa i karmi się wyobraźnią manipulującego nią dziecka, które wydobywa z niej funkcję ludyczną, inspirującą je do zabawowej aktywności, której służy. Gdy dziecko odkryje i wykorzysta ukryte w niej możliwości zabawy, staje się dla niego ważnym środkiem zdobywania wiedzy, doświadczenia, realizacji pomysłów, wizji i fantazji oraz kreatywności, co przyczynia się do wszechstronnego rozwoju i pomyślnej edukacji. Zabawkę charakteryzuje zatem celowość jej wykonania/tworzenia i użycia przez osobę bawiącą się – specjalnie do celów zabawowych.

W sensie historycznym jest wytworem kultury materialnej i duchowej oraz społecznej danej epoki, co znakomicie ukazały badaczki D. Żołądź-Strzelczyk, I. Gomułka, K. Kabacińska-Łuczak i M. Nawrot-Borowska (2016), rzetelnie odtwarzając dzieje zabawek dziecięcych na ziemiach polskich do początku XX wieku. Precyzyjnie wskazały także na widoczne w nich przemiany kulturowe, obyczajowe, społeczne, polityczne i technologiczne, zarówno w zakresie ilościowym, jak też jakościowym. Pogłębiona analiza różnic występujących między zabawkami fabrycznymi z tego okresu i współczesnymi doprowadziła wspomniane autorki do konstatacji, że na ogół przedmioty te różni jedynie materiał, z jakiego zostały wytworzone oraz elementy mechaniczne występujące w ich strukturze. Każda współczesna zabawka jest więc w pewnym sensie kontynuatorką tradycyjnych.

I.3. Wybrane klasyfikacje zabawek

Jak zauważa J. Jachimowicz, dzieciom „w wieku zabawowej aktywności przydatne są rozmaite zabawki oraz rekwizyty, które czynią zabawę atrakcyjną i bogatą” (2012, s. 18). Analiza wybranych źródeł literaturowych oraz prawnych z okresu ostatnich dwóch dziesięcioleci pokazała, że istnieje wiele klasyfikacji zabawek, które wskazują na ich ścisły, nierozzerwalny oraz jednoznaczny związek z podziałem zabaw.

Uwzględniając perspektywę historyczną, J. Bujak (1988) w swoim dziele *Zabawki w Europie: Zarys dziejów – rozwój zainteresowań* stwierdził, że pierwsza klasyfikacja zabawek powstała we Francji w 1820 roku na użytek udostępniania ich przez producentów społeczeństwu. Zabawki dzielono wówczas na: wyobrażenia postaci ludzkich (były to zazwyczaj lalki, marionetki, pajacyki); zwierzęta (wykonane z miękkiego pluszu, blachy, drzewa); środki lokomocji (pojazdy kołowe, łódki, latawce); wynalazki w miniaturze (np. broń, strzelby, instrumenty muzyczne).

Ch. Büchler, badaczka problematyki zabawy, w roku 1933 opracowała podział zabawek według kryterium czynności zabawowej, jaką wykonuje bawiące się nią dziecko i na tej podstawie wskazała na następujące ich rodzaje: konstrukcyjne (np. klocki), ułatwiające grę iluzyjną (np. atrybuty różnych zawodów), umożliwiające ćwiczenie różnych funkcji (np. grzechotki, piłki), receptywne (np. książeczki) (1933; za: Maciejewska-Mroczyk, 2012, s. 77).

W polskiej literaturze specjalistycznej najbardziej znana jest klasyfikacja zabawek opracowana w 1977 roku przez M. Dunin-Wąsowicz. Autorka dokonała ich podziału adekwatnie do różnych typów zabaw, przyjmując za kryterium klasyfikacyjne przeznaczenie. Wyróżniła następujące rodzaje zabawek: zabawki służące do zabaw ruchowych (do toczenia, popychania, skakanki, piłki, serso, krążki), zabawki służące do zabaw tematycznych (lalki i ich gospodarstwo, zwierzęta, pojazdy, akcesoria do ilustrowania pracy w różnych zawodach), zabawki konstrukcyjno-techniczne (klocki, komplety do składania, narzędzia, przybory), zabawki służące do rozwijania twórczości artystycznej (wycinanki, mozaiki, papieroplastyka, instrumenty muzyczne, kostiumy i akcesoria teatralne) oraz zabawki dydaktyczne (układanki-rozsypanki, układanki-dobieranki, kwartety, domina, gry planszowe) (Dunin-Wąsowicz, 1977, s. 38-45).

K. Kabacińska (2007, s. 152), badaczka zagadnienia dawnych i współczesnych zabawek, podzieliła je na: zabawki właściwe, przedmioty zabawy oraz zabawki morficzne. Autorka ta do zabawek właściwych zaliczyła: grzechotkę, lalkę, naczynka, bierki, piłkę, karabinek, huśtawkę, sanki, narty, łyżwy, latawiec, wiatraczek; do przedmiotów zabawy: wiaderko, konewkę, klucz, fuzję, nożyczki, kuferek, trzepaczkę, kołowrotek, książkę, farby, flecik, bębenek, skrzypce, i gitarę; a do zabawek morficznych: ptaszki, owoce, bąka, łądygi i kwiaty rośliny, drzewo, chrabąszcza, pisklęta, wronę, żabę, psa, kota, cielęta, kamień i szkielet (encyklopediadziecinstwa.pl>title=Zabawki_dla_dzieci_-_hasło_otwarte, dostęp: 03.11.2019).

A. Brzezińska, M. Bątkowski, D. Kaczmarek, A. Włodarczyk oraz N. Zamecka (2011) wyróżnili w swojej klasyfikacji trzy kategorie zabawek, odpowiadając w ten sposób na pytanie, co może być zabawką. Według tych autorów są to: zabawki gotowe, zabawki odkrywane i zabawki stworzone przez dziecko. Każda z kategorii została przez autorów zdefiniowana poprzez jej charakterystykę i reprezentujące ją różne rodzaje zabawek, które oferuje dziecku otoczenie, samo je odkrywa lub tworzy samodzielnie przy pomocy osoby dorosłej, jako asystenta technicznego. Niezależnie od wyróżnionych kategorii, dziecko używa każdego rodzaju zabawek w celu uzyskania przyjemności i, choć sobie w pełni tego nie uświadamia, rozwinięcia własnego potencjału, pozwalającego mu na stopniowe opanowywanie własnego umysłu, uczuć, ciała oraz otoczenia społecznego.

Tabela 2
Kategorie zabawek

Kategoria	Definicja	Rodzaje
Zabawki gotowe	Przedmioty, które zostały kupione lub zrobione przez dorosłych właśnie jako zabawki i w takiej całkowicie gotowej postaci ofiarowane dziecku. Wierne kopie przedmiotów ze świata dorosłych, narzucające określony sposób bawienia się nimi, czyli sugerujące formę zabawy zgodnie z założeniami konstruktora.	Samochody, lalki, misie, kolejki, mebelki i wózki dla lalek, zestawy garnków i naczyń, zestawy do zabawy w pocztę, szkołę, lekarza, fryzjera.
Zabawki odkrywane	Przedmioty, które zyskują sens podczas zabawy, są najczęściej kupowane w sklepie i można się nimi bawić.	Pudła, pudełka, pudełeczka, kubki, wiaderka, pojemniki, kubeczki, kładki, linki, skakanki itd.
Zabawki stworzone przez dziecko	Przedmioty zbudowane przez dziecko z różnych materiałów. Stworzone przez dziecko całkowicie lub przy współudziale dorosłego (np. rodzica lub opiekuna). Można je wykorzystać w różny sposób i przekształcać w zabawie zależnie od pomysłów.	Domki, lalki, samochody, teatr z pudełka z papieru, figurki z plasteliny itd.

Źródło: opracowanie własne na podstawie „Zabawa, czyli co i po co? O roli zabaw i zabawek w przygotowaniu do codziennego życia”, A.I. Brzezińska, M. Bątkowski, D. Kaczmarek, A. Włodarczyk, N. Zamecka, 2011, w: *Świat lat dziecięcych... Jak kręcą nas zabawki?*, Katalog wystawy czasowej 7 maja – 7 sierpnia 2011 roku, zorganizowanej w Muzeum Narodowym Rolnictwa i Przemysłu Rolno-Spożywczego w Szreniawie.

Powyższa klasyfikacja wskazuje, że:

Dzieci bawią się więc nie tylko (gotowymi) zabawkami, których jest w dzisiejszych czasach nadmiar, lecz także wykonanymi samodzielnie, jak również samym wykonywaniem lub odkrywaniem zabawek na własne potrzeby. W tym celu najmłodszy często przeobrażają twórczo przedmioty mające inne zastosowania. Istnienie oraz splątanie się fikcji i rzeczywistości poprzez podwójne znaczenie przedmiotów użytych przez dziecko w zabawie jest uważane za jedną z najważniejszych jej osobliwości (Szczepka-Pustkowska, 2017, s. 256).

Warto zaznaczyć, że ujawniające się zdolności najmłodszych dzieci do tworzenia zabawek są wyrazem m.in. ich niezależności myślenia i działania, kreatywności, samodzielności, sprawności psychomotorycznej, skuteczności itp.

Nieco podobną i prostą klasyfikację zabawek opracował A. Karaś, biorąc pod uwagę przeznaczenie. Wyróżnił on zabawki gotowe (umożliwiają odtwarzanie rzeczywistości), zestawy konstrukcyjne (do układania według instrukcji, schematu lub dowolnie) i przedmioty bezpostaciowe (plastelina, glina, piasek, szmatki, włóczki, sznurek (za: Grzeszkiewicz, 2014, s. 245).

E. Grzeszkiewicz (2014, s. 249-251) podzieliła zabawki ze względu na rodzaj zabawy, a więc przeznaczone do zabaw samorzutnych: ruchowych (do toczenia i pociągania, do popychania przed sobą, piłki gimnastyczne, kręgle, zestawy rzutek, pistolety sportowe do celowania itd.); konstrukcyjnych (piasek, klocki, w tym Lego, glina, plastelina itp.); tematycznych (lalki, maskotki, misie, pieski, farmer, budowlaniec itp.).

E. Minczakiewicz (2010), dokonując klasyfikacji zabawek przeznaczonych dla dzieci niepełnosprawnych ruchowo i umysłowo, uwzględniła trzy kryteria ich podziału: dostępność, cechy zewnętrzne i cel zabawy. Autorka wskazała na wartości oraz funkcje zabawek w rozwoju indywidualnym, stymulacji i rehabilitacji dzieci, które nazywa dziećmi specjalnej troski. W toku swoich badań nad zabawkami preferowanymi przez dzieci z niepełnosprawnością fizyczną i intelektualną ustaliła, że potrzebują one innych zabawek niż dzieci rozwijające się harmonijnie. W tym kontekście cecha dostępności zabawki łączy się ściśle ze stanem dziecka i jego psychofizycznymi możliwościami bawienia się nią. Cechy zewnętrzne dotyczą właściwości stymulacyjnych zabawki – wizualnych oraz jakościowych (Lisowska, Kielbasa, Socha, 2018). Cel stosowania zabawki natomiast wiąże się z potrzebą wykorzystania jej do kształcenia, doskonalenia i utrwalania umiejętności, sprawności oraz nawyków dziecka.

Tabela 3

Zabawki przeznaczone dla dzieci niepełnosprawnych ruchowo i umysłowo

Kategoria	Rodzaje zabawek	Wykorzystanie
Zabawki – przypadkowo napotkane przedmioty	Materiał przyrodniczy, różnorodne opakowania	Do zabaw twórczych i rozwijania wyobraźni
Zabawki – przedmioty codziennego użytku	Talerze, kubki, garnki, sitka plastikowe z rączką, przybory do mycia i kąpieli, wyłączniki, przyciski, kłódki	Do rozwijania funkcji poznawczych, ruchowych (przekładania, przelewania, przesypywania), doskonalenia słuchu, wzroku, dotyku, koordynacji wzrokowo-ruchowej, umiejętności samoobsługowych, uwalniania napięć itd.
Zabawki grające, dzwoniące, mrugające	Katarynki, bączki, samograjki, instrumenty perkusyjne, elektroniczne breloczki	Do rozwijania percepcji wzrokowej, słuchowej, pamięci, koncentracji uwagi, myślenia, sprawności manualnej, ekspresji emocji itd.
Zabawki miękkie, lekkie, puszyste przytulanki	Pluszaki, pufy, poduszki, miękkie klocki, wałki, pacynki	Do rozwijania motoryki (dużej i małej, mowy), zabaw konstrukcyjnych, tematycznych, rzutnych, tocnych itd.
Zabawki do dmuchania, poszerzania siły strumienia wydychanego powietrza	Przyrządy do puszczenia baniek, mydlnych, żagłówek, tańczące kulki, wyrzutnie kulkowe, gwizdki	Do ćwiczeń oddechowych, artykulacyjnych i fonacyjnych, percepcji wzrokowej, dotykowej, woli, wytrwałości, aktywizacji itd.
Zabawki najprostsze	Składanki i łamanki z papieru	Do ćwiczeń oddechowych, precyzji manualnej, wyzwiania radości z dokonań itd.
Zabawki zręcznościowe	Puzzle, mozaiki, przeplatanki, krążki plastikowe, nawlekanki, piramidki, domino	Do manipulacji, rozwijania percepcji i koordynacji wzrokowo-ruchowej, stymulowania procesów poznawczych, doskonalenia znajomości kształtów, kolorów, wielkości, uczenia się matematyki, komunikowania się, ćwiczeń systematyczności, cierpliwości itd.
Zabawki mechaniczne	Pojazdy, roboty, bazy	Do rozwijania percepcji wzrokowej, ćwiczenia pamięci i uwagi, mowy, rozładowywania napięć i emocji
Kukielki, kostiumy i rekwizyty teatralne	Maski, stroje do przebierania się, maski, korony itd.	Do wyzwiania twórczej inwencji, rozwijania pomysłowości, uwagi, mowy, pamięci, uspołeczniania, zaspakajania potrzeby ekspresji, wywoływania radości, budowania poczucia własnej wartości
Zabawki – zestawy do zabaw tematycznych	„Mały fryzjer”, „Lekarz”, „Mała gospodyni domowa”	Do rozwijania orientacji zawodowej, wyobraźni, mowy, komunikacji interpersonalnej, sprawności manualnej, umiejętności posługiwania się narzędziami i przyborami, współpracy i współdziałania itd.
Zabawki aktywizujące ruchowo	Suchy basen, miękkie kształtki, zjeżdżalnia, narty, sanki, rowery, hulajnogi, pojazdy dla dzieci	Do doskonalenia sprawności motorycznej, koordynacji wzrokowo-ruchowej, ćwiczenia mięśni, przełamywania lęków, relaksacji, rozładowywania emocji itd.

Źródło: opracowanie własne na podstawie „Zabawka w rozwoju indywidualnym i w rehabilitacji dziecka specjalnej troski”, E. Minczakiewicz, 2011, *Bliżej Przedszkola*, 7-8(118-119), s. 41-45; *Bawidła: katalog zabawek dla dzieci niepełnosprawnych ruchowo i umysłowo*, E. Minczakiewicz, 2001, Kraków: WN AP.

E. Minczakiewicz pojęcie „zabawka” ujęła szeroko, identyfikując ją jako przedmiot służący do zabawy i ożywiający dzięki niej, co zostało odzwierciedlone w wyróżnionych kategoriach zabawek i przyporządkowanych im rodzajach, a także propozycjach celowego ich wykorzystania w stymulacji i rehabilitacji dzieci. Można stwierdzić, że według powyższej klasyfikacji przedmiot ma szansę stać się zabawką, jeśli dziecko się nim zainteresuje i będzie on dla niego osiągalny ze względu jego stan i właściwości psychofizyczne. W przypadku korzystnego dopasowania zabawki do możliwości dziecka, nastąpi wielostronna stymulacja poszczególnych funkcji jego organizmu.

K. Appelt i A.I. Brzezińska pogrupowały zabawki ze względu na różne obszary rozwoju dziecka i wyróżniły osiem ich kategorii (2011, s. 3-10):

- kontakt z dorosłym – wiedza (książki, płyty CD z bajkami i piosenkami, instrumenty muzyczne);
- kontakt z innymi dziećmi – zabawy ruchowe i współpraca (zestawy dużych elementów do tworzenia konstrukcji, torów przeszkód, domki, namioty, baseny ogrodowe, piaskownice, drabinki, huśtawki, zjeżdżalnie);
- poruszanie się – sprawność i koordynacja ruchowa (duże samochody i inne pojazdy);
- manipulacja – sprawność manualna i koordynacja ruchowa (klocki z tworzywa sztucznego, klocki drewniane, puzzle, rybki z magnesem i wędka, labirynty przestrzenne, zabawki do przewlekania sznurka, kolejki drewniane);
- wyobraźnia i wiedza – zabawy ruchowe i tematyczne (samochody i inne pojazdy różnej wielkości i różnego typu, wózki dla lalek, akcesoria domowe, zabawki gumowe – figurki, lalki i misie, pacynki i kukiełki, teatrzyk);
- wyobraźnia, wiedza i umiejętności – uczenie współpracy (tablice do pisania kredą, tablice magnetyczne, niskie stoliki z krzeselkami do zabaw plastycznych), farby, kredki, pędzelki, pędzle, tablice do prezentowania prac dzieci, węgiel, kreda, pieczątki, modelina, ciastolina);
- uwaga, pamięć, myślenie (zabawki uczące sortowania i dopasowywania kształtów, memo, domina o różnej tematyce);
- myślenie, planowanie (proste gry planszowe i zręcznościowe, proste gry w karty, układanki).

Autorki powyższej klasyfikacji wskazują, że każda z kategorii dotyczy określonej sfery rozwoju dziecka, w tym pierwsze dwie rozwoju społecznego i emocjonalnego, dwie następne rozwoju ruchowego (motoryki dużej i małej), a pozostałe cztery kompetencji poznawczych (Ibidem, s. 2).

W literaturze przedmiotu (od lat 50. XX wieku) wyróżnia się kategorię zabawek edukacyjnych, jako odpowiedź na potrzebę realizacji współczesnego wzorca nauki przez zabawę, w którym „zabawka stanowić może istotne narzędzie zdobywania kolejnych *osiągnięć*” (Maciejewska-Mroczyk, 2012, s. 159) przez dziecko. Autorka ta, analizując zasadność i cele wyodrębnienia tej kategorii zabawek, choć powszechnie uważa się, że wszystkie zabawki mają walory edukacyjne, dokonała m.in. ich przeglądu, wskazując na następujące rodzaje: edukacyjne gry elektroniczne, programy telewizyjne, polskie Bystrzaki, Bystrógłów i zagraniczne Genius baby, Wonderbrains, Edukational Tois Planet, Fisher-Price i wiele innych. D. Kaczmarska i N. Zamęcka (2012) do zabawek tego typu zaliczyły: puzzle, gry komputerowe, klocki, gry pamięciowe i gry elektroniczne. P. Kowolik (2005) zabawki edukacyjne nazwał dydaktycznymi i podzielił na cztery kategorie, wśród których znalazły się: układanki-rozsypanki, gry planszowe, domina obrazkowe i słowno-pojęciowe.

Owoce naukowych poszukiwań zabawek o wielorakich funkcjach jest zabawka dydaktyczna miękka. H. Sala-Wójcik (2015) definiuje ją jako przedmiot wykonany do celów zabawowych i dydaktycznych. Jest to zabawka wykonana (uszyta) według indywidualnego projektu autora. Jej atrybutem są liczne schowki przeznaczone do ukrywania pomocy wspomagających edukację dziecka. Zabawka tego rodzaju ma swoje imię i może np. opowiadać dzieciom bajki lub służyć za przewodnika zabawy. Przez swoją niestandardowość przyczynia się do wzrostu motywacji i koncentracji dzieci na zajęciach, sprawia także, że ich działania przybierają twórczy charakter i stają się bardziej wszechstronne. Tego rodzaju zabawki (np. dziwny stworek) mogą wykonywać nauczyciele we współpracy z dziećmi i rodzicami, operując dowolnymi miękkimi materiałami, tworzywem, kształtami, kolorami i fakturą (Sarota, 2011).

Współczesne przemiany technologiczne przyczyniły się do wyróżniania kategorii zabawek określanych jako „cyber-zabawki”, do których należą: gry komputerowe, zabawki elektroniczne, zabawki interaktywne (np. smart toys, connected toys, connected smart toys), konsole, cyber-roboty kreatywne i inne (Brzezińska i in., 2011).

Klasyfikacji zabawek można się doszukać także w prawie oświatowym rodzimym (Rozporządzenie Ministra Rozwoju i Finansów z dnia 20 października 2016 r. w sprawie wymagań dla zabawek) i europejskim (Dyrektywa „zabawkowa” (TOYS) 2009/48/WE; 88/378/EEC) oraz Raporcie PKN-CEN/CR 14379 „Klasyfikacja zabawek. Wytyczne”. W ostatnim z tych dokumentów zabawki zostały podzielone na 24 kategorie, którym przypisano te ich rodzaje, które są przeznaczone dla dzieci poniżej lub powyżej 3 lat. W pierwszym z przywołanych aktów prawnych znalazły się z kolei m.in. następujące kategorie zabawek:

- zabawka funkcjonalna – jest to zabawka podobna w wyglądzie i użyciu do produktu i urządzenia lub instalacji, jakie wykorzystują dorośli. Przypomina pomniejszone ich modele;
- zabawka do zabawy w wodzie – jest przeznaczona do użytku w płytkiej wodzie, na której może unieść i utrzymać się np. dziecko;
- zabawka ruchowa – to zabawka o nieruchomej konstrukcji nośnej przeznaczona do wykonywania przez dzieci jednej z następujących czynności: wspinanie się, skakanie, huśtanie, zjeżdżanie, kołysanie, obracanie, raczkowanie, pełzanie lub jakąkolwiek ich kombinacji;
- zabawka chemiczna – to zabawka przeznaczona do bezpośredniego obchodzenia się z substancjami chemicznymi i mieszaninami. Powinna być wykorzystywana w sposób odpowiedni dla wieku dziecka, pod nadzorem dorosłych;
- zapachowa gra planszowa – jest zabawką, której celem jest ułatwienie dziecku nauki rozpoznawania różnych zapachów lub smaków;
- zestaw kosmetyczny – to zabawka przeznaczona do nauki wytwarzania perfum, mydła, kremu, szamponu, płynu do kąpieli, błyszczczyka, pomadki do ust, itd.;
- gra smakowa – jest zabawką umożliwiającą dziecku przygotowanie słodczy lub innych potraw z wykorzystaniem, np. substancji słodzących, płynnych, sypkich i aromatów.

Wszystkie zabawki dziecięce wyróżnione w powyższej klasyfikacji są przedmiotami, których dopuszczanie do użytku wiąże się ściśle z koniecznością zapewnienia przez producentów bezpieczeństwa ich wytwarzania, wprowadzania do obrotu handlowego oraz użytkowania.

Przegląd wybranych klasyfikacji zabawek wyraźnie pokazał, że nie jest możliwe ujęcie ich w jeden uniwersalny podział ze względu na różnice w podejściu do: kryteriów je różnicujących, definiowania zabawek, rozumienia ich charakteru i przeznaczenia.

I.4. Preferowane zabawki w ujęciu rozwojowym – wiek przedszkolny

Wraz z rozwojem dziecka zmieniają się formy zabawy i w związku z tym preferowane zabawki. Preferencje dzieci wynikają z faktu, że ze względu na wiek, etap i stan rozwoju każde dziecko jest inne i dlatego bawi się inaczej oraz innego przedmiotu/zabawki potrzebuje, o czym piszą K. Appelt i A.I. Brzezińska (2011), A.I. Brzezińska, K. Appelt i B. Ziółkowska (2010), A. Resler-Maj (2007), M. Szczepska-Pustkowska (2017) i inni. Istotny wpływ na preferencje dzieci w tym zakresie ma wiele rozmaitych czynników, wśród których wyróżnia się psychofizyczne właściwości ich rozwoju.

A.I. Brzezińska, K. Appelt oraz B. Ziółkowska (2010) twierdzą, że u dzieci w wieku do ok. 3. roku życia dominującą funkcją psychiczną jest postrzeganie, co sprawia, że przedmioty realnie dla nich istnieją, jeśli znajdują się w zasięgu ich wzroku. Postrzeganie przez nie przedmiotów implikuje potrzebę ich poznania wielozmysłowego, w tym za pomocą dotyku. W 1. i 2. roku życia dziecko rozpoczyna etap zabawy manipulacyjnej, w której wykorzystuje różne przedmioty, by nimi potrząsać, stukać, upuszczać je, wymachiwać nimi i brać je do ust. W tym okresie manipulacje mają charakter niespecyficzny, co oznacza, że dzieci nie uwzględniają właściwości przedmiotu. Manipulacje specyficzne pojawiają się u nich po odkryciu pierwszych cech przedmiotów (budowa, struktura), dzięki czemu wykonują one ruchy adekwatne do przedmiotu, np. potrząsają grzechotką. 2-3-latki bawią się przedmiotami zgodnie z ich przeznaczeniem i funkcją – przedmioty w zabawie służą im do naśladowania (kopiowania) sposobów ich wykorzystywania przez osoby z ich otoczenia. Pojawia się zabawa „na niby”, podczas której dzieci używają substytutów przedmiotów, np. prowadzą rozmowę telefoniczną, przykładając sobie klocek do ucha, częstują herbatą, podając klocek w kształcie walca.

U dzieci w wieku przedszkolnym dominującą funkcją psychiczną jest wyobraźnia, umożliwiająca zabawy symboliczne. Stają się one zdolne do zabaw „na niby” oraz realizacji różnych ról z użyciem przedmiotów, które w zabawie są przez nie przeobrażane w inne. Dzieci 3-letnie postrzegają siebie w centrum świata, a co za tym idzie – koncentrują się na sobie w zabawie i w innych czynnościach (Klim-Klimaszewska, 2010). Ich zabawy mają charakter krótkotrwały, indywidualny i raczej samotny, ponieważ zwykle bawią się „obok” innych dzieci. Zachwycają je naturalne zabawki, jeśli dorośli im je udostępnią, co nie jest takie oczywiste, ponieważ – jak pisze H. Olechnowicz (1999) – zwłaszcza dzieci wielkomiejskie odczuwają niedostatek zabaw tworzywami naturalnymi, np. piaskiem, kamykami, szyszkami, żółędziami, kasztanami, liśćmi, patykami, muszlami itp. Dzięki poznawaniu tych tworzyw końcami palców, dzieci rozwijają swój umysł i zdobywają cenne dla własnego wielostronnego rozwoju doświadczenia. Poza tym dzieci w tym wieku z determinacją wykorzystują w swoich zabawach gotowe zabawki i sprzęty, które mogą wprawiać w ruch: hulajnogi, trójkołowe rowerki, taczki i wózki. Chętnie bawią się klockami, figurkami zwierząt, maskotkami, misiami, samochodami, zabawkowymi i naczynkami. Są to zabawki gotowe, które zdaniem A.I. Brzezińskiej i in. są „w miarę wiernymi kopiami przedmiotów rzeczywistych, występujących w świecie ludzi dorosłych, ponieważ (...). Wszystko to jest małe i ma udawać prawdziwe przedmioty ze świata ludzi dorosłych” (2011, s. 10). Dzieci w tym wieku korzystają z zabawek, w tym wchodzących w skład zestawów, np. *Mały fryzjer*, *Lekarz*, *W sklepie*, *Poczta*, *Mały budowniczy*, *Szpital*, *Pielęgniarka*, *Policjant*, *Mały Strażak* i inne.

4-latki coraz śmielej i chętniej bawią się z innymi dziećmi. Do zabaw wykorzystują klocki, piłki, samochody, figurki zwierząt i postaci z bajek oraz filmów dla dzieci, pacynki, kukielki, stroje teatralne itp. Realizują konstrukcje z różnorodnych materiałów i tworzyw, uznając, że wszystko nadaje się do tego celu. Dla dzieci w tym wieku wszystko może się stać

zabawką. Z zaangażowaniem wiosną, latem i jesienią bawią się w piaskownicy, korzystając z łopatek, sitek, grabi, foremek o różnych kształtach, młynków piaskowych i wodnych. W pomieszczeniach bawią się chętnie zabawkami, które są miniaturami sprzętu domowego. Doskonałą jazdę na dwukołowym rowerku i hulajnodze. Zimą z ogromną przyjemnością bawią się na śniegu i lodzie z użyciem sprzętu sportowego (sanek, nart, ślizgów, poduszek).

Dzieci 5-letnie z radością podejmują zabawy wspólne z innymi dziećmi w grupkach. Na potrzeby zabawy wykonują różne zabawki (książki, figurki zwierząt, samoloty, samochody i inne), które chowają do kieszeni jak największe skarby. Dzieci w tym wieku uwalniają się od fizycznych cech przedmiotów, co powoduje, że zabawki w ich rękach reprezentują inne przedmioty, np. krążek może w zabawie pełnić funkcję talerza, ale i parasola. Doskonale rozróżniają zabawową fikcję od rzeczywistej sytuacji. Chętnie realizują zabawy badawcze – rozpuszczają różne produkty w wodzie, przyrządzają potrawy na niby z użyciem naturalnych tworzyw (piasku, wody, trawy, liści itp.). Ponadto majsterkują używając drewna, sznurka, papieru, pudeł i pudełek. Grają w gry komputerowe, obsługują telefon komórkowy, komputer, odtwarzacz CD itd. Układają klocki, puzzle, konstruują skomplikowane budowle z różnych materiałów oraz własne gry planszowe, by je z zainteresowaniem i zapałem rozgrywać.

Dzieci w wieku 6 lat bawią się wspólnie z innymi dziećmi, planując zabawy zgodnie z ich celem. Podjmują się różnych zabawowych ról, których realizacja wymaga rekwizytów. Jeśli ich brakuje, 6-latki same je wykonują na potrzeby zrealizowania zabawowej kreacji. Konstruują skomplikowane budowle z klocków o różnym sposobie łączenia. Wykonują figurki (np. dinozaurów) niezbędne im do zabaw. Chętnie i z zapałem grają w różne gry karciane i planszowe, gotowe i własnej konstrukcji. Układają złożone, wieloelementowe puzzle. Preferują zabawki mechaniczne z napędem i na pilota, choć nie unikają pojazdów tradycyjnych, drewnianych, które chętnie same składają. Z przyjemnością podejmują zabawy ruchowe i gry sportowe z użyciem różnorodnych niekonwencjonalnych i tradycyjnych przyborów.

Podsumowując, stwierdzić należy, że zabawki pełnią służebną funkcję wobec rozwoju dziecka, co jest widoczne już w okresie niemowlęcym i poniemowlęcym. Zwykle na początku 2. roku życia dzieci zaczynają wykonywać symboliczne gesty z użyciem zabawek (np. misia czy lalki), by w wieku 2 lat z dużą wprawą używać ich zgodnie z przeznaczeniem (np. wozić lalkę w wózku, karmić ją, usypiać, myć, czesać, przytulać, przykładać sobie do ucha zabawkowy telefon i prowadzić wyimaginowaną rozmowę oraz posługiwać się w zabawie wieloma przedmiotami codziennego użytku – sztućcami, wałkiem, garnkami) (Resler-Maj, 2007). Młodsze przedszkolaki (3-4-latki) w swoich zabawach wykorzystują głównie przedmioty oraz zabawki gotowe, specjalnie obmyślane dla dzieci przez dorosłych i przez nich wykonane. Wraz z wiekiem oraz rozwojem dzieci stają się coraz bardziej zdolne do tworzenia zabawek według własnej wyobraźni. Starsze przedszkolaki na użytek zabawy są w stanie tworzyć niepowtarzalne ich wersje, w tym samochody i inne pojazdy (np. z papierowych pudełek), samoloty (np. z papieru), latawce (np. z papieru, folii i sznurka), stroje (np. z tkanin, gazet, bibuły), lalki (np. z chusteczek higienicznych, drewnianych łyżek, makówek), meble (np. z elementów metalowych i drewnianych do skręcania i/lub klejenia), figurki zwierząt (np. z kamieni, warzyw), portfele i torebki (np. z papieru lub tkanin). Dzieci w tym wieku dzięki swojej wyobraźni z powodzeniem ożywiają zwyczajne przedmioty, by mogły grać przypisywane im przez dzieci role, co autorki mogły obserwować podczas swojej pracy pedagogicznej.

I.5. Funkcje i znaczenie zabawki

Zabawki wkraczają w życie człowieka nierzadko jeszcze przed jego narodzeniem, aby towarzyszyć mu podczas różnorodnych zabawowych aktywności przez okres całego dzieciństwa, a często, ze względu na sentyment, także w dorosłości.

Podczas trwania każdej z dziecięcych zabaw ujawniają się wielorakie ich funkcje, co jest kwestią bezsporną. Poruszając zagadnienie funkcji tego przedmiotu, należy mieć na uwadze zadania, jakie on spełnia lub ma spełniać w życiu oraz edukacji dziecka (<https://sjp.pwn.pl/sjp/funkcja;2558721.html>, dostęp: 31.10.2019).

Autorzy zajmujący się zagadnieniem zabawki przypisują jej głównie następujące funkcje: wychowawczą, kształcącą (poznawczą, dydaktyczną, edukacyjną) oraz terapeutyczną, a oprócz nich także usprawniającą, aktywizującą, inspirującą (Wolska-Długosz, 2014), socjalizacyjną, przygotowawczą, kulturotwórczą (Kabacińska, 2010), zabawową (ludyczną), rozwojową (edukacyjną), przygotowawczą, stymulującą (Żołądź-Strzelczyk i in., 2016), umysłową, poszerzającą doświadczenia dziecka, ruchową, poszerzającą jego wyobraźnię (Sala-Wójcik, 2015), odreagowującą napięcia, regenerującą siły, kompensującą niedobory, a także rewalidacyjną (Minczakiewicz, 2011).

Biorąc pod uwagę wielorakie funkcje zabawki w rozwoju aktywności zabawowej dzieci, E. Minczakiewicz twierdzi, że przedmiot ten potrafi „wyzwolić w dziecku ogromne zasoby energii, pokłady wszelkiego piękna i dobra, ciekawości, pomysłowości, wytrwałości, a także niebywałej radości” (2011, s. 43).

Funkcja wychowawcza zabawki, którą dziecko operuje podczas zabawy, polega na „kształtowaniu pożądanych cech rodzącej się osobowości dziecka, na stwarzaniu mu warunków do budzenia się i rozwijania pierwszych zainteresowań, przygotowaniu do pełnienia różnych ról społecznych, a zwłaszcza do uczestnictwa w życiu rodzinnym” (Kopaczyńska-Sikorska, 1983, s. 260). Funkcja kształcąca (dydaktyczna) zabawki realizuje się poprzez umożliwianie bawiącemu się dziecku zdobywania doświadczeń, wiedzy, doskonalenie umiejętności oraz sprawności, a także rozwijanie zdolności i uzdolnień. Zabawka staje się w tym kontekście przedmiotem o walorach edukacyjnych, oddziałującym na rozwój dziecka we wszystkich sferach jego osobowości (Marchewa-Pichlińska, 1987, s. 8). Funkcja terapeutyczna zabawki (powiązana z rehabilitacyjną) polega m.in. na uwalnianiu się dziecka od napięć i lęków. W terapii różnorodnych trudności zabawki (np. przytulanki, maskotki) pozwalają dzieciom na uzyskiwanie i utrzymywanie poczucia bezpieczeństwa. Stanowią dla dzieci nieocenione wsparcie emocjonalne w trudnych chwilach, np. utraty pewności siebie lub też opuszczenia. Wystarczy przez chwilę poobserwować dzieci w okresie adaptacji w przedszkolu lub szkole, by dostrzec, jak kurczowo trzymają w dłoniach ulubione zabawki przyniesione z domu, często niewielkie pluszaki, figurki, samochodziki czy misie. Są one emocjonalnymi łącznikami między ich domem rodzinnym a nowym, jeszcze nieoswojonym, środowiskiem. Dzieci dzięki tym przedmiotom stopniowo zaczynają przełamywać lęki, odzyskują równowagę emocjonalną, niezbędną do nawiązywania pierwszych rówieśniczych relacji interpersonalnych. Funkcja stymulująca zabawki wiąże się ściśle z wielostronną aktywnością dziecka podczas realizacji własnych pomysłów. Pozwala dziecku dostrzegać własną produktywność (Kaczmarska, Zamecka, 2012) i skuteczność oraz wzrastające zdolności panowania nad swoim ciałem, a także bliższym i dalszym otoczeniem społecznym, kulturowym i przyrodniczym.

Z przytoczonych powyżej wybranych funkcji zabawki wynika, że przedmiot ten ma za zadanie przede wszystkim bawić dziecko (sprawiać mu radość) oraz oddziaływać wielostronnie, np. wychowawczo, kształcąc, pobudzając, terapeutycznie na jego wszechstronny rozwój (emocjonalny, społeczny, fizyczny i intelektualny).

M. Dunin-Wąsowicz, pisząc o znaczeniu zabawki w doświadczaniu przez dziecko świata w sensie poznawczym, stwierdza, że jest ona przyczyną jego „bezpośredniego zetknięcia się z rzeczywistością w warunkach pełnego bezpieczeństwa” (1977, s. 8). Z. Załona (2012) stwierdza, że każdy człowiek w okresie dzieciństwa potrzebuje zabawek, które stanowią warunek jego prawidłowego rozwoju. Duże znaczenie w tym względzie ma ich dotykanie, badanie oraz manipulowanie ruchomymi częściami zabawki.

Teoretycy i praktycy zgodnie twierdzą, że zabawki służą dzieciom także do: zdobywania oraz doskonalenia sprawności manualnej, zaspakajania różnorodnych potrzeb, rozwoju kreatywności, wrażliwości estetycznej i moralnej, kształtowania wyobrażeń o otaczającym świecie, a także do wzbogacania przeżyć. Są one również pomocne im w rozwoju poczucia estetyki (Kaczmarska, Zamęcka, 2012). Stanowią nieocenioną wartość w procesie zdobywania przez dziecko wielorakich doświadczeń charakterystycznych dla wieku rozwojowego, a także przyczyniają się do jego rozwoju motorycznego oraz koordynacji wzrokowo-ruchowej (Kielar-Turska, 2011).

Funkcje zabawki zostały opisane w podstawie programowej wychowania przedszkolnego (Dz.U. z 2017 r., poz., 356 z późn. zm.), a także w programach wychowania przedszkolnego. W pierwszym z tych dokumentów zapisano, że zabawki powinny być stałym elementem przestrzeni przedszkola, pełniąc funkcję motywowania „dzieci do podejmowania samodzielnego działania, odkrywania zjawisk oraz zachodzących procesów, utrwalania zdobytej wiedzy i umiejętności, inspirowania do prowadzenia własnych eksperymentów. Istotne jest, aby każde dziecko miało możliwość korzystania z nich bez nieuzasadnionych ograniczeń czasowych” (Ibidem, s. 10).

W założeniach programowych wielu programów wychowania przedszkolnego, niezależnie od ich podstaw filozoficznych i koncepcyjnych, zabawki pełnią funkcję zachęcającą dzieci do podejmowania zabawowych aktywności, co podkreślają B. Bilewicz-Kuźnia i T. Parczewska (2010, s. 50-53) w swoim programie „Entliczek pentliczek. Ku dziecku”. Proponują wyposażanie ośrodków zainteresowań w przedszkolu w takie zabawki, które będą pełniły funkcję stymulującą rozwój wielorakich inteligencji u dzieci, nazywanych przez H. Gardnera zdolnościami. Zalecają, aby w ośrodku zabawy znalazły się według tematyki następujące ich rodzaje: wózki, kołyski, lalki, naczynia kuchenne (dom); stanowisko fryzjerskie (toaletka i fotel), suszarki, szczotki, grzebienie, gumki, opaski, nożyczki do strzyżenia włosów, czepki (fryzjer); atrapy produktów spożywczych, monety, banknoty, wazon, wstążki do wiązania bukietów (sklep); samochody, pociągi, samoloty, drewniane znaki drogowe (pojazdy). W ośrodku bibliotecznym – książki, encyklopedie, czasopisma, historyjki obrazkowe, litery magnetyczne, rozsypanki literowo-sylabowo-wyrazowe, układanki, mozaiki literowe itp. W ośrodku ekspresji ilustracyjno-wizualnej natomiast: parawany, mikrofon, stroje, rekwizyty, maski, kapelusze, opaski, peleryny, chustki, pacynki, domki dla lalek i inne. W ośrodku naukowo-eksperymentalnym i matematycznym: klocki, kostki do gry, gry planszowe, pionki, guziki, klamerki do bielizny, liczmany, cyfry, znaki matematyczne, patyczki, miary metryczne, banknoty, monety, kompas, lupa, lornetki, mikroskop. W ośrodku muzycznym – grzechotki, brzękadła, puszek z grochem, kaszą, instrumenty muzyczne itd. W religijnym ośrodku: ilustracje, biblie z obrazkami, filmy o tematyce religijnej, kasety z pieśniami religijnymi, figurki. W ośrodku wypoczynku, marzeń i relaksacji – tunel, namiot, zabawki-przytulanki, hamak, fotel bujany, poduchy, małe poduszeczki, nagrania muzyki relaksacyjnej itp.

M. Kwaśniewska, J. Lendzion oraz W. Żaba-Żabińska (2018) w programie „Wokół przedszkola”, opartym na warstwicowej koncepcji wychowania S. Kunowskiego, podkreślają, że ważnym zadaniem nauczycieli wychowania przedszkolnego jest umożliwianie dzieciom posługiwania się komputerem jako zabawką i źródłem zdobywania doświadczeń oraz informacji. Autorki zapewniają, że dzieci w tym wieku bardzo dobrze obsługują smartfony, tablety i laptopy, stąd też należy te urządzenia bezpiecznie oraz z umiarem wykorzystywać w ich edukacji, co wydaje się być słuszne, jeśli istotnie te warunki będą im zagwarantowane przez nauczycieli w przedszkolu i rodziców w domu.

Dzieci bawiące się w przedszkolu różnymi zabawkami przeżywają radość i satysfakcję z własnych działań, wynikającą z poznawania tych obiektów, umożliwiając im efektywne uczenie się i wchodzenie w świat społeczny, a także kulturę. Jak zauważa E. Gruszczyk-Kolczyńska, najzwyklejsze zabawki, tj. lalki, misie i pajacyki mają znaczenie w rozwoju dzieci, ponieważ (2011, s. 10):

są one potrzebne [...] do: kształtowania czynności, które muszą opanować, aby dobrze funkcjonować w codziennych sytuacjach; osvajania z trudnymi sytuacjami, których nie sposób uniknąć: zabawy w leczenie lalki i misia pomagają oswoić się z sytuacją choroby, zabawa w podróżowanie pomaga dzieciom lepiej znosić trudy podróży itp.; budowania schematów umysłowych: wykonywane w zabawie czynności pomagają uchwycić strukturę czasową zdarzeń [...] i sprzyjają lepszemu funkcjonowaniu.

Funkcje zabawek dziecięcych są bardzo dobrze widoczne nie tylko w przestrzeni sal przedszkolnych, ale także w ogrodach, pod warunkiem jednak, że jest on dobrze zorganizowany i wyposażony. Trudno jest sobie wyobrazić ten obiekt bez piaskownicy, w której znajdują się wiaderka, łopatkę, foremki, grabki, sita, konewki, młynki wodne i piaskowe oraz wiatraczki, a także spychacze i ciężarówkę. Ważne są różnego rodzaju stałe domki i altanki, w których należy umieszczać wózki, łóżeczka, stoliki do zabaw w domu. Odpowiednio zaprojektowane alejki służyć mogą dzieciom do jazdy na rowerkach, hulajnodze, samochodach z pedałami i na baterie. Płaski, trawiasty teren z bramkami i koszem daje okazję do uprawiania sportu – gry w piłkę nożną oraz siatkową i koszykową, odbijania, podrzucania, celowania, rzucania, łapania, a także toczenia.

Stwierdzić należy, że zabawki pełnią szereg funkcji istotnych w rozwoju dziecka i jego edukacji. Są ściśle związane z funkcjami zabawy, o czym pisze B. Muchacka: „Zabawa jako jedna z form poznawania świata przez dziecko odgrywa istotną rolę w jego rozwoju (fizycznym, umysłowym, emocjonalnym i społecznym), ta forma aktywności jest bowiem przez badaczy uważana za wszechstronną i zastępującą dzieciom różne czynności wykonywane przez ludzi dorosłych, tj.: uczenie się, pracę i działalność społeczną” (2014, s. 7). Zabawki jako przedmioty zabawowe czynią dzieciństwo człowieka niewątpliwie radosnym. Stanowią też nieocenioną wartość w procesie wzrastania dziecka, często są jego powiernikami, przyjaciółmi i towarzyszami w różnych sytuacjach życiowych. Niezaprzeczalnie, odpowiednio dobrane korzystnie oddziałują na dzieci (przede wszystkim): wychowawczo, kształcąc, stymulując, uaktywniając oraz terapeutycznie. Zdaniem A. Mikler-Chwastek (2012), mają one duże znaczenie w rozwoju wszystkich sfer osobowości dziecka, pozwalają mu doświadczać wielu różnych emocji, umożliwiają uwalnianie nadmiaru energii, pomagają wprowadzać w życie nowe pomysły i eksperymenty, wzmagają koncentrację uwagi i wnoszą element kształcący ich stosunek do innych osób z otoczenia społecznego.

I.6. Dobra zabawka warunkiem dobrej zabawy

A. Boguszewska kontekst związku zabawy i zabawki (przedmiotu niezbędnego w zabawie) postrzega następująco: „Cechą charakterystyczną zabawy jest symboliczne i fizyczne zawłaszczanie przestrzeni oraz przedmiotów, stąd idea i potrzeba, a nawet konieczność atrybutu do zabawy – zabawki” (2017, s. 210). Zabawa wnosi w życie dziecka wyjątkowe pierwiastki: jasność, wzniosłość, piękność, dobitność, prawdziwość, autentyczność oraz powagę i niepowagę, o czym pisze D. Waloszek (2006). Te właściwości zabawy nie byłyby zapewne ujawniane bez zabawki.

Każde dziecko potrzebuje dobrej (adekwatnej) zabawki, by móc dobrze i pożytecznie się bawić. Zabawka, będąc warunkiem dobrej zabawy, może wspierać dziecko w rozwoju. Powinna być zatem dla dziecka odpowiednia, tzn. adekwatnie dobrana do jego wieku, możliwości oraz zainteresowań. Powinna być też bezpieczna, kreatywna, wzbudzająca ciekawość dziecka i prosta w wykonaniu (Żołądź-Strzelczyk i in., 2016). E. Gruszczyk-Kolczyńska twierdzi, że „Dzieciom nie jest obojętne, w co i czym się bawią” (2011, s. 8). Dobra zabawka to taka, która zaciekawi oraz zainspiruje dziecko do zabawy, a tym samym pobudzi jego aktywność, poszerzy zakres doświadczeń niezbędnych do budowania schematów umysłowych, wesprze rozwój wyobraźni, a także pomoże w nabywaniu zdolności przystosowawczych (Gruszczyk-Kolczyńska, 2011; Kowolik, 2005).

Zabawka, by uznać ją za dobrą, powinna:

- kształcić zdolności, rozwijać sprawności umysłowe, ruchowe;
- rozwijać zmysły, oddziaływać na wiele zmysłów jednocześnie, pobudzać do aktywności;
- rozwijać wyobraźnię, inicjatywę, kreatywność dziecka;
- wzmacniać motywację do działania;
- zachęcać do współdziałania, dzielenia się;
- bogacić życie emocjonalne (Kustosz, 2011, s. 64);
- umożliwiać wykorzystanie jej na wiele różnych sposobów;
- stymulować sfery rozwoju wymagające takiego wsparcia.

Ważnym kryterium doboru zabawek dla dzieci powinien być ich wiek, o czym piszą m.in. D. Kaczmarska i N. Zamecka (2012), A.I. Brzezińska, K. Appelt i B. Ziółkowska (2010), a także M. Kielar-Turska (2001). Ostatnia z wymienionych autorek zauważa, że „W poszczególnych okresach życia dziecko jest wrażliwe na innego rodzaju informacje, stąd oferowane mu przedmioty powinny być dostosowane do jego rozwojowych możliwości” (Kielar-Turska, 2001, s. 579). Uważa ona, że w otoczeniu dzieci, np. w wieku przedszkolnym, powinny się znajdować akcesoria przypominające naturalne przedmioty używane przy pełnieniu różnych ról społecznych, a także materiał konstrukcyjny, przyrządy i urządzenia do zabaw ruchowych, książki, ilustracje, układanki, loteryjki i gry planszowe. A.I. Brzezińska, K. Apelt i B. Ziółkowska (2010) wskazują, że dzieci w wieku od 3 do 4 lat preferują zabawki rozumiane jako wszelkie przedmioty niezbędne im do odgrywania zabawowych ról, 5-6-latki chętnie wybierają gry z regułami, a wśród nich: gry planszowe, gry karciane, gry sportowe i gry komputerowe. Zdaniem E. Gruszczyk-Kolczyńskiej, dzieciom w tym wieku należy dostarczać „przedmioty, z których będą mogły konstruować całości, a potem rozkładać je na części i ponownie budować” (2011, s. 10). Do takich przedmiotów zalicza: klocki różnego typu, zestawy konstrukcyjne i przedmioty codziennego użytku, z którymi każde dziecko powinno mieć jak najczęstszy kontakt. Podobny pogląd wyrażają R. Burton i A. Mirski (1999), według których dobrą zabawkę powinna cechować: uciechowość, podatność (sensytywność, multimodalność, manipulowalność), adekwatność rozwojowa, protwórczy i prospołeczny charakter, estetyka, trwałość, bezpieczeństwo użytkowania.

Do cech dobrej zabawki jako środka terapii odnosi się E. Minczakiewicz (2001, 2011), zwracając uwagę, że zabawki przeznaczone dla dzieci o specjalnych potrzebach edukacyjnych, w tym z niepełnosprawnościami intelektualnymi i fizycznymi, powinny mieć charakter rehabilitacyjny, być bezpieczne oraz aktywizujące. Powinny także sprawiać dzieciom radość, wyzwalać ich zainteresowanie i chęć posiadania tego przedmiotu (Minczakiewicz, 2001, 2011), co z pewnością pobudzi ich motywację do wielorakich działań, a tym samym poprawi stan ich funkcjonowania w wielu obszarach. Dobra zabawka to zatem taka, która wywołuje radość, zaniepokojenie oraz zainteresowanie dziecka, pobudza jego wyobraźnię i kreatywność, zachęca do aktywności (umożliwia manipulowanie, eksperymentowanie oraz przekształcanie), a ponadto jest odpowiednia do wieku, etapu rozwoju i kondycji psychofizycznej dziecka. Powinna być także, a może przede wszystkim, bezpieczna, co stanowi warunek dobrej zabawy.

K. Appelt i A.I. Brzezińska (2011) opracowały zasady korzystania z zabawek przez najmłodszych przedszkolaków w przedszkolu. Można je również zaprezentować rodzicom, by mogli je wdrażać także w domu w celu wzmocnienia oddziaływań wychowawczych przedszkola na dziecko w tym zakresie. Wnikliwą ich analizą powinni zająć się zatem nauczyciele i rodzice, jako osoby organizujące dzieciom w tym wieku optymalne rozwojowo, atrakcyjne i bezpieczne otoczenie do zabawy i edukacji. Dorośli – jako twórcy takiego środowiska – powinni mieć świadomość, że należy je wyposażać w zabawki z namysłem, czemu mogą posłużyć poniższe zasady/wskazówki opracowane na podstawie przywołanego powyżej źródła oraz własnych nauczycielskich refleksji autorek tego wywodu.

Nie należy tworzyć dzieciom środowiska zbyt ubożego w zabawki ani nadmiernie w nie wyposażonego. Niedobór zabawek nie sprzyja ich rozwojowi, podobnie jak nadmiar. Dzieci w otoczeniu ubogim w zabawki zwykle codziennie bawią się tymi samymi przedmiotami, rywalizując z innymi dziećmi o dostęp do nich. W otoczeniu przesyconym zabawkami dzieci łatwo przerzucają swoją uwagę z przedmiotu na przedmiot, gdyż panuje w nim chaos, zwykle nie potrafią dłużej skoncentrować się na jednym przedmiocie i w rezultacie zabawa staje się utrudniona. Może się zdarzyć, że wokół dziecka jest wiele zabawek, a dziecko nie potrafi bawić się satysfakcjonująco. Jak zauważa A. Braun (2004, s. 22):

Ten, kto wszystko ma:

- nie rozwija prawie wcale własnej kreatywności w celu dokonania czegoś nowego, ponieważ już wszystko posiada,
- nie będzie wysoko cenił wartości jakiejś zabawki, ponieważ posiada już jej namiastkę,
- jego zmysły w krótkim czasie zostaną przeciążone i szybciej będzie się dekoncentrował, to znaczy nie będzie bawił się wytrwale.

Otoczenie dziecka powinno być wyposażone w gotowe zabawki o wysokiej jakości wykonania i bezpieczne w użytkowaniu. Niska jakość zabawek jest zagrożeniem dla rozwoju dziecka i dziecięcej zabawy, gdyż powoduje szybkie ich psucie się, co wywołuje u dzieci frustrację i niechęć do zabawy. Zabawki niebezpieczne należy wykluczyć z otoczenia dziecka, by móc je naprawiać, w czym mogą brać udział dzieci i dorośli.

Zabawki w otoczeniu dziecka powinny być różne, ponieważ ich zasadniczą funkcją jest stymulowanie różnych obszarów jego funkcjonowania. Zatem, „Myśląc o jakiejś zmianie, zakupieniu nowych zabawek warto zwrócić uwagę na: 1) posiadane obecnie zasoby, na to, z których kategorii zabawek mamy najwięcej; 2) preferencje danej grupy dzieci, nie wszystkie dzieci w podobnym wieku lubią się bawić w to samo, każde ma swoje ulubione zabawy; 3) te sfery rozwoju, które u danych dzieci wymagają szczególnego wsparcia” (Appelt, Brzezińska, 2011, s. 12).

Zabawki dla dzieci w ich otoczeniu powinny być dostosowane do wieku oraz możliwości. Zabawki zbyt trudne, znacznie przekraczające możliwości dzieci, są obojętne dla ich rozwoju. Nie sprawiają też dzieciom radości, gdyż nie mogą one w pełni z nich korzystać w zabawie.

W otoczeniu dzieci nie powinny się znajdować zagrażające im przedmioty. Każdy nauczyciel i rodzic powinien znać oznaczenia umieszczone na zabawkach, by wiedzieć, które są dopuszczone i przeznaczone do użytku dla dzieci w konkretnym wieku.

Nauczyciel i rodzic może pełnić rolę przewodnika dziecka po świecie zabawek. Taka osoba pozwala dziecku poznawać nowe przedmioty, ich właściwości i sposoby ich wykorzystywania w zabawie. Może ona podejmować rolę inspiratora dziecięcych zabaw. Może także, za zgodą dzieci, uczestniczyć w ich zabawie, nadając jej nowy kierunek, by podtrzymać zainteresowanie zabawką i bawieniem się nią. Jego rolą jest także zapewnienie dzieciom warunków do zabawy, czyli przestrzeni, czasu i poczucia bezpieczeństwa, a także pomoc w zgromadzeniu potrzebnych przedmiotów oraz materiałów. Może również włączać się w logistyczne przygotowanie zabawy (organizowanie materiałów, podawanie przedmiotów itp.).

Nauczyciele i rodzice mogą inspirować dzieci do przekształcania przedmiotów w zabawki, a także własnoręcznego ich tworzenia. Zdarza się, że zabawki tego rodzaju cieszą się większym powodzeniem u dzieci niż zabawki gotowe, których wykorzystanie jest z góry przewidziane przez dorosłych. Dzięki takiemu podejściu, dziecko-twórca zabawki zdobywa nowe, cenne doświadczenia, pomocne w budowaniu poczucia własnej wartości i sprawstwa. Ponadto rozwija podczas tej czynności wyobraźnię, kreatywność oraz umiejętności współpracy z dziećmi i dorosłymi.

Należy ustalać z dziećmi zasady korzystania z zabawek, co niewątpliwie sprzyja budowaniu dobrej atmosfery dziecięcej zabawy i zgodnej współpracy. Z tych względów warto stanowić wspólnie z dziećmi reguły, przestrzegać ich i je egzekwować.

Nauczyciele i rodzice powinni tworzyć dzieciom warunki sprzyjające wykorzystywaniu przedmiotów i zabawek w sposób niestandardowy. Twórczość dziecięca, niezależnie od tego, jaki jest jej efekt końcowy, zasługuje na wsparcie i pochwały. Można ją rozumieć jako „wielostronną działalność dziecka, której owocem są nowe i oryginalne wytwory w obrębie poznania, sztuki i techniki” (Okoń, 1987, s. 19-20).

Nauczyciele i rodzice powinni zapewnić dzieciom bawiącym się zabawkami uporządkowaną przestrzeń do swobodnego rozmieszczania tych przedmiotów podczas zabawy. Należy także pomóc dzieciom ją organizować, by wytwory ich zabawy nie były przypadkowo niszczone. Zdarza się, że najmłodszy rozmieszczają swoje konstrukcje oraz budowle, np. z klocków, tuż przy drzwiach lub w innym uczęszczanym miejscu dziecięcej sali zabaw, co powoduje szybką utratę efektów ich zabawy.

Nauczyciele i rodzice powinni pamiętać, że dzieci mają swoje szczególne, ulubione zabawki. Są to różne przedmioty, w tym zazwyczaj przytulanki, które niwelują dziecięce niepokoje, stabilizują emocje i dodają im odwagi.

Podsumowując, należy zaznaczyć, że dobra zabawka może być kreatorem dobrej zabawy dziecka i jego rówieśników, pod warunkiem jednak, że będzie „Dostosowana do wieku, bezpieczna, kreatywna, pobudzająca ciekawość dziecka, a także prosta w wykonaniu” (Żołądź-Strzelczyk i in., 2016, s. 23). Z pedagogicznego punktu widzenia rodzice i nauczyciele powinni kierować się przy ich wyborze także innymi, ważnymi względami, np. stadium rozwoju psychicznego dziecka, poziomem jego kontaktów społecznych, sprawnością motoryczną, stanem zdrowia, warunkami, w jakich wzrasta oraz z kim, gdzie i jak się bawi (Grzeszkiewicz, 2014, s. 255). By zabawki dobrze spełniały przypisywane im funkcje w rozwoju dzieci, należy im je udostępniać, kierując się racjonalnymi zasadami.

I.7. Zabawka obiektem badań naukowych

Zabawka jest coraz częstszym oraz wdzięcznym obiektem badań naukowych z zakresu problematyki kompetencji ludycznych nauczycieli, preferencji zabawowych dzieci, efektywności stosowania zabawek w edukacji (lub ich eliminowania z otoczenia), roli zabawek w życiu dziecka, realizacji zabaw tematycznych w przedszkolu z wykorzystaniem rekwizytów oraz zabawek, możliwości ich tworzenia przez dzieci.

E. Szkoda (2012) badał stosunek nauczycieli wczesnej edukacji do ludyczności oraz deklarowanych przez nich kompetencji ludycznych (związanych z zabawą, grą i rozrywką). Wśród 150 badanych (90 nauczycieli z przedszkoli i 60 z klas I-III szkoły podstawowej), 73% deklaruje bardzo dobrą znajomość zabaw i gier powszechnie znanych, tradycyjnych. Większość badanych słabo zna gry pochodzące z cyberprzestrzeni. Połowa nauczycieli przedszkoli i 1/3 zatrudnionych w klasach I-III ocenia swoją znajomość umiejętności obsługi zabawek dziecięcych jako dostateczną. 17% nauczycieli przyznaje, że ich wiedza na ten temat jest niedostateczna. Nauczyciele klas I-III znacznie częściej określali swoje kompetencje jako niskie lub bardzo niskie. W zabawach i grach dzieci bierze udział ok. 3/5 badanych nauczycieli, 29% tylko czasami, zaś 12% czyni to na prośbę dzieci. Z badań wypływa wniosek, by nauczyciele doskonalili swoje kompetencje w zakresie technik ludycznych jako ośrodka integracji kształcenia w przedszkolu i klasach I-III szkoły podstawowej. W ramach kształcenia nauczycieli należy realizować treści z zakresu kompetencji ludycznych (Szkoda, 2012, s. 152).

Badania V.S. Sobkin i K.N. Skobeltsyny (2011), prowadzone nad preferencjami zabawowymi współczesnych przedszkolaków w wieku 1,5-7 lat w Moskwie wśród 1 936 rodziców, pokazują wzrost popularności gier planszowych, zabaw militarnych oraz gier komputerowych. Wraz z wiekiem spada u dzieci zainteresowanie zabawami ruchowymi i sportem oraz zabawami w wykonywanie różnych zawodów. Ulubione zabawki dzieci w wieku przedszkolnym to: pojazdy (31,1%), zwierzęta (30,5%), tradycyjne lalki (17,5%), materiały konstrukcyjne (13,6%), współczesne lalki (np. Barbie, Baby Born – 7%), współczesne postaci subkultury dziecięcej (np. Spider-Man, roboty, żółwie ninja – 5,7%), zabawki militarne (4,6%), przedmioty nie będące zabawkami (konsole, komputer, rower itp. – 3,2%), tradycyjne postaci subkultury dziecięcej (np. Kubuś Puchatek, Prosiaczek, Pinokio – 3,1%), zabawki sportowe (2,2%), gry z regułami (domino, bingo, puzzle – 1,4%), zabawki dydaktyczne (0,5%). Zdaniem badanych, chłopcy częściej niż dziewczynki wybierają do zabawy: pojazdy, materiały konstrukcyjne, współczesne postaci subkultury dziecięcej i zabawki militarne. Dziewczynki preferują: zwierzęta, tradycyjne lalki, współczesne lalki i tradycyjne postaci subkultury dziecięcej. Chłopcy w wieku 4-5 lat znacząco częściej niż dziewczynki bawią się w gry komputerowe, budowanie i konstruowanie oraz zabawy militarne. Dziewczynki częściej niż chłopcy wybierają gry planszowe, zabawy w rodzinę i w wykonywanie różnych zawodów.

M. Podhájeczka (2011) prowadziła w Preszowie i Koszycach (Słowacja) badania, których celem było określenie, jaka jest efektywność stosowania zabaw przez nauczycielki przedszkoli oraz ich realne zastosowanie w ramach świadomych, systematycznych, planowanych działań z dziećmi w edukacji przedszkolnej. Autorka, na podstawie wyników badań, postuluje, by w przedszkolach kłaść nacisk na tworzenie dzieciom środowiska i kreatywnych warunków czasowych oraz materialnych do zabaw i nauczania dzieci za pomocą zabawy. Zwraca także uwagę na fakt, że we współczesnych przedszkolach często więcej zabawek oznacza mniej zabawy.

D. Al-Khamisy (2010) prezentuje wyniki swoich badań nad efektywnością innowacyjnego programu „Przedszkole bez zabawek”, którego założeniem jest inicjowanie zabaw przez dzieci w przestrzeni pozbawionej gotowych, standardowych zabawek. Badania miały na celu uchwycenie, jakie są podobieństwa i różnice w umiejętnościach dzieci realizujących okresowo tenże innowacyjny program na zmianę z programem standardowym. W ramach realizacji programu wszystkie dzieci przynosiły do przedszkola różnorodne materiały, z których tworzyły zabawki wykorzystywane najczęściej do wspólnych zabaw. Autorka wskazuje na następujące ustalenia badawcze: program „Przedszkole bez zabawek” stwarza więcej możliwości dla konstruowania wiedzy dzieci; dzieci poszerzają zakres opanowanych umiejętności współpracy, współdziałania; są bardziej samodzielne, starają się polegać przede wszystkim na sobie, a w ostatniej kolejności na dorosłym; program daje dzieciom szansę sprawdzania siebie w różnych sytuacjach życiowych i przygotowuje je do dorosłego życia (poznają one swoje możliwości, nabywają różnego rodzaju umiejętności, dokonują samooceny, co pomaga im w budowaniu adekwatnego poczucia własnej wartości), nabywają bogatą wiedzę o otaczającym świecie. Sprawia ponadto, że tematy dziecięcych zabaw i ich role w zabawie są ciekawsze, bogatsze, bardziej zróżnicowane i różnorodne. Program korzystnie wpływa również na rozwój takich cech, jak wyobraźnia i kreatywność, czego dowodem jest fakt, że dzieci podejmowały się tworzenia i modyfikowania własnych zabawek oraz dopasowywania ich do zabawy. Warto w tym miejscu zauważyć, że postulat czasowego eliminowania zabawek z przedszkolnych sal dziecięcych stawiała także M. Milczewska (2012) pod mniej radykalnym hasłem „Dzień bez zabawki”.

S. Kustosz (2011) przedmiotem swoich badań uczyniła rolę zabawki w życiu współczesnych przedszkolaków. Interesowała się preferencjami dzieci w wieku przedszkolnym w zakresie zabawek, zabawką jako stymulatorem rozwoju oraz zabawką jako wartością. Badaniami objęła łącznie 40 dzieci, w tym 25 5-latków oraz 15 6-latków. Wyniki badań tej autorki wykazały, że dziewczynki preferują lalki Barbie (wyobrażające kobiety o idealnej powierzchowności), lalki Polly Pocket (małe laleczki posługujące się dziecięcym głosem, ale ubrane jak kobiety i o kobiecych kształtach) oraz pet shopy (figurki zwierzątek o dużej głowie, wielkich oczach i małym tułowi). Chłopcy natomiast bawią się głównie klockami Lego, bakuganami (małe figurki pochodzące z japońskich seriali telewizyjnych, skrzyżowanie smoka i dinozaura, których rolą jest walka) oraz transformersami (roboty często ze sobą walczące). Są to zabawki, które dzieci znają głównie z reklam telewizyjnych i prasy. Dziewczynki stwierdzały, że najfajniej jest się bawić lalką Barbie, lalką bobasem, pluszowym misiem, koralikami do nawlekania i zestawem gospodyni. Chłopcy uważali, że najlepsza jest zabawa transformersami, samochodem policyjnym, zestawem majsterkowicza. Badane dzieci stwierdzały, że zawsze dostają od najbliższych takie zabawki, jakie chcą. W sytuacji braku zabawek, dzieci informowały, że nie wiedzą, czym mogłyby się bawić. Chętnie bawiłyby się na dworze (drewnem, kamykami, ziemią, wodą) lub poszukałyby sobie kogoś, kto ma zabawki i im ich użyczy. Badane dzieci stwierdziły, że przy braku zabawek tęskniłyby najbardziej za komputerem.

B. Kaczmarczyk (2012) prowadziła badania ludoznawcze dotyczące zabaw oraz gier dzieci mieszkających na wsi i w mieście na Górnym Śląsku, w okresie od 2008 do 2011 roku. Łącznie uczestniczyło w nich 500 osób (dzieci i młodzieży w wieku od 5 do 18 lat) oraz 300 osób dorosłych (70% dziewczynek i kobiet, 30% chłopców i mężczyzn). Wynikiem badań było opracowanie poniżej prezentowanej klasyfikacji zabaw realizowanych przez badanych przy użyciu konkretnych zabawek:

- zabawy i gry z łapaniem, podawaniem, uderzaniem i tym podobnymi czynnościami (zabawki: piłka, kula, kulki ceramiczne, bilard, obręcz, moneta, guzik, kamyczek, patyk, nóż, kulki);
- zabawy naśladowcze i udratyzowane (teatr, dom, zabawa w budowanie, zabawy z przebieraniem, wilk i owce, jastrząb i kury, mąż i żona, żaby i bocian);
- zabawy i gry typu krycie/szukanie (zabawa w chowanego, chowanie/szukanie skarbu, ciepło-zimno);
- zabawy i gry pościgowe – bieganie, uciekanie (ślepa babka, ciuciubabka w tańcu, berek, deptanie po ogonie);
- zabawy i gry ze skokami (guma, trójki, zabawy ze skakanką, gra w klasy);
- gry planszowe (chińczyk, młynek podwójny, grzybobranie);
- gry na papierze (statki, kółko-krzyżyk);
- gry karciane (kuku, cygan);
- układanki (tangramy, domino);
- obrzędowe, korowody;
- gry komputerowe i komórkowe.

A. Bokszczanin (2013) analizowała wyniki wybranych badań naukowych i opinie rodziców na temat roli, jaką pełnią zabawki militarne w rozwoju dzieci. Na podstawie analizy wyników badań empirycznych prowadzonych przez różnych autorów stwierdziła, że nie jest możliwe jednoznaczne stwierdzenie, czy zabawki tego typu mają bezpośredni negatywny wpływ na zdrowie psychiczne oraz zachowania dzieci. Badając rodziców, autorka chciała się dowiedzieć, co myślą oni o kupowaniu zabawek militarnych swoim dzieciom. Przeprowadzony sondaż pokazał, że wszyscy badani rodzice (5 osób) wyrażali zaniepokojenie, obawy i wątpliwości dotyczące umożliwiania dzieciom dostępu do zabawek tego rodzaju. Zdaniem 2 badanych, wiek i płeć dziecka powinny mieć wpływ na dostęp do takich zabawek. 3 z badanych stwierdziło, że nie kupiliby swoim dzieciom takich zabawek, ponieważ są one dla nich szkodliwe (mogą wywołać agresję). Jeden z rodziców był zdania, że można kupić dziecku takie zabawki, gdyż nie niosą one żadnego zagrożenia. Inny rodzic, ojciec 4-letniej dziewczynki, uważał, że chłopiec może bawić takimi zabawkami, ale dziewczynka nie. Dziewczynki, zdaniem badanego, powinny bawić się lalkami i misiami, a chłopaki czołgami, żołnierzami i samochodami.

M. Szczepka-Pustkowska w swoich badaniach podążała ku odkryciu „Czy i w jaki sposób dzisiejsze dzieci, otoczone różnorodnością i wręcz nadmiarem komercyjnych zabawek, wykorzystują twórczo przypadkowe przedmioty z otoczenia, czyniąc je zabawkami/akcesoriami swoich zabaw?” (2017, s. 257). Badania były realizowane dwuetapowo w dwóch świetlicach szkolnych, gdzie 25 dzieciom 7-10-letnim w ramach metody projektowania okazji edukacyjnych (sprzyjającej aktywności zabawowej i zabawkotwórczej) dotychczasowe zabawki zastąpiono różnorodnymi materiałami wtórnymi. Były to np. tekturowe pudełka różnej wielkości i kształtu, kubki, talerzyki plastikowe, styropianowe tacki, tekturowe rulony różnej długości i średnicy, kolorowe czasopisma, sznurek, bezpieczny, giętki i łatwy do formowania drut, kapsle, korki itd. Wyniki badań pokazały, że badani uczniowie z zaangażowaniem oraz entuzjazmem

podejmowali działania zabawowe i zabawkotwórcze według własnych pomysłów – łącznie 11 zabaw tematycznych, do realizacji których wykonali 50 różnych, często skomplikowanych, akcesoriów/zabawek, np. lornetka, lalka, kamera, elementy rycerskich zbroi: hełmy, miecze, naramienniki.

S. Nazaruk i A. Klim-Klimaszewska (2018) prowadziły badania nad realizacją w praktyce pedagogicznej zabaw tematycznych w przedszkolu z wykorzystywaniem rekwizytów i zabawek. Na podstawie wyników badań autorki stwierdziły, że największym zainteresowaniem dzieci 4-5-letnich cieszyły się lalki, klocki i samochody. Większość dziewczynek do zabaw wybierała naczynia stołowe i kuchenne oraz wózki, a chłopcy różne samochody. Badane dzieci rzadko korzystały z kącików zabaw. Podczas zabaw wykorzystywały zwykle te same zabawki i rekwizyty, co zdaniem autorek nie przyczynia się do wywołania u dzieci w tym wieku dodatkowych bodźców rozwojowych. Wnioskują one, by nauczyciele częściej inicjowali zabawy tematyczne oraz przygotowywali dzieci do ich podejmowania poprzez proponowanie im do realizacji nowych i nieznanych tematów zabaw.

W Państwowym Instytucie Badawczym NASK „Internet zabawek – wsparcie dla rozwoju dziecka czy zagrożenie” z udziałem rodziców (24 osoby) przeprowadzono badania w odniesieniu do zabawek smart, które bazują na infrastrukturze Internetu. Badano m.in., jakie cechy są dla nich najważniejsze przy wyborze zabawek tego typu. Wyniki badań pokazały, że dla 65,5% respondentów najważniejsze jest bezpieczeństwo, dla 63,4% dopasowanie do wieku dziecka, a także cena, preferencja dziecka, trwałość (ważna dla prawie połowy badanych), moda, możliwość podłączenia do Internetu i inne (Rywczyńska, Jaroszewski, 2017).

M. Tomczyk i A. Aleksandrowicz (2019) także przeprowadzili badania opinii rodziców na temat kryteriów, jakimi kierują się przy wyborze zabawek i jaką rolę one pełnią w życiu ich dzieci. Dane badawcze pokazały, że ważnymi dla nich kryteriami wyboru zabawki są: bezpieczeństwo, walory edukacyjne, walory estetyczne, cena i/lub marka oraz opinie dzieci, ale po uwzględnieniu czterech pierwszych kryteriów. Zabawki, zdaniem badanych, odgrywają ważną rolę w życiu ich dzieci, ponieważ korzystnie wpływają na rozwój społeczno-emocjonalny, kreatywność i edukację.

Podsumowując przegląd wybranych badań naukowych nad zabawką, należy zauważyć, że przyczyniają się one do rozwoju oraz upowszechniania wiedzy na temat ich istoty, funkcji oraz korzyści i zagrożeń. Wnioski wynikające z badań znajdują również swoje zastosowanie w doskonaleniu praktyki edukacyjnej wychowania i kształcenia dzieci oraz wspierania rodziców w działaniach wychowawczych.

I.8. Założenia metodologiczne badań własnych

Na przełomie kwietnia i maja 2017 roku pośród dzieci w wieku przedszkolnym, uczęszczających do 6 przedszkoli, zlokalizowanych w Nowym Sączu (2) i w najbliższej okolicy (4), Autorki przeprowadziły badania sondażowe, których celem było poznanie zabawek preferowanych przez dzieci w tym wieku. Na użytek badań własnych przyjęto rozumienie pojęcia „preferencja” jako przedkładania czegoś, w tym przypadku zabawki, nad coś innego, czyli nad inne zabawki (<https://sjp.pwn.pl/slowniki/preferencje.html>, dostęp: 31.10.2019).

Problemem badawczym uczyniono następujące pytanie: Jakie zabawki są preferowane przez dzieci w wieku przedszkolnym i dlaczego? W celu rozwiązania tego problemu, posłużono się metodą sondażu diagnostycznego z zastosowaniem techniki wywiadu nieskategoryzowanego, swobodnego i otwartego. Badanym dzieciom indywidualnie zadawano po dwa pytania: Jaka jest twoja ulubiona zabawka?; Dlaczego lubisz ją najbardziej? Każde dziecko mogło wskazać

tyko jedną zabawkę i uzasadnić, dlaczego właśnie tę lubi najbardziej. Badane dzieci mogły podać wiele uzasadnień. Ich odpowiedzi były odnotowywane przez badające z oznaczeniem ich wieku i płci. W badaniach udział wzięło łącznie 216 dzieci (36 dzieci 3-letnich – 25 dziewczynek i 11 chłopców; 52 dzieci 4-letnich – 26 dziewczynek i 26 chłopców; 58 dzieci w wieku 5-lat – 28 dziewczynek i 30 chłopców; 70 6-latków – 40 dziewczynek i 30 chłopców), co prezentuje treść poniższej tabeli.

Tabela 4

Badana grupa dzieci w wieku przedszkolnym według płci i wieku

Wiek	Płeć	Dziewczynki	Chłopcy	Razem
3 lata		25	11	36
4 lata		26	26	52
5 lat		28	30	58
6 lat		40	30	70
Razem		119	97	216

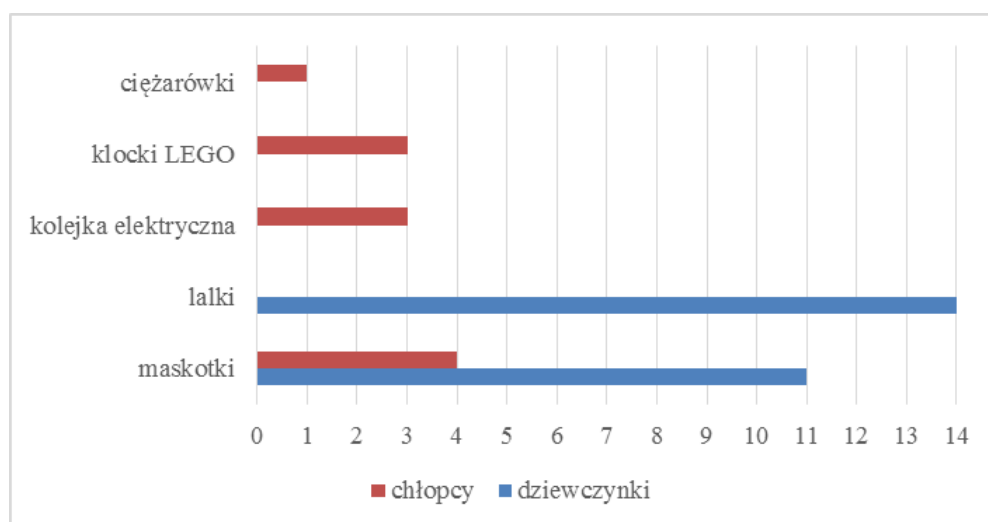
Źródło: opracowanie własne.

Na udział dzieci w badaniach Autorki uzyskały zgodę dyrektorów przedszkoli, dzieci i ich rodziców. Badania odbywały się w cichym miejscu przedszkolnej sali lub w innym, np. w jadalni, gabinecie zajęć terapeutycznych, gabinecie terapii logopedycznej. Podczas badania dzieci młodszych (3-4-letnich), na wyraźne ich życzenie, mogli towarzyszyć im ich nauczyciele. W ten sposób zadbano, by dzieci czuły się bezpieczne i mogły swobodnie wyrażać swoje opinie dotyczące treści pytań.

I.9. Wyniki badań własnych

Po przeprowadzeniu badań zebrany materiał badawczy poddano analizie ilościowej i jakościowej. Uzyskane w ten sposób dane pozwoliły na określenie, jakie rodzaje zabawek preferują badane dzieci i dlaczego.

Wyniki badania dzieci 3-letnich (N=36) z uwzględnieniem płci badanych zaprezentowano na wykresie 1.

Wykres 1. Zabawki preferowane przez dzieci 3-letnie z uwzględnieniem płci badanych.

Jak wynika z powyższych danych, 3-letnie dziewczynki preferują maskotki (11) i lalki (14), chłopcy maskotki (4), kolejkę elektryczną, klocki Lego oraz ciężarówkę. Badania pokazały, że preferencje dzieci w tym wieku ograniczyły się do niewielu (5) rodzajów zabawek. Chłopcy wskazali więcej rodzajów zabawek jako preferowanych niż dziewczynki.

Odpowiedzi 3-latków na pytanie, dlaczego preferują wskazaną przez siebie zabawkę, zostały zaprezentowane w tabeli 5.

Tabela 5

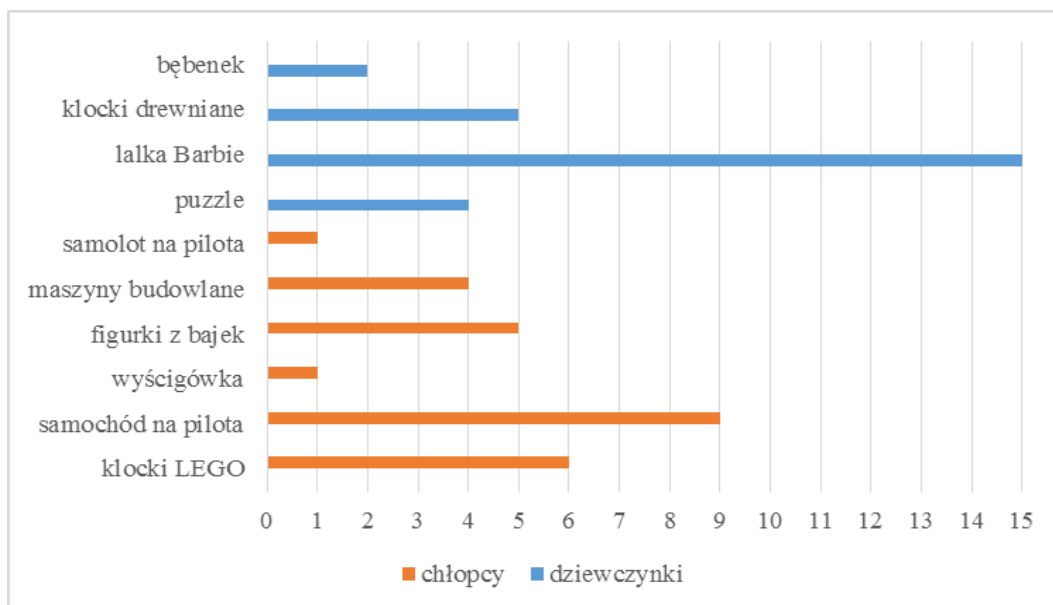
Odpowiedzi dzieci 3-letnich na pytanie, dlaczego preferują wskazaną przez siebie zabawkę (N=36)

Zabawka	Odpowiedzi dzieci
Maskotka	<i>Bo przytulam; Mamusia mi dała; Jest taka fajna; Bo ma takie ładne uszy (miś); Można ją przynieść do przedszkola; Bo ją lubię; Ma futro i oczy (piesek); Ma fajny ogonek (piesek); Bo ze mną śpi (kotek); Mamusia mi go daje, jak idę spać (kotek); Nie wiem.</i>
Lalka	<i>Bo można ją nosić; Można ją kąpać i czesać; Bo lubię; Bo jest ładna; Ma serduszko; Bawię się nią; Bo jest moja; Bo to dzidzius; Czeka na mnie w szatni; Bo ma takie włosy; Ma ładną sukienkę; Gotuję dla niej; Umie płakać i mówić; Bo tak; Wożę ją w wózku; Bo babcia mi dała.</i>
Kolejka elektryczna	<i>Bo jest do puszczania; Bawię się z mamą; Bo jeździ; Ciągnie wagony; Sama jedzie.</i>
Klocki Lego	<i>Bo są do zabawy; Buduję domek; Mam dużo; Nie wiem.</i>
Ciężarówka	<i>Bo jeździ; Wozi; Jest duża; Tata mi kupił.</i>

Zródło: opracowanie własne.

Dzieci 3-letnie (dziewczynki i chłopcy) preferują głównie maskotki, ze względu na możliwość bliskiego, emocjonalnego kontaktu z nimi (można je przytulić, zabrać do przedszkola, spać z nimi), jej cechy (ładne uszy, futro i oczy, fajny ogonek) i własny stosunek emocjonalny (jest lubiana, fajna). Zdarzały się odpowiedzi w kategorii „nie wiem”, co oznacza, że dzieci udzielające takiej odpowiedzi mają swoją ulubioną zabawkę, ale nie potrafią określić, dlaczego właśnie tę preferują. Dziewczynki preferują lalki ze względu na możliwość bawienia się nią, w tym z bliską osobą, cechy zewnętrzne (ładna, ładne ubranie, długie włosy, serduszko), stosunek emocjonalny (*Jest moja; Lubię ją; Gotuję dla niej*). Chłopcy preferują kolejkę elektryczną ze względu na możliwość bawienia się nią i jej cechy funkcjonalne (*Bo jeździ; Ciągnie wagony; Sama jedzie*), klocki Lego ze względu na przeznaczenie i możliwości ich wykorzystania, a ciężarówkę z uwagi na jej cechy (*Bo jeździ; Wozi; Jest duża*).

Dane z badania preferowanych zabawek przez dzieci 4-letnie (N=52) z uwzględnieniem płci badanych prezentuje wykres 2.

Wykres 2. Zabawki preferowane przez dzieci 4-letnie z uwzględnieniem płci badanych.

Z wykresu wynika, że 4-latki preferują więcej rodzajów zabawek niż dzieci 3-letnie. Chłopcy 4-letni preferują więcej rodzajów zabawek (6) niż dziewczynki (4) w tym wieku. Dziewczynki wolą głównie lalki (15), a znacznie mniej klocki drewniane (5), puzzle (4) oraz bębenek (2). Badani chłopcy preferują głównie samochód na pilota (9), co jest naturalne u dzieci w tym wieku, a także klocki Lego (6), figurki z bajek (5) oraz maszyny budowlane (4), zaś sporadycznie wyścigówkę oraz samolot na pilota (po 1 osobie).

Tabela 6

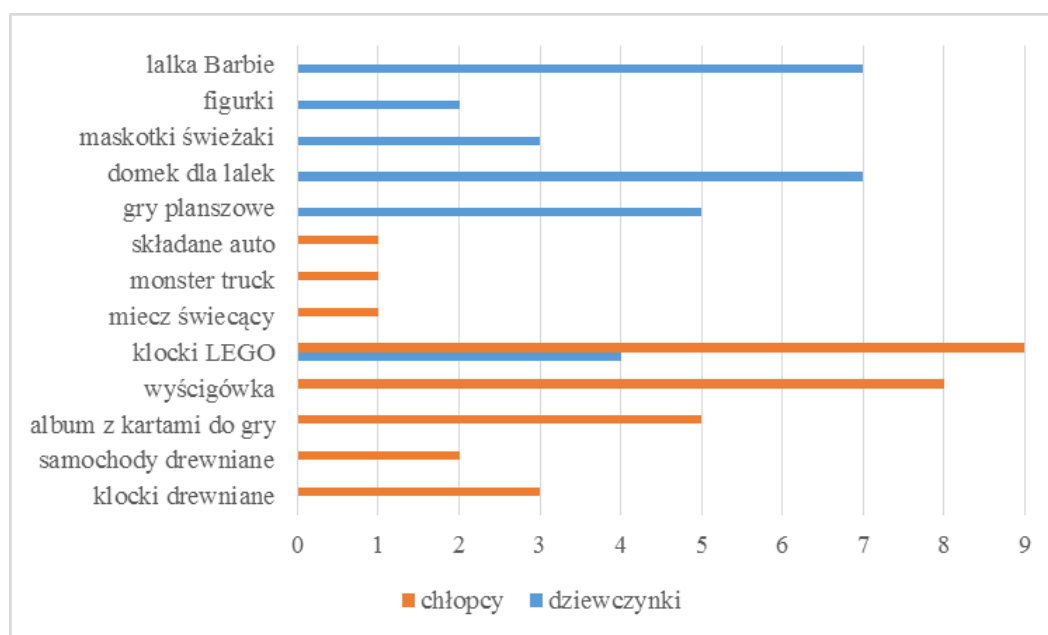
Odpowiedzi dzieci 4-letnich na pytanie, dlaczego preferują wskazaną przez siebie zabawkę (N=52)

Zabawka	Odpowiedzi dzieci
Samochód na pilota	<i>Dostałem na urodziny; Bo sam sobie wybrałem; Bo lubię; Ma światła i jeździ; Bo skręca i jeździ; Mamusia mi kupiła.</i>
Klocki Lego	<i>Bo można budować; Bo lubię; Bo są moje; Bo są do budowania; Można z nich zbudować domek; Bo są fajne do budowania; Bo mamy jeszcze policję, straż i budowę.</i>
Figurki z bajek	<i>Bo są do zabawy; Są do bawienia w piaskownicy i na „polu” (w ogrodzie przedszkolnym); Bo noszę w kieszeni; Bo jest moja z domu.</i>
Maszyny budowlane	<i>Bo są fajne; Wożę ciężary; Będę kierowcą; Siadam na nim; Drzwi się otwierają; Bawię się zawsze z Kubą.</i>
Samolot na pilota	<i>Świeci i szumi.</i>
Wyścigówka	<i>Zbieram z tatą wyścigówki. Zderzamy się z Karolem.</i>
Klocki drewniane	<i>Robi się z nich takie układanki (pokazuje); Lubię układać; Najlepiej mi wychodzi budowanie; Są fajne; Można budować dom i garaż, i co chcę; Można z nich zrobić dom dla lalki; Buduję się mosty i domy; Bo są do zabawy.</i>
Lalka Barbie	<i>Jest ładna; Można ją ubrać; Ma fajne ubrania; Bo bawię się nią w przedszkolu; Ma domek i zabawki; Można się bawić w dom; Bo ma takie długie włosy i loki (pokazuje gestem); Bo ma zjeżdżalnię; Bo Oliwia też ma taką samą; Mamusia mi kupiła cały domek; Bo można się bawić; Bo jest taka, że zgina nogi; Bo to jest taka syrenka jak w filmie.</i>
Puzzle	<i>Bo lubię układać; Układamy z mamą; Mamy ich dużo; Bo są o kucykach.</i>
Bębenek	<i>Można grać; Jest nowy.</i>

Źródło: opracowanie własne.

Jak wynika z zestawienia, 4-letnie dziewczynki preferują głównie lalkę Barbie ze względu na jej walory wyglądu zewnętrznego (długie włosy, ładny wygląd, zginające się nogi, podobieństwo do postaci z filmu), akcesoria, w jakie jest wyposażona (zabawki, sprzęty, ładne ubrania, domek) i możliwości bawienia się nią. Klocki drewniane są przez dziewczynki wybierane, ponieważ dają wiele możliwości konstruowania i wysokie umiejętności budowania, a puzzle ze względu na tematykę (o kucykach), możliwość ich układania z bliską osobą (z mamą) i dostępność (jest ich dużo). Badani chłopcy w tym wieku głównie preferują samochód na pilota z uwagi na cechy funkcjonalne (jeździ, świeci, skręca) oraz wartość emocjonalną (prezent od mamy, prezent na urodziny, własny zakup). Klocki Lego dla chłopców stanowią powód preferencji, ponieważ dają różne możliwości ich wykorzystania (można z nich budować np. domek, policję, straż i budowę). Figurki są przez nich preferowane ze względu na możliwości bawienia się w różnych miejscach (piaskownica, ogród przedszkolny) i przywiązanie (zawartość kieszeni, jest własna i przyniesiona z domu), a maszyny budowlane z uwagi na ich funkcję (wożenie ciężarów, przemieszczanie się, możliwość otwierania drzwi) i plany zawodowe (bycie kierowcą) oraz możliwość bawienia się z bliskim sobie kolegą.

Wyniki badania preferowanych zabawek przez dzieci 5-letnie (N=58) z uwzględnieniem płci badanych zostały zaprezentowane na wykresie 3.

Wykres 3. Zabawki preferowane przez dzieci 5-letnie z uwzględnieniem płci badanych.

5-letni chłopcy preferują więcej rodzajów zabawek (8) niż dziewczynki w tym wieku (5). Dziewczynki wolą głównie lalkę Barbie oraz domek dla lalek (po 7), nieco rzadziej gry planszowe (5) i klocki Lego (4), a najrzadziej maskotki ze sklepu (3). Chłopcy wybierają zaś klocki Lego (9) i wyścigówki (8) oraz album z kartami, a nieco rzadziej (5) i klocki drewniane (3).

Tabela 7

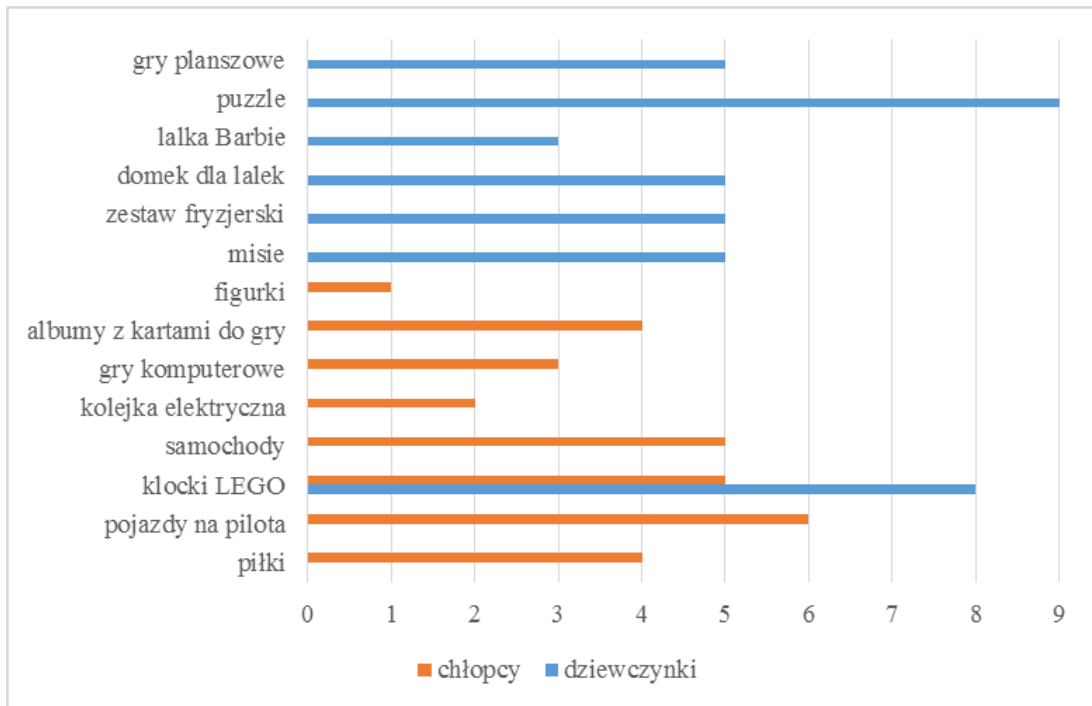
Odpowiedzi dzieci 5-letnich na pytanie, dlaczego preferują wskazaną przez siebie zabawkę (N=58)

Zabawka	Odpowiedzi dzieci
Klocki Lego	<i>Bo lubię budować z kolegami; Bo można z nich zbudować fajne rzeczy; Bo są fajne i można z nich budować co chcesz; Można z nich zbudować robota albo kosmos i samochody i samoloty; Bo z tatą buduję. Mamy dużo zestawów; Bo wszyscy chłopcy lubią; Nie wiem, ale lubię budować; Można połączyć różne zestawy.</i>
Wyścigówki	<i>Bo jest do puszczania i zabawy; Bo ma napęd; Bo jeździ; Sama jedzie, jak się ją rozpędzi; Można puszczać z kolegą; Bo budujemy dla nich drogę i garaż i się bawimy; Jest szybka; Kubica takim autem jeździ; Nie wiem dlaczego; Bo mój brat się ze mną bawi.</i>
Album z kartami	<i>Można się wymieniać; Bo można oglądać, jak się przyniesie do przedszkola; Można oglądać samochody albo piłkarzy; Można dać i ktoś mi też da; Bo lubię zbierać.</i>
Klocki drewniane	<i>Razem z chłopakami układamy; Bo są najlepsze; Bo są fajne; Wszystko można z nich zbudować; Fajnie się burzą; Są fajne; Mają narysowane różne rzeczy do zabawy; Szybko się je składa; Bo lubię, ale nie wiem dlaczego.</i>
Samochód drewniany	<i>Można się na nim wozić; Można z kolegą się ciągnąć; Bo jest nowy; Bo od taty dostałem; Jak go przyniosę do przedszkola, to wszyscy chcą; Można nim wozić co się chce; Nie psuje się; Mamy takich dużo i się nie kłócimy.</i>
Miecz świecący	<i>Bo świeci i jest do walki; Kupiłem na odpuszcie; Fajnie świeci jak macham; Jest dobry do walki.</i>
Monser truck	<i>Bo jest silny; Jest z bajki, mojej ulubionej.</i>
Składane auto	<i>Bo lubię składać; Nikt się nim nie bawi.</i>
Lalka Barbie	<i>Ma takie piękne stroje i jest ładna; Można się nią bawić, bo ma ubrania; Ma szpilki, taki domek i ogródek i jeszcze telewizor; Ma dzieci i bawi się z nimi; Bo ma ładne sukienki i pierścionki i inne rzeczy.</i>
Domek dla lalek	<i>Bo bawimy się z koleżankami, ale nie ze wszystkimi; Jest fajny, bo drzwi się otwierają i okna; Ma windę i można go przebudować.</i>
Gry planszowe	<i>Lubię grać; Gram w domu z mamą i tatą; Bo są do nauki.</i>
Lego Barbie	<i>Bo jest najfajniejsza; Można ją sobie ułożyć; Nie wiem.</i>
Maskotka	<i>Bo jest moja ulubiona; Zawsze na mnie czeka w domu; Można przytulić; Bo jest miękka.</i>
Figurki	<i>Bo są do zabawy.</i>

Źródło: opracowanie własne.

Dziewczynki w wieku 5-lat preferują lalkę Barbie, głównie ze względu na akcesoria i ich cechy (ubrania, obuwie, domek, ogródek, ładne sukienki, piękne stroje, pierścionki), posiadanie przez nią dzieci i bawienie się z nimi oraz cechy wyglądu zewnętrznego (jest ładna), a także możliwość bawienia się nią. Domek dla lalek wybierają, ponieważ daje możliwość zabawowych kontaktów z koleżankami (choć nie ze wszystkimi) i jego cechy funkcjonalne (otwierane drzwi i okna, poruszającą się windę i możliwość przebudowywania). Gry planszowe są przez nie preferowane z uwagi na zamiłowanie do gry, doświadczenie wyniesione z domu (*Gram w domu z mamą i tatą*) i funkcje edukacyjne (*Bo są do nauki*). Chłopcy w tym wieku preferują głównie klocki Lego z następujących względów: możliwość budowania w towarzystwie kolegów, możliwość budowania z nich skomplikowanych (fajnych) rzeczy, dostępność zestawów oraz możliwość ich łączenia, a także ich popularność wśród tej samej płci (*Bo wszyscy chłopcy lubią*). Lubią także wyścigówki – ze względu na ich właściwości (napęd, możliwość szybkiego poruszania się), przeznaczenie (do wprawiania w ruch, zabawy z kolegą, bratem, budowania drogi i garażu), osiągnięcia sportowe znanych postaci (Kubicy). Album z kartami wybierają, gdyż daje możliwość wymiany społecznej (*Można się wymieniać*), możliwość obserwacji (*Bo można oglądać samochody albo piłkarzy w przedszkolu*), a gry planszowe ze względu na walory edukacyjne (do nauki), chęć grania i doświadczenia wyniesione z domu (*Gram w domu z mamą i tatą*).

Wyniki badania preferowanych zabawek przez dzieci 6-letnie (N=70) z uwzględnieniem płci badanych zostały zaprezentowane na wykresie 4.

Wykres 4. Zabawki preferowane przez dzieci 6-letnie z uwzględnieniem płci badanych.

Badane dziewczynki w wieku 6 lat preferują mniej rodzajów zabawek (o 2) niż chłopcy w tym wieku. Głównie są to puzzle (9), gry planszowe, domek dla lalek, zestaw fryzjerski, misie (po 5) i rzadziej lalka Barbie (3). Chłopcy wybierają pojazdy na pilota (6), klocki Lego i samochody (po 5), albumy z kartami (4) – podobnie jak chłopcy w wieku 5 lat, a także piłki (4) i gry komputerowe (3).

Tabela 8

Odpowiedzi dzieci 6-letnich na pytanie, dlaczego preferują wskazaną przez siebie zabawkę (N=70)

Zabawka	Odpowiedzi dzieci
Pojazd na pilota	<i>Bo można nim kierować i on jedzie i wydaje dźwięki; Bo jest szybki; Można się nauczyć kierować samochodem; Można tak sterować, żeby trafić.</i>
Samochód	<i>Bo można dobrze jeździć; Bo jest szybki; Można budować dla niego tory wyścigowe i się bawić; Bo można się bawić w wypadek i naprawianie.</i>
Album z kartami	<i>Bo zbieram różne i mam najwięcej; Można się zamienić; Bo razem z Wojtkiem oglądamy; Lubię zbierać różne rzeczy; Można nimi grać; Bo mam całą kolekcję; Bo są do wymieniańia; Nie wiem, ale lubię.</i>
Klocki Lego	<i>Bo są fajne do budowania; Bo są fajne; Bo lubię budować i fajnie mi to wychodzi. Najlepiej samochody; Nie wiem. Lubię; Bo mam już dużo zestawów i mogę je połączyć; Chcę być budowniczym; Można z nich budować ciekawe budowle.</i>
Piłka	<i>Bo lubię grać z kolegami i strzelać gole; Można się nimi fajnie bawić w celowanie; Bo zawsze gram z kolegami; Można rzucać do celu; Bo można grać w kolory.</i>
Gra komputerowa	<i>Bo są fajne i można zdobyć punkty; Bo można strzelać w strzelanki; Bo można wymyślać różne stroje; Bo lubię przechodzić na wyższy poziom.</i>
Kolejka elektryczna	<i>Bo jest fajna i można sterować; Jest fajna.</i>
Figurki	<i>Bo lubię się bawić zwierzętami i robalami; Bo lubię dawać je do budowli z klocków; można bawić się w film, albo teatr; Bo mam ich dużo.</i>
Puzzle	<i>Bo lubię układanie; Bo jestem najlepsza z grupy w układanie; Można razem układać z Olą i Kasią; Można układać z nich obrazy; Można się cieszyć, jak się uda je ułożyć; Nie wiem, ale lubię.</i>
Lalka Barbie	<i>Można farbować jej włosy; Ma ładne stroje i basen; Jest ładna; Ma dużo różnych ubrań, butów, dom, samolot i można się nią dobrze bawić. Ma nawet torebkę i wszystko do czesania; Bo jest ładna, można ją przebierać w ładne rzeczy.</i>
Domek dla lalek	<i>Bo bawię się z koleżankami; Jest fajny i nowoczesny, bo ma pralkę, kuchnię i mikser i inne rzeczy; Bo można się fajnie bawić.</i>
Zestaw fryzjer	<i>Bo jest fajny do czesania lalek; Bo ma suszarkę i lalkę, którą można czesać i obciąć włosy.</i>
Gra planszowa	<i>Bo lubię grać; Bo można wygrywać; Bo mnie interesuje.</i>
Miś	<i>Jest miłutki i ciepły; Można go utulić; Bo jest kochany.</i>

Źródło: opracowanie własne.

Przyczyną, dla której 6-letnie dziewczynki preferują układanie puzzli, jest zamiłowanie do układania (*Bo lubię układanie*), chęć dowartościowania się (*Bo jestem najlepsza z grupy w układanie*), chęć wspólnej zabawy/pracy (*Można razem układać z Olą i Kasią*), możliwość uzyskania efektu (*Można układać z nich obrazy*), radość z efektu pracy (*Można się cieszyć, jak się uda je ułożyć*). Dziewczynki w tym wieku preferują gry planszowe ze względu na chęć grania i wygrywania (*Lubię grać; Bo można wygrywać*) oraz zainteresowanie (*Bo mnie interesuje*). Lubią także domek dla lalek z uwagi na możliwość bawienia się z koleżankami, fajną zabawkę, nowoczesny wygląd oraz wyposażenie (*Bo ma pralkę, kuchnię i mikser i inne rzeczy*). Często wybierają zestaw fryzjerski ze względu na jego funkcję (do czesania lalek) oraz wyposażenie (*Bo ma suszarkę i lalkę, którą można czesać i obciąć włosy*), misia z uwagi na właściwości (*Jest miłutki, ciepły i kochany*), możliwość ekspresji uczuć (*Można go utulić*), a lalkę Barbie z podobnych przyczyn, jak informowały dziewczynki 4 i 5-letnie. Chłopcy wskazywali, że preferują klocki Lego ze względu na możliwość budowania (*Bo są fajne do budowania*), odnoszenia sukcesów (*Bo lubię budować i fajnie mi to wychodzi. Najlepiej samochody*), posiadanie wielu zestawów klocków i możliwość ich łączenia, walory w kontekście przygotowania zawodowego (*Chcę być budowniczym*). Lubią także samochody z uwagi na ich przydatność (*Można nimi dobrze jeździć; Bo jest szybki; Można budować dla niego tory wyścigowe i się*

bawić), chęć obserwowania destrukcji i naprawy (*Bo można się bawić w wypadek i naprawianie*). Pojazd na pilota jest preferowany ze względu na możliwości uzyskiwania konkretnych efektów (*Bo można nim kierować i on jedzie i wydaje dźwięk*) oraz chęć nabycia umiejętności kierowania samochodem i osiągnięcia celu (*Można tak sterować, żeby trafić*). Gry komputerowe są wybierane, ponieważ dają możliwość uzyskiwania punktów (premii), stoczenia walki (*Można strzelać w strzelanki*), projektowania (*Bo można wymyślać różne stroje*) i osiągnięcia sukcesu (*Bo lubię przechodzić na wyższy poziom w mojej ulubionej grze*).

Reasumując, badane dzieci wskazały łącznie 25 rodzajów zabawek, jakie preferują. Ze względu na podobieństwo cech i funkcji, zostały one pogrupowane w kategorie, np. klocki, pojazdy, lalki, maskotki, puzzle, domki dla lalek, gry planszowe, albumy z kartami do gry, figurki z bajek.

Jak wynika z badań, najczęściej dzieci preferuje klocki (44 wskazania), w tym klocki Lego (36) i klocki drewniane (8). Nieco mniej dzieci wybiera różne rodzaje pojazdów (38), w tym wyścigówkę (9), samochód na pilota (9), pojazd na pilota (6), samochód (5), kolejkę elektryczną (5), samochód drewniany (2), pojazd monster truck oraz składane auto (po 1). Kolejną kategorią preferowanych przez dzieci zabawek były lalki (32), w tym Barbie (18) oraz lalka zwyczajna nazywana bobasem (14). Badane dzieci dość często wskazywały maskotki (23), wśród których znalazły się miękkie, pluszowe misie, pieski oraz kotki. Inne zabawki preferowane przez badane dzieci to: puzzle (13), domki dla lalek (12), gry planszowe (10), albumy z kartami do gry (9), figurki (8), w tym figurki z bajek (5) oraz inne figurki (3), a także samolot na pilota (7). Pozostałe rodzaje zabawek były wskazywane rzadko, np. piłka, maszyny budowlane, gry komputerowe i miecz świetlny.

Badania pokazały, że dzieci w wieku przedszkolnym preferują zabawki z różnych względów. 3-latki najbardziej lubią zabawki, które dają im możliwość bawienia się nimi, w tym także z bliską osobą, co jest psychologicznie uzasadnione, ponieważ dzieci w tym wieku realizują zabawy samotne lub równoległe, a ponadto najczęściej uczą się od dorosłych (Resler-Maj, 2007). Wybierały je też z powodów emocjonalnych (*Jest moja; Lubię ją; Gotuje dla niej*), a także ze względu na możliwości wykorzystania (*Bo są do zabawy*), cechy wyglądu zewnętrznego (*Bo jest ładna; Ma ładne ugrania*) i cechy funkcjonalne (związane z ruchem – jeździ, ciągnie, wozi, świeci).

Dzieci 4-letnie najbardziej lubią zabawki o ciekawym dla nich wyglądzie zewnętrznym (np. ładne, z włosami) i wyposażone w akcesoria oraz (podobnie jak 3-latki), dające im możliwości bawienia się nią na różne sposoby, a także jej cechy funkcjonalne (jeździ, świeci, skręca, wozi ciężary, przemieszcza się, otwierają się ich drzwi), co wskazywały także starsze przedszkolaki (5-6-latki). Dzieci w tym wieku informowały o przyczynach swoich preferencji, które są związane z własnymi przeżyciami emocjonalnymi (zabawka to prezent od mamy, prezent na urodziny, własny zakup). Lubią wskazywane zabawki ze względu na różne możliwości bawienia się nimi z bliską sobie osobą (kolega, mama) w różnych miejscach (np. figurkami w piaskownicy). Ponadto lubią je ze względu na własne plany zawodowe na przyszłość (np. bycie kierowcą).

5-latki, podobnie jak 4-lataki, preferują zabawki, do których producenci załączają różne akcesoria (np. do lalki: domek, ogródek, ładne sukienki, piękne stroje, pierścionki). Zabawka jest ich zdaniem najbardziej lubiana, jeśli im się podoba (jest ładna), umożliwia nawiązywanie zabawowych kontaktów z koleżankami/kolegami, jest manipulowalna i ruchoma (np. ma drzwi i okna, które można otwierać), a także modyfikowalna (np. można ją przebudowywać), rozwija ich zainteresowania, uczy (np. *Bo są do nauki*), umożliwia im wspólną zabawę (np. budowanie skomplikowanych rzeczy z łączonych elementów). Dzieci w tym wieku wskazywały także zabawkę jako lubianą ze względu na jej popularność wśród kolegów tej samej płci (np. klocki

Lego, *Bo wszyscy chłopcy lubią*) lub zainteresowanie postacią ze świata sportu (auto takie, jakie ma rajdowiec Kubica). Powodem preferencji dziecka była również możliwość wymieniania się nią z innymi dziećmi (karty do gry z albumu).

Dzieci w wieku 6 lat preferują zabawki, kierując się: możliwością dowartościowania się (np. najwyższy poziom umiejętności układania puzzli wśród dzieci w grupie, radość oraz zadowolenie z sukcesu i wygranej w grze planszowej), chęcią wspólnej zabawy z innymi dziećmi, możliwością uzyskania zamierzonego efektu (np. wypadku samochodowego i naprawiania samochodu, sterowania samolotem i trafiania do celu, uzyskania dźwięku pojazdu i jego ruchu, walki i zdobywania punktów w grze komputerowej), osobistymi zainteresowaniami (np. gra, *Bo mnie interesuje*; budowanie; *Bo lubię budować i fajnie mi to wychodzi*). Zabawkami lubianymi przez dzieci w tym wieku są te, które dają możliwość dobrego bawienia się nimi z koleżankami/kolegami, mają nowoczesny wygląd i ciekawe wyposażenie (np. *Bo ma pralkę, kuchnię i mikser i inne rzeczy*), pożądane cechy i właściwości emocjonalne (np. miś *Jest miłutki, ciepły i kochany*; *Można go utulić*), umożliwiają realizację przygotowania zawodowego (np. chłopiec lubi budować z klocków, gdyż chce zostać budowniczym). Ma zatem słuszność J. Kopaczyńska-Sikorska (1983), która uważa, że zabawa z użyciem zabawek jest istotnym warunkiem przygotowania dziecka do pełnienia różnych ról społecznych, w tym zawodowych.

Podsumowując wyniki badań własnych nad preferencjami dzieci w wieku przedszkolnych, można powiedzieć, że:

- Dziewczynki i chłopcy preferują na ogół odmienne (inne) zabawki. Wyjątek stanowią maskotki (preferują je dzieci 3-letnie obojga płci, znacznie częściej dziewczynki niż chłopcy) oraz klocki Lego (preferują je dzieci 5-letnie obojga płci, lecz chłopcy częściej niż dziewczynki, a także 6-letnie dziewczynki i 6-letni chłopcy, choć chłopcy znacznie rzadziej).
- Istnieją różnice w preferencjach dotyczących lalki u dziewczynek w przedszkolnym wieku. Dziewczynki 3-letnie preferują zwyczajną lalkę (dzidzius) ze względu na jej walory zewnętrzne (włosy, ładny wygląd), umiejętności (płacze, mówi, czeka w szatni), stosunek emocjonalny (*Bo babcia mi dała*; *Bo jest moja*). Starsze, 4-letnie, dziewczynki preferują lalkę Barbie. Lubią ją głównie za jej wygląd zewnętrzny (długie włosy, loki, podobieństwo do postaci z filmu, czy do lalki koleżanki) oraz akcesoria, w jakie jest wyposażona (zabawki, sprzęty, ładne ubrania, domek), a także za możliwość bawienia się nią w przedszkolu. Dziewczynki w wieku 5 lat preferują tę zabawkę ze względu na akcesoria, w jakie jest wyposażona (piękne stroje, ubrania, obuwie, domek, ogródek, ładne sukienki, pierścionki). Dziewczynki 6-letnie rzadko wybierają ten rodzaj lalki (3 dzieci) głównie ze względu na akcesoria, jakie producenci załączają lub łączone z nią wyposażenie, np. domek itp. (podobnie jak dziewczynki 5-letnie).
- Dzieci 3-letnie preferują głównie maskotki oraz lalki. Nad inne zabawki przedkładają miękkie kotki, pieski, misie itd. Najbardziej lubią je dziewczynki, a znacznie mniej chłopcy. Z deklaracji dzieci w tym wieku wynika, że są one przez nie lubiane głównie za wsparcie emocjonalne (można je przytulić, zabrać do przedszkola, spać z nimi). Są one przy nich obecne w domu podczas zasypiania.
- 5-letnie dziewczynki (5 dzieci) preferują gry planszowe, wskazując, że lubią je najbardziej za ich przydatność w edukacji (*Bo są do nauki*). Można przypuszczać, że ich opinia wynika z własnych doświadczeń jako graczy i/lub jest efektem kreowania tej zabawki jako wartościowej przez ich rodziców i nauczycieli.

- Wśród badanych dzieci w wieku od 3 do 6 lat spora grupa preferuje klocki Lego. 5-letni chłopcy wybierają je głównie z następujących względów: możliwość budowania z kolegami, możliwość budowania skomplikowanych (fajnych) budowli, dostępność zestawów i możliwość ich łączenia, a także popularność wśród tej samej płci (*Bo wszyscy chłopcy lubią*).
- Wśród badanych dzieci gry komputerowe są preferowane tylko przez 6-letnich chłopców, głównie ze względu na możliwość odbycia walki, uzyskania punktów, projektowania ciekawych strojów oraz osiągnięcie sukcesu, co jest przez dziecko następująco wyjaśniane: *Bo lubię przechodzić na wyższy poziom*.
- W badanej grupie wszystkie dzieci mają swoją ulubioną zabawkę, choć kilkoro z nich nie potrafi w pełni uzasadnić, dlaczego ją lubi, odpowiadając lakonicznie, np. *Bo lubię; Bo tak; Nie wiem*.

Prezentowane wyniki badań pozwoliły Autorkom na uzyskanie informacji, jakie zabawki preferują dzieci w wieku przedszkolnym w zależności od ich płci oraz wieku. Interesujące poznawczo okazały się odpowiedzi badanych dzieci, dotyczące przyczyn, dla których wskazaną przez siebie zabawkę preferują. Ich analiza pokazała, że zabawki są przez dzieci najbardziej lubiane ze względu m.in. na: ich cechy oraz właściwości, atrakcyjność akcesoriów do nich załączanych, możliwość rozwijania zainteresowań, uczenia się dzięki nim, bawienia się nimi i osiągnięcia sukcesów, a także uzyskiwania wsparcia emocjonalnego z ich strony.

I.10. Podsumowanie

Reasumując rozważania nad zabawką w aspekcie teoretycznym i badawczym, można konstatować, że sensem zaistnienia zabawki jest nieograniczona wyobraźnia bawiącego się dziecka, które z każdego przedmiotu, np. piasku, patyka, kamyka, piórka lub guzika, potrafi uczynić wszystko, co jest mu potrzebne do oderwania się od realnego świata i wejścia w drugą, zabawową rzeczywistość. Ze względu na złożoność natury zabawki, trudno jest ją ująć w jedną uniwersalną definicję czy klasyfikację. Poza wszelką wątpliwością pozostaje natomiast fakt jej wielorakich wartości i ważnego znaczenia w rozwoju oraz edukacji każdego dziecka. Jest ona też istotnym śladem i znakiem aktualnej i przeszłej ludzkiej kultury oraz ilustracją uwarunkowań życia społecznego. Stanowi interesujący obiekt badań o nachyleniu psychologicznym, historycznym, etnograficznym, ikonograficznym, pedagogicznym i innym.

Z perspektywy pedagogicznej, interesującej Autorki tego wywodu, zabawkę można ujmować jako środek uzyskiwania przez dziecko zadowolenia, a nawet szczęścia, a także samowychowania, wychowania i kształcenia, co ma miejsce w naturalnym oraz instytucjonalnym otoczeniu, np. w rodzinie, otoczeniu przyrodniczym, społecznym, przedszkolu lub w szkole. Biorąc pod uwagę zabawki gotowe, są one dobrem materialnym o szczególnym przeznaczeniu i znaczeniu. Z tego powodu powinny być przedmiotem troski władz państwowych, ludzi nauki, praktyków edukacji dzieci, w tym nauczycieli, różnych specjalistów, a przede wszystkim rodziców. Jest oczywiste, że zabawka oferowana dziecku powinna być jakościowo jak najlepsza, ponieważ zależy od niej dobra dziecięca zabawa, która jest czynnikiem wszechstronnego (w znaczeniu ilościowym) i wielostronnego (w znaczeniu jakościowym) rozwoju, jak również zdrowia psychofizycznego każdego dziecka. Warto zauważyć, że dzieciom należy pomóc wybierać zabawki gotowe, pozwolić im je tworzyć poprzez przekształcanie innych przedmiotów oraz tworzenie własnych. Przy wyborze zabawek dla dzieci warto poznawać ich preferencje. Jak wykazują badania, są one związane z wiekiem i płcią dzieci, a także indywidualnymi upodobaniami i istotnymi potrzebami (poznawczymi, emocjonalnymi, estetycznymi, społecznymi, ruchowymi),

wynikającymi ze stanu dziecka oraz specyfiki jego funkcjonowania. Warto podkreślić, że mimo szerokiej obecnie oferty zabawek gotowych na rynku, dzieci nadal odczuwają potrzebę czynienia sobie zabawki z „niczego”, co wydaje się potwierdzać niezwykłość i piękno dziecięcej wyobraźni. Ponadto w ich kieszeniach oraz otoczeniu domowym często znajdują się cenne dla nich dziecięce zabawki, których nie należy bagatelizować, wyrzucając je do kosza.

I.11. Bibliografia

- Al-Khamisy, D. (2010). Rozwojowy potencjał zabawy a przejawy i konsekwencje jej zagrożenia. W: I. Adamek, M. Grochowalska, E. Żmijewska (red.), *Relacje i konteksty (w) edukacji elementarnej* (s. 213-221). Kraków: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Pedagogicznego.
- Appelt, K., Brzezińska, A.I. (2011). *Kategorie zabawek a wspomaganie rozwoju dziecka w wieku poniemowlęcym i wczesnopreszkolnym. Przewodnik*. Poznań: Instytut Psychologii Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu.
- Bilewicz-Kuźnia, B. (2017). *Zabawa i zabawka. Konteksty, wartość, znaczenia*. Lublin: Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej.
- Bilewicz-Kuźnia, B., Parczewska, T. (2010). *Entliczek pentliczek. Ku dziecku. Program wychowania przedszkolnego*. Warszawa: Wydawnictwo Nowa Era.
- Boguszewska, A. (2017). Zabawa i zabawka w przedstawieniach obrazowych w kontekście motywu tematycznego dziecka. W: B. Bilewicz-Kuźnia (red.), *Zabawa i zabawka. Konteksty, wartości, znaczenia* (s. 209-228). Lublin: Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej.
- Bokszczanin, A. (2013). Stasiu, nie strzelaj ...! Zabawki militarne w opiniach naukowców, rodziców i profesjonalistów. W: J. Krasnodębska, E.J. Konieczna (red.), *Człowiek wobec wyzwań współczesności. Konteksty edukacyjne* (s. 109-115). Opole: Uniwersytet Opolski.
- Braun, A. (2004). *Czy dzieci muszą mieć wszystko?* Kielce: Wydawnictwo Jedność.
- Broda-Bajak, M. (2010). „Dobra” zabawka, czyli... jaka? *Blżej Przedszkola*, 12(111), 60-61.
- Brzezińska, A. (1986). Zabawa a postawa twórcza dziecka. *Wychowanie w Przedszkolu*, 6, 323-331.
- Brzezińska, A. I., Appelt, K., Ziółkowska, B. (2010). Psychologia rozwoju człowieka. W: J. Strelau, D. Doliński (red.), *Psychologia. Podręcznik akademicki* (s. 95-292). Gdańsk: Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne.
- Brzezińska, A. I., Bątkowski, M., Kaczmarska, D., Włodarczyk, A., Zamecka, N. (2011). Zabawa, czyli co i po co? O roli zabaw i zabawek w przygotowaniu do codziennego życia. W: *Świat lat dziecięcych... Jak kręcą nas zabawki?* (s. 33-63). Katalog wystawy czasowej 7 maja – 7 sierpnia 2011 roku, zorganizowanej w Muzeum Narodowym Rolnictwa i Przemysłu Rolno-Spożywczego w Szreniawie.
- Bujak, J. (1988). *Zabawki w Europie. Zarys dziejów – rozwój zainteresowań*. Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego.
- Bujak, J., Pilichowska, B. (1986). Zabawki, potrzeby badawcze, problemy teoretyczne, propozycje muzeologiczne. *Studia i Materiały*, 1, 7-25.
- Burton, R., Mirski, A. (1999). Jaka zabawka wspomaga rozwój dziecka? W: M. Kielar-Turska, B. Muchacka (red.), *Stymulująca i terapeutyczna funkcja zabawy* (s. 239-247). Kraków: Wydawnictwo „Agat-print”.
- Dunin-Wąsowicz, M. (1977). *O zabawce w rękę dziecka*. Warszawa: Watra.
- Dzierżanka, A. (1963). Kącik lalek w przedszkolu. W: M. Żebrowska (red.), *Rozwój i wychowanie*. Warszawa: Nasza Księgarnia.
- Gruszczyk-Kolczyńska, E. (2011). Poważnie o zabawkach i przedmiotach do zabawy. *Blżej Przedszkola*, 10(121), 8-12.
- Grzeszkiewicz, B. (2014). Świat zabawek dziecka. W: U. Szuścik, B. Oelszlaeger-Kosturek (red.), *Dziecko w świecie innowacyjnej edukacji, współdziałania i wartości* (t. 1, s. 244-257). Katowice: Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego.

- Huizinga, J. (1967). „*Homo ludens*”. *Zabawa jako źródło kultury*. Warszawa: Wydawnictwo „Czytelnik”.
- Jachimowicz, J. (2012). Zabawki dla dzieci. W: Z. Załona (red.), *O dziecięcej zabawie i zabawkach* (s. 15-19). Nowy Sącz: Wydawnictwo Państwowej Wyższej Szkoły Zawodowej w Nowym Sączu.
- Kabacińska, K. (2007). Zabawki dla dzieci. Pobrane z: www.encyklopediadziecinstwa.pl title= Zabawki_dla_dzieci_-_hasło_otwarte.
- Kabacińska-Luczak, K., Nawrot-Borowska, M. (2008). *Bożonarodzeniowe zabawki dla dzieci. O zwykłych przedmiotach w niezwykłej codzienności*. Poznań: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza.
- Kabacińska, K. (2010). Od grzechotki do... – słów kilka o zabawkach dziecięcych. *Studia Edukacyjne*, 11, 125-138.
- Kaczmarczyk, B. (2012). *Tradycyjne oraz współczesne zabawy i gry dziecięce*. Wrocław: Polskie Towarzystwo Ludoznawcze.
- Kaczmarska, D., Zamecka, N. (2012). Różne oblicza zabawki. *Wychowanie w Przedszkolu*, 7, 14-18.
- Karaś, A., Moszczeńska, J., Piętowski, T., Secomski, A., Witaczek, A. (1967). *Zabawki*. Warszawa: Wydawnictwo Przemysłu Lekkiego i Spożywczego.
- Kielar-Turska, M. (2001). Zabawy i zabawki w ujęciu ontogenetycznym. *Wychowanie w Przedszkolu*, 10, 579-582.
- Klim-Klimaszewska, A. (2010). *Pedagogika przedszkolna. Nowa podstawa programowa*. Warszawa: Instytut Wydawniczy ERICA.
- Kopczyńska-Sikorska, J. (1983). *Nasze dziecko. Pierwsze trzy lata życia*. Warszawa: PZWL.
- Kowolik, P. (2005). Kształcąca i wychowująca funkcja zabawek (zarys problemu). *Nauczyciel i Szkoła*, 3-4(28-29), 160-164.
- Kustos, S. (2011). Znaczenie zabawki w życiu dziecka. *Bliżej Przedszkola*, 11, 12.123, 64-67.
- Kwaśniewska, M., Lendzion, J., Żaba-Żabińska, W. (2018). *Wokół przedszkola. Program wychowania przedszkolnego*. Kielce: Wydawnictwo MAC Edukacja.
- Lisowska, B., Kielbasa, M., Socha, M. (2018). Rozwijanie kompetencji zawodowych przyszłych nauczycieli wychowania przedszkolnego i edukacji wczesnoszkolnej w zakresie zabawy. W: L. Ploch, M. Myszk, A. Niewęłowska, M. Wiśniewska (red.), *Indywidualistyczny i wspólnotowy obraz kształcenia dorosłych w świecie – terażniejszość i perspektywy* (s. 194-204). Siedlce: ELPIL.
- Maciejewska-Mroczek, E. (2012). *Mrówcza zabawa. Współczesne zabawki a społeczne konstruowanie dziecka*. Kraków: Towarzystwo Autorów i Wydawców Prac Naukowych Universitas.
- Marchewa-Pichlińska, M. (1987). *Co dorosły o zabawce wiedzieć powinien*. Warszawa: Instytut Wydawniczy Związków Zawodowych.
- Merzan, I. (1967). *Zabawy – zabawki – dzieci*. Warszawa: Nasza Księgarnia.
- Mikler-Chwastek, A. (2012). Wiek zabawy. *Wychowanie w Przedszkolu*, 10, 51-53.
- Milczewska, M. (2012). Dzień bez zabawki. *Wychowanie w Przedszkolu*, 7, 24-25.
- Minczakiewicz, E. (1996). *Bawidła. Katalog zabawek dla dzieci niepełnosprawnych ruchowo i umysłowo*. Kraków: WN WSP.
- Minczakiewicz, E. (2001). *Bawidła: katalog zabawek dla dzieci niepełnosprawnych ruchowo i umysłowo*. Kraków: WN AP.
- Minczakiewicz, E. (2011). Zabawka w rozwoju indywidualnym i w rehabilitacji dziecka specjalnej troski. *Bliżej Przedszkola*, 7-8(118-119), 41-45.
- Minczakiewicz, E. (2013). Zabawy i zabawki niezwykle. *Bliżej Przedszkola*, 1(136), 18-22.
- Muchacka, B. (2014). Zabawa w poznawczym rozwoju dziecka. *Pedagogika Przedszkolna i Wczesnoszkolna*, 1(3), 7-18.
- N.M. (2010). Bezpieczna zabawka. *Wychowanie w Przedszkolu*, 11, 52-54.
- Nazaruk, S., Klim-Klimaszewska, A. (2018). Zastosowanie zabaw tematycznych, zabawek i rekwizytów w edukacji przedszkolnej. Przykłady z praktyki pedagogicznej. *EETP*, 13, 3(49), 157-172.
- Olechnowicz, H. (1999). *U źródeł rozwoju dziecka – o wspomaganiu rozwoju prawidłowego i zakłóconego*. Warszawa: WSiP.

- Okoń, W. (1987). *Zabawa a rzeczywistość*. Warszawa: Wydawnictwa Szkolne i Pedagogiczne.
- Opiela, M. (2016). *Kompendium edukacyjne Edmunda Bojanowskiego*. Lublin: Wydawnictwo Episteme.
- Podhájecá, M. (2011). *Edukačnými hrami poznávame svet, 4. rozšírené, prepracované a aktualizované vydanie*. Prešov: Prešovská univerzita v Prešove, Pedagogická fakulta.
- Podhájecá, M., Gerka, V. (2013). *Gra edukacyjna oknem do poznawania dziecięcego świata*. Warszawa: Wydawnictwo ERICA.
- Resler-Maj, A. (2007). Rozwój i wychowanie dziecka w wieku przedszkolnym. W: A. Brzezińska (red.), *Zadania rodziny i szkoły: od samodzielności dziecka do efektywności pracownika* (s. 63-84). Warszawa: Wydawnictwo Academica.
- Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 14 lutego 2017 r. w sprawie podstawy programowej wychowania przedszkolnego oraz podstawy programowej kształcenia ogólnego dla szkoły podstawowej, w tym dla uczniów z niepełnosprawnością intelektualną w stopniu umiarkowanym lub znacznym, kształcenia ogólnego dla branżowej szkoły I stopnia, kształcenia ogólnego dla szkoły specjalnej przysposabiającej do pracy oraz kształcenia ogólnego dla szkoły policealnej (Dz.U. z 2017 r., poz. 356).
- Rozporządzenie Ministra Rozwoju i Finansów z dnia 20 października 2016 r. w sprawie wymagań dla zabawek (Dz.U. z 2016 r., poz. 1730).
- Rywczyńska, A., Jaroszewski, P. (2017). *Internet zabawek. Wsparcie dla rozwoju dziecka czy zagrożenie*. Warszawa: NASK – Państwowy Instytut Badawczy.
- Sala-Wójcik, H. (2015). Zabawka dydaktyczna miękka w działaniach plastycznych. W: B. Kurowska, K. Łapot-Dzierwa (red.), *Kultura – Sztuka – Edukacja. Tom I* (s. 36-45). Kraków: Wydawnictwo Naukowe UP.
- Sarota, B. (2011). O zabawkach kształtujących świadomość estetyczną u dzieci. *Bliżej Przedszkola*, 12.111, 65-67.
- Skorodzień, A. (2014). Pomoce dydaktyczne wspomagające pracę nauczyciela i terapeuty. *Wspomaganie rozwoju małego dziecka. Zeszyty Naukowe. Pedagogika*, 1, 89-95.
- Sobkin, V.S., Skobeltsyna, K.N. (2011). Game preferences of modern preschoolers (based on survey among parents), *Psychological Science and Education*, 2, 39-48.
- Szczepska-Pustkowska, M. (2017). Zabawa i zabawka: przestrzeń dziecięcej twórczości. W: B. Bilewicz-Kuźnia (red.), *Zabawa i zabawka. Konteksty, wartość, znaczenie* (s. 245-265). Lublin: Wydawnictwo Marii Curie-Skłodowskiej.
- Szkoda, E. (2012). Kompetencje ludyczne nauczycieli wczesnej edukacji w ich samoocenie. W: T. Paleczny, R. Kantor, M. Banaszkiwicz (red.), *Kultura zabawy* (s. 139-152). Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego.
- Tomczyk, M., Aleksandrowicz, A. (2019). Rola zabawek w życiu dziecka oraz ich znaczenie w opinii ich rodziców. *Ogrody Nauki i Sztuk*, 9, 439-449.
- Vom Wege, B., Wessel, M. (2008). *W 200 zabaw dookoła świata! Najpiękniejsze zabawy dla dzieci*. Kielce: JEDNOŚĆ.
- Waloszek, D. (2006). *Pedagogika przedszkolna. Metamorfoza statusu i przedmiotu badań*. Kraków: Wydawnictwo Akademii Pedagogicznej.
- Wolska-Długosz, M. (2014). Zabawka. W: K. Zajdel, M. Prokosz (red.), *Słownik. Kompendium wiedzy nauczyciela i rodzica* (s. 203-208). Toruń: Wydawnictwo Adam Marszałek.
- Zacłona, Z. (red.). (2012). *O dziecięcej zabawie i zabawkach*. Nowy Sącz: Wydawnictwo Naukowe Państwowej Wyższej Szkoły Zawodowej w Nowym Sączu.
- Zięzio, R. (1997). Wokół naczelnej zasady funkcjonalnej w zachowaniach ludycznych. *Zabawy i Zabawki*, 3, 5-27.
- Żołądź-Strzelczyk, D., Gomułka, I., Kabacińska-Łuczak, K., Nawrot-Borowska, M. (2016). *Dzieje zabawek dziecięcych na ziemiach polskich do początku XX wieku*. Wrocław: Wydawnictwo CHRONICON.
- <https://sjp.pwn.pl/sjp/funkcja;2558721.html>.
- <https://sjp.pwn.pl/slowniki/preferencje.html>.

II. Historyczny kontekst zabawki

(Anna Klim-Klimaszewska)

II.1. Wprowadzenie

Zabawka znana jest od najdawniejszych czasów. Badania archeologiczne, ikonograficzne oraz tekstów źródłowych pokazały, że zabawkami bawiły się wszystkie dzieci, niezależnie od kręgu kulturowego, płci, pochodzenia społecznego czy statusu materialnego. Na przestrzeni wieków zmieniała się tylko technologia ich wyrabiania, materiał, z którego były wytwarzane, wygląd, estetyka, pojawiały się nowe rodzaje.

O zabawkach w czasach społeczeństw pierwotnych można jedynie wnosić pośrednio ze współczesnych wykopalisk archeologicznych oraz badań etnologów, antropologów, socjologów i innych badaczy nad społeczeństwami oraz społecznościami jeszcze dziś żyjącymi w izolacji cywilizacyjnej, w warunkach nieraz skrajnie prymitywnych. Pozwalają one wnioskować, że za zabawki służyły ówczesnym dzieciom kamienie, patyki, kości zwierząt, rośliny i inne materiały znalezione w środowisku naturalnym. Warto także zauważyć, że te przedmioty w czasach późniejszych również ogrywały rolę zabawek, podobnie zresztą jak i współcześnie.

II.2. Dzieje zabawki

Do najstarszej kolekcji zabawek na świecie należą znaleziska zachowane w grobowcach odkrytych w dolinie Indusu na obszarze subkontynentu indyjskiego. Zamieszkiwała go pierwsza historyczna cywilizacja, zwana Cywilizacją Doliny Indusu, Kulturą Indusu, Cywilizacją Indusu-Saraswati, Kulturą harappańską, Kulturą Mohendžo-Daro itp. Przy szczątkach dzieci odnaleziono takie zabytkowe zabawki, jak: lalki, figurki zwierząt, kostki i pionki do gier, gwizdki w formie ptaków i jajek, wózki i zwierzęta na kółkach, zwierzęta z ruchomymi częściami ciała, niewielkie figuratywne przedstawienia ludzi, grzechotki, bączki. Surowce wykorzystywane do ich wyrobu stanowiły: muszle, drewno (głównie cedrowe), glina, terakota, fajans, kamionka, kość, kość słoniowa, róg, ołów, miedź, brąz, srebro, złoto, kamienie: steatyt (talk), alabaster oraz kamienie półszlachetne – najczęściej karneol, a także: azuryt, antymon, ametyst, jaspis, turkus, onyks, lazuryt, amazonit, agat i inne (Basham, 2005, s. 10-30; Indus. Migawki z życia starożytnej kultury, 2000, s. 108-131; Kenoyer, 1998; Piggott, 1952, s. 22-41).

Rysunek 1. Figurka zwierzęcia z górnego okresu paleolitu (40 000 do ok. 14 000 lat p.n.e).
Źródło: www.thoughtco.com/what-is-portable-art-172101 (dostęp: 13.09.2019).

Rysunek 2. Figurki zwierząt wykonane z kości słoniowej liczące 40 000 lat.
 Źródło: <https://pl.pinterest.com/pin/481674122638609254/> (dostęp: 13.09.2019).

Rysunek 3. Zabawki sprzed 5 000 lat p.n.e.
 Źródło: <https://historykon.pl/nowe/w-poludniowo-wschodniej-turcji-odkryto-zabawki-sprzed-5-000-lat> (dostęp: 13.09.2019).

Rysunek 4. Grzechotka sprzed 4 000 lat p.n.e.
 Źródło: <https://pl.pinterest.com/pin/421790321341721397/> (dostęp: 13.09.2019).

Rysunek 5. Najstarsze kości do gry sprzed 5 000 lat p.n.e.
Źródło: www.edugracja.pl/2016/10/historia-kosci-gry/ (dostęp: 13.09.2019).

Rysunek 6. Bączki sprzed 3 000 lat p.n.e.
Źródło: www.portel.pl/kultura/baczki-fygi-cugi-historia-jednego-przedmiotu-cz-148/108216 (dostęp: 13.09.2019).

Rysunek 7. Zabawki sprzed 4 000 lat p.n.e.
Źródło: <https://io9.gizmodo.com/humans-have-been-playing-with-toys-for-over-4000-years-5754231> (dostęp: 13.09.2019).

Rysunek 8. Lalka z terakoty sprzed 3 000 lat p.n.e.

Źródło: <http://ancientjewishcoins.com/store/Index.cfm/FuseAction/ItemDetails/UserID/0/CFID/86434071/CFTOKEN/72280482/ItemID/20550.htm> (dostęp: 13.09.2019).

Rysunek 9. Gwizdki w formie jajek i ptaków.

Źródło: <https://headstreams.org/indus-valley-civilisation-toys-made-for-children/> (dostęp: 13.09.2019).

Wraz z pojawieniem się pisma (ok. 3 000 lat p.n.e.) zaczęła rozwijać się cywilizacja Starożytnego Egiptu, kultury Bliskiego i Dalekiego Wschodu, cywilizacje starożytnej Grecji i Rzymu.

W starożytnych dziecięcych grobowcach archeolodzy odkryli wiele zabawek liczących ponad 2,5 tys. lat. Najczęściej znajdowane były lalki. Były to małe kukielki wykonane z kamienia, gliny, drewna, kości, terakoty, tkanin, wełny, skór lub futra. Często były malowane, zdobione, ubrane, miały doczepione włosy, a niektóre ruchome ręce oraz nogi. Charakteryzowały się realistycznym wizerunkiem. Równie często odkrywanych przez archeologów zabawkami były grzechotki. Robione były z gliny i ceramiki. Początkowo miały kształt owalu lub jaja, z czasem zaczęły przybierać formy zwierząt – świni, dzika czy lwa. Do środka wsypywano nasiona lub otręby pszenicy, bądź wkładano gliniane kulki. Dzieci grały także w piłkę, kamienne kręgle, w które trafiało się kamienną kulą, a także w jojo, używając kamiennych szpułek. Jojo to rodzaj zabawki w postaci ciężarka-szpulki zawieszzonego na sznurku. Ciężarek, opuszczony na sznurku trzymany za nieumocowany koniec, rozwija go, wpadając w ruch obrotowy. Po pełnym rozwinięciu sznurka ciężarek zachowuje moment pędu ruchu obrotowego i nawijając

sznurek, wędruje w górę. Do zabaw służyły także: łyżeczki i wiaderka, gliniane, cynowe, a czasem nawet srebrne miniaturowe mebelki, żołnierzyki czy zwierzątka na kółkach, figury geometryczne z kości słoniowej, wkładane jedna w drugą, miniaturowe wozów z drewna lub kamienia, miniaturowe naczynka kuchenne: miseczki, kubeczki z uszkami, baniaczki, gliniane figurki postaci ludzkich, bąki o stożkowatych kształtach, koniki na biegunach wystrugane z drewna – z czasem, na życzenie zamożnych rodzin, dodano im „prawdziwą” grzywę i ogon oraz miniaturowe skórzane siodło. Dzieci grały też na piszczałkach wykonanych z ptasich kości piszczelowych, a nawet na kościanych fujarkach. Starożytne znaleziska dostarczają zabawek ruszających się i poruszanych. Konstruowane były miniaturowe różnego rodzaju maszyn, poruszanych wodą, parą i ciężarkami, automatyczne teatry lalek, figurki zwierząt, które mogły poruszać kończynami. Wtedy powstał m.in. krokodyl, który poruszał szczęką, ludziki, które pociągnięte za sznureczek, ruszały nogami, tańczące terakotowe figurki, piekarz, który po pociągnięciu za sznurek ugniatał ciasto. Znane były także zabawki edukacyjne. W greckich oraz rzymskich grobach dziecięcych często odnajdywano nawleczone na sznurki wycięte litery, które miały służyć do nauki alfabetu (Wrzesiński, 2010, s. 35; Ariès, 1995; Maga, Rokosz, 2008; Bąk, 2009).

Rysunek 10. Jojo, Grecja, V wiek p.n.e

Źródło: www.grandvoyageitaly.com/piazza/kids-will-be-kids-even-in-ancient-rome-roman-toys-games (dostęp: 13.09.2019).

Rysunek 11. Terakotowa lalka z Koryntu, V wiek p.n.e.

Źródło: www.metmuseum.org/art/collection/search/254514?rpp=30&pg=21&ao=on&ft=Greek&when=1000+B.C.-A.D.+1&what=Sculpture&pos=601 (dostęp: 13.09.2019).

Rysunek 12. Terakotowa grecka lalka, V wiek p.n.e.

Źródło: www.getty.edu/art/collection/objects/7164/unknown-maker-doll-greek-5th-century-bc/?dz=0.5000,0.9926,0.83 (dostęp: 13.09.2019).

Rysunek 13. Egipska piłka.

Źródło: www.bing.com/images/search?q=Ancient+Egyptian+Toy+Balls&Form=IQFRDR (dostęp: 13.09.2019).

Rysunek 14. Rzymska kostka do gry.

Źródło: <https://aste.catawiki.it/kavels/23933077-antica-romano-osso-dado-1> (dostęp: 13.09.2019).

Rysunek 15. Lalka egipska.

Źródło: www.bing.com/images/search?q=Ancient+Egyptian+Toy+Balls&Form=IQFRDR (dostęp: 13.09.2019).

Rysunek 16. Egipska gra.

Źródło: www.bing.com/images/search?q=Ancient+Egyptian+Toy+Balls&Form=IQFRDR (dostęp: 13.09.2019).

Rysunek 17. Egipska zabawka z czasów faraonów.

Źródło: <https://twitter.com/britishmuseum/status/592620464209600512> (dostęp: 13.09.2019).

Rysunek 18. Rzymska lalka z III wieku n.e.

Źródło: <https://pl.pinterest.com/pin/481674122637300957/?nic=1> (dostęp: 13.09.2019).

Rysunek 19. Rzymska lalka, II wiek n.e.

Źródło: www.reddit.com/r/ArtefactPorn/comments/9olea2/roman_ivory_doll_with_real_gold_jewellery_found/ (dostęp: 13.09.2019).

Rysunek 20. Figurka krokodyla z ruchomą szczęką.

Źródło: <https://wynalazki.andrej.edu.pl/index.php/wynalazki/39-z/670-zabawki> (dostęp: 13.09.2019).

Upadek Cesarstwa Rzymskiego w 476 roku wyznacza początek średniowiecza. Wiedza na temat zabawek z tego okresu czerpana jest z wykopalisk, źródeł pisanych i ikonograficznych. Choć średniowiecze uważa się często za „wieki ciemne”, to właśnie wtedy powstał podstawowy kanon zabawek dziecięcych.

Dziewczynki z okresu średniowiecza najchętniej bawiły się lalkami, które pełniły w ich zabawach funkcję dzieci. Niestety, w średniowieczu nastąpił regres w dziedzinie sztuki lalkarskiej. Średniowiecze, jak w wielu innych dziedzinach życia Europy, również w lalkarstwie okazało się mniej kreatywne i zdecydowanie prostsze w formie. Wykopaliska świadczą o tym, że lalki w tym okresie były zazwyczaj proste, niewielkich rozmiarów, mniej dokładnie wykonane i skromniej zdobione niż te z czasów starożytnych. Często wykonywane były z suszonej gliny, kości, drewna, skóry, wełny i tkanin. Te były bardziej kształtne i wyglądem przypominały postać ludzką. Często dziewczynki robiły lalki same. Wykonywały je z najprostszych do zdobycia i obróbki materiałów, a więc z patyków. Były to figurki dalekie od ludzkiego wizerunku. Wystrugane z płaskiego kawałka drewna posiadały bardzo prostą formę, nierzadko jedynie dwuelementową, z zaznaczeniem jedynie głowy w postaci schematu nosa, oczu i ust. Niekiedy lalki te owinięte były kawałkami tkanin. Wkrótce zaczęto konstruować bardziej subtelne figurki, z ruchomymi ramionami mocowanymi przy pomocy sznurków. Ponieważ w średniowieczu lalka miała przede wszystkim zbliżyć człowieka do Chrystusa, dzieci bawiły się lalkami-figurkami przedstawiającymi bezimiennych świętych, duchownych, czasem postać Jezusa bądź Maryi.

W XIV wieku pojawiły się lalki tkaninowe i lalki – kukielki teatralne. Do ich rozwoju przyczynił się Kościół, który w ramach przybliżenia ludowi religii organizował opowiadające o niej teatryki lalkowe. Kukielki wykorzystywane były także w przedstawieniach misteryjnych i jarmarcznych. Właśnie wśród tych kukielek znajduje się wiele lalek charakterystycznych, odzwierciedlających konkretne postacie z życia społecznego czy z Ewangelii. Jednak najprostsze formy lalek popularne były przez cały okres średniowiecza.

Aby przygotować dziewczynki do odgrywania kobiecych ról społecznych, w tym do zajmowania się domem, przeznaczano dla nich zabawki w postaci małych narzędzi (miniaturowych przęślic, stęporów, łopatek), miniaturowych naczynek i przyborów kuchennych (łyżeczek, czerpaczków) wykonanych z gliny, cyny lub ołowiu.

Z kolei wśród chłopców najbardziej popularne były drewniane koniki na kiju. Panowała tu zupełna dowolność: od zwykłego kija, przez mocno schematyczne, po bardzo wierne odwzorowanie głowy i grzywy. Często uzupełnieniem konia na patyku były inne akcesoria, np. wiatraczki lub niewielkie baciki czy kijki służące do poganiania zwierzęcia. Z czasem koniki na kiju przekształciły się w koniki na biegunach. Chłopcy bawili się też zabawkami w kształcie konia oraz innymi wyobrażeniami zwierząt znanych z otoczenia, np. ptaki, psy, jelenie, lisy, zające czy niedźwiedzie, które wykonane były najczęściej z gliny, drewna, kory, rogu i poroża, ale także – szczególnie te przeznaczone dla dzieci z bogatych rodów – z metali: ołowiu, srebra, a nawet złota. Niektóre figurki glinianych koników miały doczepiane grzywy i ogony ze sznurka lub włosia, były osiodłane i miały jeźdźców na grzbiecie. W formach późnośredniowiecznych figurki koników oraz jeźdźców-rycerzy wyróżniają się starannym wykonaniem i szczegółową formą, a przede wszystkim stosowaniem metody pokrywania wyrobów glazurą.

Naśladując czynności dorosłych mężczyzn, głównie rycerzy, chłopcy bawili się drewnianymi mieczykami i nożykami. Do zabawy mieli także miniaturowe narzędzia przygotowujące do ról zawodowych, m.in. pracy w rzemiośle, a także środki transportu – wózki czy łódki. Wózki mogły być wykorzystywane do wożenia lalek lub innych zabawek, jak również dzieci mogły się nimi wozić nawzajem. Miniaturowe łódeczki z kory lub drewna były odwzorowaniem łodzi przeznaczonych do przemieszczania się oraz połowu ryb – nieporadność wykonania niektórych z nich świadczy, że dzieci często wykonywały je same.

Popularną zabawką w okresie średniowiecza były grzechotki. Robione były z wyschniętych części roślin lub gliny. Często były malowane i zdobione. W środku znajdowały się suche pestki lub kamyczki.

W czasie wykopalisk w średniowiecznych miastach archeolodzy znaleźli murmelki – czyli niewielkie gliniane, kamienne, drewniane lub, coraz częściej, szklane kulki, a także różnego rodzaju kije, które służyły do tocznia tych kul.

Dzieci miały do zabawy owalne i okrągłe piłki zrobione z nadmuchanych pęcherzy zwierzęcych, a w późniejszym okresie piłki wykonane ze skóry: z przeplatanych pasków lub zszyte z trzech elementów: dwóch kół i podłużnego paska. Wraz z piłkami odnaleziono kijek z wygiętą rączką, który służył do ich odbijania.

Popularną zabawką dzieci w okresie średniowiecza były bączki, niewielkie przedmioty o stożkowej podstawie, które wprawione w ruch obracały się dookoła własnej osi. Bączki średniowieczne wykonywano za pomocą strugania lub toczenia przede wszystkim z drewna, ale także z kości śródstopia zwierząt. Niektóre były mniej lub bardziej zdobione. Do zabawy bączkiem niezbędne było twarde podłoże – posadzka bądź płasko ubita ziemia. Bączkami bawiono się na kilka sposobów. Najprostsze bączki poruszano palcami. W innych pośrodku znajdował się otwór przelotowy, przez który przewlekano sznurek, a jego pętle trzymano w rękach. Dzięki wprawieniu sznurków w ruch pulsacyjny bączek był wprawiany w ruch wirowy. Bączki z kijkiem wbitym w górną, płaską część zabawki, rozkręcano poprzez gwałtowne zakręcenie dłonią. Zabawki wyposażone w igłę lub gwóźdź wbity w szpiczaste zakończenie wprawiano w ruch za pomocą sznurka owiniętego wokół walcowatej szyjki, który rozwijano rzucając zabawką. Do bączków pozbawionych szyjki używano głównie biczyków zrobionych

z kawałka sznurka o dł. ok. 60 cm i przywiązanego do patyka. Aby wprawić zabawkę w ruch, należało owinać ją sznurkiem i rozwinąć sznurek szybkim ruchem. Można było także wbić bączka w twardą ziemię i wprawiać w ruch uderzając silnie batem. Odmianą bączka była fryga – oszlifowana kość z przewierconym otworem i nawleczona na sznurek, która wprawiona w rotację wydawała charakterystyczny świst. Fryga różniła się od bączka sposobem wprawiania w ruch obrotowy. Miała rączkę do trzymania, do której przymocowany był element wirujący (bączek). Była wprawiana w ruch obrotowy za pomocą sznurka nawiniętego na wystający element w kształcie cienkiego i wydłużonego walca.

Przedmiotem zabaw najmłodszych były także instrumenty o uproszczonej budowie, niewymagające większych umiejętności od osoby grającej. Były to proste świstawki i piszczałki wykonane z bagiennej trzciny, fujarki, gwizdki i flety wykonane z drewna oraz hetki z kości i dzwoneczki z brązu.

Hetki wykonywane były z kości śródreźca lub śródstopia świni. W połowie długości kości wiercono na wylot okrągły lub elipsowaty otwór. Przez otwór przewlekano sznurek, za pomocą którego kość wprowadzano w ruch wirowy. Podczas wirowania kość wydawała niski buczący dźwięk. Z kolei dzwoneczki to niewielkie, kuliste formy, z małą, swobodną kulką w środku, uderzającą w metal. Bombkowata forma miała niewielką szczelinę, aby dźwięk rozchodził się na zewnątrz, jednak na tyle wąską, aby uderzająca kulka nie wypadła. Wydawany głuchy dźwięk służył do wybijania rytmu w tańcach. W późnych fazach średniowiecza asortyment instrumentów odnajdywanych pośród zabawek dziecięcych poszerza się o drumle. Drumla to instrument muzyczny, w którym źródłem dźwięku jest sprężysty element drgający. Tworzy ją stalowa ramka w kształcie podkówki o wydłużonych końcach z umocowaną w środku, równoległe do obu ramion, elastyczną sprężyną. Grający wkłada drumlę do ust i szarpie palcem zagięty koniec sprężynki – jama ustna pełni rolę rezonatora. W zależności od stopnia rozwarcia ust wzmacnia się wyższy lub niższy ton dźwięku sprężynki.

W średniowieczu popularne były również mechaniczne zwierzęta i poruszające się manekiny, które potrafiły np. grać na instrumentach lub pisać listy. Automatyczne teatryki przedstawiały różnorodne sceny dworskie i obyczajowe, zabawy ogrodowe oraz słynne bitwy. Dzieci bawiły się także drewnianymi pajacykami, klockami ze szkła i drewna oraz małymi samochodzikami. Popularna była gra w szachy, w domino i kości, a oprócz tego powodzeniem cieszyło się także jojo.

Dzieci wykorzystywały także w zabawach takie rekwizyty, jak: obręcze od beczki czy zepsute koła od wozu, astragale, kości palcowe, drewniane drągi, łyżwy i sanki. Obręcze od beczek i koła od wozu używane były do gry w serso, która polegała na rzucaniu i chwytaniu na kijek niewielkiego kółka oraz do toczenia koła przy użyciu kija lub metalowego pręta. Astragale to kości skokowe zwierząt hodowlanych, np. wołów, mające kształt zbliżony do czworościanu lub ich zamienniki wykonane z drewna, kamienia bądź odlane z metalu (ołowiu, mosiądzu) i służące do gry (gra w kości). Niekiedy stosowano droższe surowce, np. kość słoniową. W zabawie pełniły funkcję podobną do kostek sześciennych, dzięki oznakowaniu ścianek, dając tym samym większe możliwości wprowadzenia formy punktacji. Kości palców stosowano m.in. w grze, w której ustawiano je w szereg i rzucono w nie kulami, na wzór kręgli. Drewniane drągi służyły do chodzenia na szczudłach.

Zimą ogromną popularnością cieszyły się łyżwy. W średniowieczu były one wykonywane z kości i drewna. Bogatsze rodziny kupowały swoim dzieciom sanki. (Antowska-Gorączniak, 2003, s. 77-78; Borkowski, 1999, s. 187-201; Borkowski, 2004, s. 274-275; Bujak, 1988; Gomułka, 2010, s. 23-28; Gomułka, 2015, s. 261-281; Gomułka, 2017, s. 13-22; Kunicka-Okuliczowa, 1959, s. 108-121; Maga, Rokosz, 2008; Marcinkowski, 2010, s. 55-68; Rulewicz, 1958, s. 306-312; Wieczorek, 2018; Żołądź-Strzelczyk, 2013, s. 5-30).

Rysunek 21. Figurka konnego rycerza z XIII wieku wykonana z brązu.

Źródło: <https://tytus.edu.pl/2019/06/04/konik-z-drzewa-kon-na-biegunach-czyli-dzieciece-zabawki-w-sredniowieczu/> (dostęp: 13.09.2019).

Rysunek 22. Skórzane piłki i kije do podbijania z XII-XIII wieku.

Źródło: <https://tytus.edu.pl/2019/06/04/konik-z-drzewa-kon-na-biegunach-czyli-dzieciece-zabawki-w-sredniowieczu/> (dostęp: 13.09.2019).

Rysunek 23. Figurka jeźdźca.

Źródło: www.dzialdowo.pl/jak-wygladalo-dziecinstwo-w-sredniowieczu-zdjecia/ (dostęp: 13.09.2019).

Rysunek 24. Koń na patyku.

Źródło: www.portel.pl/kultura/kon-na-patyku-historia-jednego-przedmiotu-cz-146/107966 (dostęp: 13.09.2019).

Rysunek 25. Koń na biegunach.

Źródło: www.muyhistoria.es/edad-media/preguntas-respuestas/que-juguetes-infantiles-existian-en-la-edad-media-551482409284 (dostęp: 13.09.2019).

Rysunek 26. Lalka.

Źródło: http://pomeranica.pl/wiki/%C5%9Aredniowieczne_zabawki_z_Pomorza (dostęp: 13.09.2019).

Rysunek 27. Lalka.

Źródło: <https://pl.pinterest.com/pin/367958232030855145/> (dostęp: 13.09.2019).

Rysunek 28. Wczesnośredniowieczna łódeczka z kory i miniaturowe drewniane wiosło.

Źródło: http://pomeranica.pl/wiki/%C5%9Aredniowieczne_zabawki_z_Pomorza (dostęp: 13.09.2019).

Rysunek 29. Gliniana kulka do gry.

Źródło: http://pomeranica.pl/wiki/%C5%9Aredniowieczne_zabawki_z_Pomorza (dostęp: 13.09.2019).

Rysunek 30. Gwizdek późnośredniowieczny.

Źródło: http://pomeranica.pl/wiki/%C5%9Aredniowieczne_zabawki_z_Pomorza (dostęp: 13.09.2019).

Rysunek 31. Ustnik instrumentu muzycznego.

Źródło: http://pomeranica.pl/wiki/%C5%9Aredniowieczne_zabawki_z_Pomorza (dostęp: 13.09.2019).

Rysunek 32. Pionek do gry.

Źródło: http://pomeranica.pl/wiki/%C5%9Aredniowieczne_zabawki_z_Pomorza (dostęp: 13.09.2019).

Rysunek 33. Kostka do gry.

Źródło: http://pomeranica.pl/wiki/%C5%9Aredniowieczne_zabawki_z_Pomorza (dostęp: 13.09.2019).

Rysunek 34. Bączki.

Źródło: <http://staremiastoelblag-mah.blogspot.com/2013/04/wirujace-baczki.html> (dostęp: 13.09.2019).

Rysunek 35. Zabawy dziecięce, Pieter Bruegel Starszy, 1560 rok.

Źródło: <http://staremiastoelblag-mah.blogspot.com/2013/04/wirujace-baczki.html> (dostęp: 13.09.2019).

Rysunek 36. Fryga.

Źródło: www.etsy.com/pl/listing/574468884/rcznie-rzebione-staroytne-greckie (dostęp: 13.09.2019).

Rysunek 37. Jojo.

Źródło: www.etsy.com/pl/listing/574468884/rcznie-rzebione-staroytne-greckie (dostęp: 13.09.2019).

Rysunek 38. Hetki z kości.

Źródło: http://santok.pl/asp/_pdf.asp?typ=13&menu=1&dzialy=1&akcja=artykul&artykul=2125 (dostęp: 13.09.2019).

Rysunek 39. Dzwonki muzyczne.

Źródło: www.shakespeare.org.uk/explore-shakespeare/blogs/shakespeare-100-objects-babys-rattle/ (dostęp: 13.09.2019).

Rysunek 40. Toczenie obręczy.

Źródło: <http://starezabawki.blogspot.com/2017/02/dawne-zabawy-dzieciece-na-ilustracjach.html> (dostęp: 13.09.2019).

Rysunek 41. Astragal.

Źródło: <https://pl.pinterest.com/pin/175218241732138211/?d=t&mt=login> (dostęp: 13.09.2019).

Rysunek 42. Gra w kości.

Źródło: www.museocaldoval.gal/gl/deporte-en-roma/xogos-romanos/ (dostęp: 13.09.2019).

Rysunek 43. Gra w kulki.

Źródło: www.museocaldoval.gal/gl/deporte-en-roma/xogos-romanos/ (dostęp: 13.09.2019).

Rysunek 44. Łyżwa wykonana z kości śródreńca konia z noskiem oraz otworkami do wiązania z przodu i z tyłu łyżwy: w kolejności od lewej: widok od góry, widok z boku, widok od spodu.
Źródło: cejsh.icm.edu.pl › [cejsh](http://cejsh.icm.edu.pl) › [element](http://cejsh.icm.edu.pl) › 08_MZP_XIII_Cyngot (dostęp: 13.09.2019).

Rysunek 45. Sposób mocowania łyżew kościanych do buta przy użyciu rzemienia.
Źródło: cejsh.icm.edu.pl › [cejsh](http://cejsh.icm.edu.pl) › [element](http://cejsh.icm.edu.pl) › 08_MZP_XIII_Cyngot (dostęp: 13.09.2019).

Rysunek 46. Skórzana piłka.
Źródło: www.bing.com/images/search?q=Ancient+Egyptian+Toy+Balls&Form=IQFRDR (dostęp: 13.09.2019).

Zdobycie Cesarstwa Bizantyjskiego przez Turków i upadek Konstantynopola w 1453 roku oraz odkrycie Ameryki przez Krzysztofa Kolumba w 1492 roku rozpoczynają erę nowożytną. Pierwszy okres tej ery – renesans – nie wniósł zbyt wiele nowości w dziedzinie zabawek dla dzieci. Dzieci bawiły się tym, co znalazły w otoczeniu: konikami na patykach, obręczą od beczki, kijem, starymi naczyniami czy nawet zwykłymi kamieniami.

Jednak renesans przyniósł rewolucję w postaci plastycznej i dającej wiele możliwości masy, zwanej papier *mâché*. Masa ta znalazła zastosowanie przy wykonywaniu lalek. Najczęściej tworzono z niej głowę, ręce i nogi, tułów zaś stanowił szmaciany korpus. Lalka miała fryzurę wykonaną z ludzkich włosów bądź końskiego włosia, malowaną twarz oraz strój uszyty z drogich tkanin, często tożsamy ze strojem właścicielki, gdyż lalki te robione były na zamówienie. Zastosowanie masy przyczyniło się do spopularyzowania miniaturowych figurek wśród szerszych kręgów społecznych, niż tylko arystokracja.

Kolejnymi surowcami, które pozwoliły w okresie renesansu na masową produkcję lalek do zabawy, były drewno oraz воск. Drewno rzeźbiono ręcznie i malowano fantazyjnie, воск mieszano z tłuszczem i pigmentem, co dawało odlanej figurce efekt imitujący kolor skóry mieszkańców Europy. Mniej ekskluzywne lalki wykonywano z mieszaniny gipsu, papieru i gliny. W zamożnych rodzinach dziewczynki bawiły się kopenhaskimi lalkami porcelanowymi. Lalki luksusowe, najdroższe, wykonywane na królewski dwór i dla arystokracji, miały korpus z drewna, przeważnie z bukszpanu i modrzewia, głowę, ręce i nogi z kości słoniowej, a oczy ze szkła. Dziewczynki z rodzin uboższych bawiły się lalkami z drewna, ale ze względu na bardzo schematyczny sposób przedstawienia części ciała, bardziej przypominała kręgle niż postacie ludzkie.

W zamożnych dworach i zasobnych domach mieszczańskich dzieci bawiły się także paryskimi zabawkami mechanicznymi, domkami dla lalek z pełnym wyposażeniem, w tym z angielską kuchenką opalaną spirytusem i małym fajansowym lub porcelanowym serwisem, końmi na biegunach, fuzyjkami, szabłami, przyborami do robótek ręcznych lub do rysowania. Popularne były też zabawki mniej skomplikowane, a więc wiatraczki, drewniane koniki na kijach, gwizdki, grzechotki. Jednak jakość tych zabawek była bardzo zróżnicowana. Mniej zamożni musieli zadowolić się wyrobami z drewna, bogatsi mogli pozwolić sobie na zabawki ze srebra, z pozłacanego srebra, odlane ze złota lub ozdobione perłami.

Inne były zabawki dzieci wiejskich. Często wykonywali je członkowie najbliższej rodziny – dziadkowie, rodzice, starsze rodzeństwo. Stanowiły one zwykle realistyczne odbicie elementów otaczającego świata. Były to więc figurki zwierząt, lalki, miniatury mebelków czy narzędzi pracy wykonywane z łatwo dostępnych materiałów – drewna, gliny, ciasta czy szmatek (Kozłowska-Piasta, 2009; Maga, Rokosz, 2008).

Rysunek 47. Lalka z Norymbergi, 1 poł. XVI wieku.

Źródło: <https://tytus.edu.pl/2019/06/04/konik-z-drzewa-kon-na-biegunach-czyli-dzieciece-zabawki-w-sredniowieczu/> (dostęp: 13.09.2019).

Rysunek 48. Przykład dworskiej zabawki. Portret Arabelli Stuart, artysta nieznany, 1577 rok.

Źródło: http://konkursmoda.wilanow-palac.pl/index.php?header_id=11&menu_id=30&lang=PL (dostęp: 13.09.2019).

Rysunek 49. Dworska lalka-modelka, Szwecja, 1590 rok. Lalka szmaciana o drucianym szkielecie, kostium wykonany z kosztownych tkanin: jedwabiu, aksamitu, jedwabnej tafty i ozdobiony haftem ze złotych nici oraz prawdziwymi perłami.

Źródło: http://konkursmoda.wilanow-palac.pl/index.php?header_id=11&menu_id=30&lang=PL (dostęp: 13.09.2019).

Rysunek 50. Portret Infanta Hiszpanii Ferdynanda z ptakiem, Alonso Sanchez Coello, 1575 rok.
Źródło: <https://pl.pinterest.com/pin/208995238936873981/> (dostęp: 13.09.2019).

Rysunek 51. Dziewczynka i jej lalka, autor nieznany, 1596 rok.
Źródło: www.pinterest.co.kr/pin/409968372330377348/ (dostęp: 13.09.2019).

Rysunek 52. Portret Louisy Juliany z Orange-Nassau z lalką, Daniël van den Queborn, ok. 1582 rok.
Źródło: <https://pl.pinterest.com/pin/60517188715646501/?lp=true> (dostęp: 13.09.2019).

Rysunek 53. Dziecko grające w golfa, Adriaen van der Linde, 1595 rok.

Źródło: <https://bjws.blogspot.com/2015/07/17c-golf-children-play-golf-evolves.html> (dostęp: 13.09.2019).

Rysunek 54. Drewniany mieczyk.

Źródło: <https://docplayer.pl/111486783-Zabawki-dzieci-elblaskich-prezentacja-zbioru-z-badan-wykopaliskowych.html> (dostęp: 13.09.2019).

Rysunek 55. Gra w szachy (Portret sióstr artysty grających w szachy), Sofonisba Anguissola, 1555 rok.

Źródło: https://commons.wikimedia.org/wiki/File:The_Chess_Game_-_Sofonisba_Anguissola.jpg (dostęp: 13.09.2019).

Wiedzy na temat zabawek w drugim okresie ery nowożytnej – baroku – dostarczają XVII-wieczne znaleziska, dzieła artystów-malarzy, spisy rzeczy kupców, inwentarze rzemieślników oraz dzienniki Heroarda, lekarza przyszłego delfina Francji, Ludwika XIII.

Zabawki wykorzystywane w czasie zabaw były ściśle związane ze statusem materialnym rodziców. Dzieci pochodzące z warstw bogatych – szlachty, mieszczaństwa – miały zabawki bardziej wyszukane, wykonane z drogich materiałów, bogato ozdobione, nierzadko sprowadzane z zagranicy. Zabawki dzieci biedoty miejskiej i dzieci chłopskich były proste, o niewyszukanych kształtach, najczęściej wykonane przez rodziców, dziadków lub przez same dzieci z kory, drewna, gliny lub szmatek. Często do zabaw wykorzystywane były przypadkowe przedmioty, np. kamyki, listki, gałązki itp.

Najmłodsze dzieci bawiły się zwykłymi dzieciennymi zabawkami: drewnianymi konikami, wiatraczkami, bączkami, ptaszkami na uwięzi, drewnianymi aniołkami, kołyskami dla lalek, drewnianymi ptaszkami, różnego rodzaju piszczałkami i fujarkami, miniaturowymi zabawkami naśladowującymi sprzęty domowe i przedmioty używane przez dorosłych. Dzieci grały w serso, w piłkę ręczną i nożną, krokieta, crosse, kule, karty i inne gry hazardowe, toczyły przed sobą obręcz przy pomocy kija i skakały przez nią jak przez skakankę. Popularne wśród dzieci były zabawki militarne: miniaturowe drewniane szabelki i kusze, strzelby z gęsich piszczeli nabijane kulami z marchwi lub dzikich gruszek, frygawki czyli rozłupane na końcu kije, z których można było miotać kamienie, łuki i strzały z wierzby. Dzieci bogatszych rodziców mogły bawić się też kosztownymi domkami dla lalek, które stanowiły małe dzieła sztuki, zabawkami z drogocennych kruszców, np. srebrnym statkiem na kółkach, złotą armatką ciągniętą przez pchłę, żołnierzami odlanymi ze srebra. Ludwik XIII miał do zabawy miniaturową mechaniczną armię, gdzie najdrobniejszy szczegół musiał zgadzać się z rzeczywistym umundurowaniem i uzbrojeniem. Był to na te czasy prawdziwy cud techniki.

W XVII wieku lalka nie była zabawką wyłącznie dla dziewczynek – bawili się nią też chłopcy. Na terenie Europy lalki zaczęły być produkowane na masową skalę – powstały cechy rzemieślnicze, specjalizujące się w produkcji zabawek, głównie z drewna sosnowego, ręcznie rzeźbionych i malowanych. Nie mniej popularne były zabawki z wosku, który zmieszany z pigmentem i tłuszczem zwierzęcym dawał kolor podobny do ludzkiej skóry. Ten materiał ceniono szczególnie za plastyczność – można było odtwarzać w nim nawet rysy twarzy. Lalka mogła być w całości odlana z wosku, w praktyce jednak rzadko się to zdarzało – wiele z nich miało tułów z tkaniny. Droższe lalki wykonywane były z porcelany lub innego cennego materiału. Wiedząc, że lalki odzwierciedlały ówczesną modę, łatwo można było zaobserwować status majątkowy bawiącego się dziecka. Lalki były na ogół bardzo podobne do ich właścicielek, tzn. były ubrane w stroje uszyte na wzór ówczesnej mody, miały fryzury obowiązujące w danym sezonie itp. W środowisku wiejskim królują woskowe, gliniane i drewniane światełki zwane santosami – lalki wyobrażające starych ludzi oraz przedstawicieli różnych profesji, przybywających do szopki, by pokłonić się małemu Jezusowi (Ariès, 1995; Bąk, 2009; Maga, Rokosz, 2008; Seweryn, 1988, s. 24).

Rysunek 56. Lalki modnie wystrojone popijają kawę z porcelanowych filiżanek.

Źródło: www.krajoznawcy.info.pl/norymberga-germanskie-muzeum-zabawki-49720 (dostęp: 13.09.2019).

Rysunek 57. Makieta domu, 1673 rok.

Źródło: www.lisak.net.pl/blog/?p=1986 (dostęp: 13.09.2019).

Rysunek 58. Portret małego chłopca, Daniël van den Queborn, 1604 rok.

Źródło: <https://bjws.blogspot.com/2014/02/children-with-pet-birds-16c-18c.html> (dostęp: 13.09.2019).

Rysunek 59. Mała dziewczynka trzymająca gila, Cornelis de Vos, 1620 rok.
Źródło: <https://hu.pinterest.com/pin/86412886575962986/> (dostęp: 13.09.2019).

Rysunek 60. Trzy młode dziewczyny, William Larkin, 1620 rok (fragment obrazu).
Źródło: <https://hu.pinterest.com/pin/631207704005828627/> (dostęp: 13.09.2019).

Rysunek 61. Chłopiec grający w golfa, Bartholomeus van der Helst, ok. 1658-1659 rok.
Źródło: <https://bjws.blogspot.com/2015/07/17c-golf-children-play-golf-evolves.html> (dostęp: 13.09.2019).

Rysunek 62. Mali gracze w golfa, Pieter de Hooch, 1660 rok.

Źródło: <https://bjws.blogspot.com/2015/07/17c-golf-children-play-golf-evolves.html> (dostęp: 13.09.2019).

Trzeci okres ery nowożytnej – epoka oświecenia – wniósł duże zmiany w podejściu do zabawek. Dostrzeżono, że potrzeby dzieci są zupełnie inne od potrzeb dorosłych, czego efektem była zwiększona produkcja zabawek z podkreśleniem ich funkcji edukacyjnej. Wymyślono wtedy zabawki edukacyjne. W 1759 roku firma wydawnicza Ravensburger wydała grę planszową „Podróż po Europie”, opracowaną przez J. Jefferysa, która uczyła położenia i nazw europejskich stolic – na planszy znajdowały się m.in. Londyn, Ateny i Amsterdam. W 1767 roku Brytyjczyk J. Spilsbury wymyślił pierwsze puzzle przedstawiające mapę świata. Miały one pomóc dzieciom w nauce geografii. Poza tym rodzice kupowali swoim dzieciom karty, dzięki którym poznawały one alfabet. Aby zaznajomić dzieci z wynalazkami i oswoić je z duchem postępu, rodzice kupowali im różne aparaty optyczne, akustyczne itp. Poprzez zabawę dzieci miały wykonywać doświadczenia fizyczne.

Sytuacja geopolityczna i nieustanne zagrożenia wojenne sprawiały, że dużą wagę, szczególnie na dworach szlacheckich, przywiązywano do zabawek militarnych. Dzieci bawiły się żołnierzami w historycznych mundurach, kartami oraz medalionami z postaciami historycznymi, mieczkami. Do zabawek militarnych zaliczany był także konik na kiju, którym bawiły się dzieci chłopskie, mieszczańskie i szlacheckie. W zamożniejszych rodzinach, na końcu kija umieszczano głowę konia wyprofilowaną w różny sposób i z różnego tworzywa, ale głównie z drewna.

Dużą popularnością wśród dzieci cieszyła się też zabawka sprzedawana we Francji w latach 1790-1794 – niewielka gilotyna, która obcinała głowy lalkom ubranym w arystokratyczne stroje. Bawiły się nią także dzieci w Niemczech.

Największy przełom w okresie oświecenia dokonał się jednak w produkcji lalek. Alchemik E.W. von Tschirnhaus i jego uczeń J.F. Böttger odkryli technologię tworzenia porcelany – niezwyklej, delikatnej ceramiki, znanej wcześniej tylko Chińczykom. Zrewolucjonizowała ona europejskie lalkarstwo. Zaczęły powstawać delikatne laleczki *bisque dolls*, wypiekane z ceramicznej masy w stosunkowo niskiej temperaturze. Będąc o wiele mniej wytrzymałe niż inne ceramiczne produkty, kruche laleczki wymagały ogromnej delikatności w dotyku. Lalki szyto również z białej jagnięcej skóry. Do środka wkładano drewniany pręt, stanowiący podstawę konstrukcji utrzymującej lalkę w pionie. Do korpusu przymocowywano nieruchomą głowę z masy papierowej lub drewna, malowano oczy, usta i włosy.

W 1747 roku w Paryżu wymyślono laleczki, które nazwano pajacykami. Przedstawiały one Arlekina i Scaramouche'a (bohaterów włoskiej komedii), piekarczyka, pasterzy oraz pasterczki. Popularny był teatr marionetek, zwany dzisiaj teatrem kukielkowym.

Z biegiem czasu lalki były coraz bardziej skomplikowane technicznie i wyposażane w różnego rodzaju dodatkowe akcesoria. Niemiecki mechanik L. Maelzer skonstruował orkiestrę składającą się z 43 lalek automatów, które potrafiły grać różne utwory muzyczne. Oprócz tego opatentował urządzenie, dzięki któremu lalka mogła wymawiać słowa mama i tata. Pojawiły się bogato zdobione stroje oraz domy dla lalek. Niektóre z nich były prawdziwymi arcydziełami sztuki, osiągającymi zawrotne ceny.

Jednocześnie nastąpił rozkwit lalek woskowych, drewnianych i szmacianych. Przedmiotem masowej produkcji stała się lalka ześwieczona, która była dostępna dla wszystkich dzieci, nie tylko tych mieszkających na królewskich czy książęcych dworach. W miejscowości Val Gardena w Alpach powstała Peg – drewniana artykułowana laleczka, która popularna była jeszcze do początków XX wieku (Maga, Rokosz, 2008; Ryś, 2010, s. 138-147; Seweryn, 1988, s. 12; Wieczorek, 2018).

Rysunek 63. Makieta domu, 1760 rok.

Źródło: www.lisak.net.pl/blog/?p=1986 (dostęp: 13.09.2019).

Rysunek 64. Stanisław Seweryn Potocki na koniu na biegunach, Lépine, 1788 rok.

Źródło: www.konkursmoda.wilanow-palac.pl/index.php?header_id=11&menu_id=53&lang=PL (dostęp: 13.09.2019).

Rysunek 65. Powozik, 1 poł. XVIII wieku.

Źródło: www.konkursmoda.wilanow-palac.pl/index.php?header_id=11&menu_id=53&lang=PL (dostęp: 13.09.2019).

Rysunek 66. Portrait of a young boy with his toys, Francuska Szkoła z XVIII wieku.

Źródło: <https://pl.pinterest.com/pin/124552745923169647/> (dostęp: 13.09.2019).

Rysunek 67. Portret rodziny Brak, Tibout Regters, 1752 rok (fragment obrazu).

Źródło: www.rijksmuseum.nl/en/rijksstudio/1612604--donna-morgan/collections/portrait-painting-details?p=7&ii=11 (dostęp: 13.09.2019).

Rysunek 68. Lalka angielska, lata 1730-1740.

Źródło: <https://collections.mfa.org/objects/45987> (dostęp: 13.09.2019).

Rysunek 69. Drewniana lalka.

Źródło: <https://vita-soyka.livejournal.com/5685.html> (dostęp: 13.09.2019).

W XIX wieku, zgodnie z postępującym uprzemysłowieniem, zmianie ulegają sposoby wyrobu zabawek. Początkowo większość zabawek wykonywali rzemieślnicy, którzy po prostu miniaturyzowali garnki, meble oraz inne przedmioty codziennego użytku. Były to zabawki niepowtarzalne, wykonane ręcznie. Wynalezienie silnika parowego, a później elektrycznego, przyspieszyło także rozwój przemysłu zabawkarskiego. Odpowiednie prasy i cienka blacha pozwalały na masową produkcję estetycznych oraz tanich zabawek. Co więcej, przy produkcji zabawek zaczęto uwzględniać najsłynniejsze wynalazki, takie jak samochód, kolej czy samolot. Zaczęły powstawać duże zakłady zabawkarskie w Niemczech, Francji i Rosji. Jednak głównym budulcem nadal było drewno.

O różnorodności i bogactwie zabawek posiadanych przez dzieci decydowała przynależność do określonej warstwy społecznej. Zasobność portfela rodziców warunkowała dostęp do zabawek fabrycznych, ich liczby oraz jakości. Dzieci chłopskie i robotnicze miały ich mniej niż dzieci z możnych warstw społecznych. Bez względu jednak na poziom materialny rodziny, z której wywodziły się dzieci, wszystkie wykorzystywały do zabaw tzw. zabawki naturalne, czyli różnorodne przedmioty codziennego użytku czy elementy świata przyrody, które pełniły rolę zabawek i rekwizytów niezbędnych do zabaw.

Dobór zabawek zależny był od wieku i płci dziecka. Dla najmłodszych były przeznaczone grzechotki, piłeczki z gutaperki, figurki zwierząt. Wśród chłopców najpopularniejszą zabawką były koniki. Do wyboru były koniki na kij, koniki na biegunach, koniki na platformach z kołami. Były one najczęściej drewniane, bogatsze wersje pokryte były skórą, niekiedy z włosiem, miały piękne grzywy i ogony, siodło oraz uprząż. Wymarzoną zabawką był mechaniczny koń z powozem poruszany nakręcaną sprężyną. Chłopcom uboższym za konika często służył zwykły patyk. Do zabawy konikiem chłopcy używali biczyka, którym mogli poganiać swojego rumaka. W sklepach dostępne były także figurki koni w różnych rozmiarach, często z zagrodami, wozami, powozami. Chłopcom kupowano też ołowiane i cynowe żołnierzyki, blaszane pojazdy, strzelby, pistolety, łuki z tarczami, mechaniczne kolejki, warsztaty, trąbki, bębny, a także piszczałki i drewniane ptaszki z gwizdkiem. Proste zabawki, takie jak miecze, łuki, proce, noże, tarcze, strzały, a nawet stroje wykonywali rodzice lub same dzieci. Pożądane były również skrzynie budowniczych z cegiełkami, z których można było budować różnorodne budowle i fortece.

Ulubioną zabawką dziewczynek były oczywiście lalki, które w XIX wieku najczęściej wyobrażały miniaturowe panienki lub dorosłe kobiety. Produkowane były z porcelany oraz z nowych materiałów, m.in. z kauczuku, bakelitu (syntetyczne tworzywo sztuczne), biskwitu (masa ceramiczna) i z mas plastycznych, wśród których najbardziej znane były papier mâché i celuloide. Lalki produkowane z biskwitu nazywano bisque dolls. Ponieważ biskwit wypiekany był w niższej temperaturze niż porcelana, był znacznie mniej wytrzymały. Z tego też względu wykonywano z niego tylko główki lalek, a resztę ciała z innych, czasem różnych, materiałów.

W 1826 roku jedna z francuskich firm wprowadziła na rynek lalkę chodzącą. W 1851 roku na Wystawie Powszechnej w Londynie zaprezentowano lalkę-dzidziusia. W 1860 roku wśród lalek biskwitowych pojawiły się tzw. fashion dolls, których celem było zwrócenie uwagi na panujące w modzie trendy. Można je było przebierać i samodzielnie szyc stroje, korzystając ze specjalnych pism z wzorami i instrukcjami. Za najpiękniejsze jednak uznawano lalki francuskie, które charakteryzowały się innym typem urody.

Dziewczynki z ubogich rodzin także bawiły się lalkami – robiły je sobie często z gałganków lub słomy. Nie były one tak ładne i strojne jak lalki fabryczne, ale miały jedną ogromną zaletę – pozostawiały zdecydowanie więcej pola dla wyobraźni dziecka i nie tłukły się. Lalki fabryczne najczęściej miały porcelanowe głowy, co wymagało od dziewczynek niezwyklej ostrożności podczas zabawy, gdyż każdy upadek groził stłuczeniem. Około 1880 roku wymyślono wersję lalki dla uboższych – sprzedawano same główki wykonane z masy papierowej, do których właścicielka mogła samodzielnie doszyć tułów i zaprojektować ubiór. Przy pomocy mosiężnych matryc rzemieślnicy odciskali główki i ręcznie je malowali, niektóre na czarno – były to tzw. negry lub mulatki.

W 1890 roku T.A. Edison umieścił w korpusie lalki miniaturowy fonograf, dzięki czemu lalki mogły wygłaszać całe zdania.

Również w 1890 roku w Rosji powstała matrioszka, zabawka złożona z drewnianych, wydrążonych w środku lalek, wkładanych jedna w drugą. Liczba lalek zależała od fantazji wytwórcy. Lalki były cylindryczne, u góry zaokrąglone, ręcznie malowane. Postacie na nich przedstawione to tradycyjnie dziewczęta, ubrane w ludowy strój.

Oprócz lalek dziewczynki miały do zabawy wózek, mebelki, naczynia kuchenne, serwisy obiadowe i śniadaniowe, zestawy ubiorów, kolorowe paciorki, domy dla lalek i makiety sklepów.

Były także zabawki, którymi bawiły się wszystkie dzieci, zarówno dziewczynki, jak i chłopcy: gumowe piłki, koła do serso, blaszane kogutki, gliniane ptaszki, trąbki, bębny, drewniane klocki, loteryjki, figurki zwierząt gospodarskich, drewniane wózki, gliniane gwizdki, a także zabawki na patyku: ptaki klaskające skrzydłami, karuzele, dziobiące kurki. Popularnymi zabawkami były również, pajace, dziadki do orzechów, gumowe balony (wynalezione w Londynie przez M. Faradaya w 1847 roku), drewniane teatrzyki. Niezależnie od płci wśród dzieci dużą popularnością cieszyły się zabawki religijne – w niektórych domach konserwatywnych katolików w niedzielę dzieci mogły bawić się tylko miniaturowymi klasztorami, Arkami Noego pełnymi zwierząt, cynowymi zakonnice i zakonnikami czy figurkami z szopek: postaciami świętych i aniołów. Ponadto dzieci zbierały guziki, szpulki, piórka, muszelki, nasiona, szyszki, kolekcjonowały kamienie, minerały czy owady, np. motyle i żuki. Kupowano im książeczki z obrazkami, albumy ilustrowane, bajki, książki do kolorowania, farby, plastelinę (wynalezioną przez monachijskiego aptekarza F. Kolba w 1880 roku).

Dzieci wiejskie od najmłodszych lat uczyły się naśladować starszych. Zabawa w niańkę, prząsniczkę, kucharkę, murarza lub woźnicę, klepanie, piłowanie, szycie, lepienie, układanie patyków i klocków, budowanie domku, sypanie grobli i tym podobne prace – poprzedzały ich obowiązki, które miały przejąć od dorosłych. Działania te powiązane były z doborem odpowiednich zabawek. Ich twórcą był najczęściej dziadek, ale także starsze rodzeństwo lub same dzieci. Jako tworzywo służyły kawałki drewna, kasztany, żołądź, kora, wszelkie nasiona czy kamienie. W ten sposób powstawały wiatraczki, młyny, tarcze, łódeczki, proce, różne figurki zwierząt, figurki przedstawiające rolników z kosą, z grabiami, z cepem, mężczyźni łowiących ryby, kowala wykuwającego podkowę czy muzykantów. Wykonywano też miniaturowe mebelki, zwierzęta domowe, np. krowy, konie, świnie czy kogutki, lalki drewniane, szmaciane, ze słomy i sitowia, piłeczki zbijane z krowiej sierści zwane włosiankami oraz niezliczone odmiany drobnych instrumentów muzycznych: wszelkiego rodzaju fujarki i trąbki zwijane z kory, instrumenty sezonowe, jednorazowe, które po wyschnięciu nie wydawały dźwięku, piszczałki z gęsich piór, tzw. becзки, a także frygi. Były to instrumenty robione z cienkiej deszczułki, przywiązanej sznurkiem do pręta trzymanego przez grającego w rękę i okręcanego nad głową. W trakcie wirowania deszczułka obracała się również dookoła własnej osi, a w wyniku tego podwójnego ruchu powstawał świszczący dźwięk podobny do odgłosów wiatru.

W życiu wiejskich dzieci ważną rolę pełniły różnego rodzaju zabawki związane z dorocznymi świętami. Były to terkotki oraz kołatki, sikawki i wózki dyngusowe, szopki kukielkowe oraz maskary zwierzęce z zespołów kolędniczych.

Popularną zabawką dzieci wiejskich był kijek-konik. Najprostsze koniki z patyka często wykonywane były samodzielnie przez dzieci. Zazwyczaj był to kij, czasami czymś udekorowany. Dorośli najczęściej wykańczali kij rzeźbioną głową konia. Wiejscy chłopcy również często bawili się w wojnę. Materiałem na karabiny i bagnety było drewno, zaś amunicją do armat – błoto, kamienie, kasztany, a nawet zgniłe ziemniaki. Grali też w piłkę zrobioną

samodzielnie ze szmat, tzw. szmaciankę, a także toczyli fajerkę przy pomocy kijka zagiętego na końcu (Bołdyrew, 2008, s. 155; Bujak, 1988, s. 47, 99, 129; Lewińska, 1995, s. 96, 114; Maga, Rokosz, 2008; Seweryn, 1988, s. 15).

Rysunek 70. Ruchoma zabawka.

Źródło: <https://kobieta.onet.pl/dziecko/male-dziecko/tak-kiedys-wygladaly-zabawki/nj2ll> (dostęp: 13.09.2019).

Rysunek 71. Sklep spożywczy.

Źródło: <https://kobieta.onet.pl/dziecko/male-dziecko/tak-kiedys-wygladaly-zabawki/nj2ll> (dostęp: 13.09.2019).

Rysunek 72. Ruchomy teatrzyk.

Źródło: <https://kobieta.onet.pl/dziecko/male-dziecko/tak-kiedys-wygladaly-zabawki/nj2ll> (dostęp: 13.09.2019).

Rysunek 73. Matrioszka.

Źródło: www.amazon.co.uk/Tobar-02307-Russian-Dolls-Nest/dp/B00333D7WO (dostęp: 13.09.2019).

Rysunek 74. Niemiecki drewniany sklep spożywczy w stylu secesyjnym, ok. 1890 rok.

Źródło: <https://www.theriaults.com/german-wooden-grocery-store-art-nouveau-style-christian-hacker> (dostęp: 13.09.2019).

*Rysunek 75. Pokoje w stylu wczesnoniemieckiego Biedermeiera z meblami, ok. 1865 rok.
Źródło: www.theriaults.com/fine-early-german-wooden-biedermeier-room-box-christian-hacker-furnishings (dostęp: 13.09.2019).*

*Rysunek 76. Kuchnia norymberska z wbudowanym kominem i piecem, ok. 1850 rok.
Źródło: www.theriaults.com/wonderful-early-nuremberg-kitchen-built-chimney-and-stove (dostęp: 13.09.2019).*

*Rysunek 77. Mały trębacz, nieznaną malarz niemiecki, ok. 1835 rok.
Źródło: www.konkursmoda.wilanow-palac.pl/index.php?header_id=11&menu_id=53&lang=PL (dostęp: 13.09.2019).*

Rysunek 78. Cynowe żołnierzyki.

Źródło: <http://atohistoria.org/cynowe-wojsko-na-swiecie/> (dostęp: 13.09.2019).

Rysunek 79. Zestawy dla lalek.

Źródło: www.lisak.net.pl/blog/?p=12803Literatura (dostęp: 13.09.2019).

Rysunek 80. Portret księcia Alberta Saksonii z koniem na biegunach, Carl Christian Vogel von Vogelstein, 1833 rok.

Źródło: <https://pl.pinterest.com/pin/524387950355827709/> (dostęp: 13.09.2019).

Rysunek 81. Dziewczynka z lalką, malarz nieznany, ok. 1850 rok.
Źródło: <https://pl.pinterest.com/pin/636907572277036506/> (dostęp: 13.09.2019).

II.3. Podsumowanie

Reasumując, można stwierdzić, że wiele zabawek, którymi bawiły się dzieci w poprzednich wiekach, popularne są także w obecnych czasach. Badania archeologiczne różnych form osadnictwa człowieka pokazały, że zabawki były znane w najdawniejszych cywilizacjach. Najstarsze zabawki poznano dzięki pradawnemu zwyczajowi, nakazującemu umieszczanie w grobach przedmiotów codziennego użytku. Jeżeli umierało dziecko, to wraz z nim chowano także zabawki. W późniejszych czasach zabawki przeznaczone dla dzieci oczywiście ewoluowały pod wpływem przemian kulturowych, społecznych czy technologicznych, ale ich istota wciąż jest niezmienna.

II.4. Bibliografia

- Antowska-Gorączniak, O. (2003). O rozrywkach poznaniaków wieków średnich. Zabawki i przedmioty do gier z Ostrowa Tumskiego. *Kronika Miasta Poznania*, 1, 72-85.
- Ariès, P. (1995). *Historia dzieciństwa. Dziecko i rodzina w dawnych czasach*. Gdańsk: Marabut.
- Avari, B. (2011). *Starożytne Indie*. Kraków: Uniwersytet Jagielloński.
- Basham, A.L. (2005). *A Wonder that Was India. A Survey of the Culture of the Indian Sub-continent Before Comming of the Muslims*. Nowe Delhi: Picador India.
- Bąk, A. (2009). Dzieje pewnych zabawek. W: A. Kozłowska-Piasta (red.), *Dzieje pewnych zabawek. The History of Some Toys* (s. 75-278). Kielce: Muzeum Zabawek i Zabawy.
- Bołdyrew, A. (2008). *Matka i dziecko w rodzinie polskiej. Ewolucja modelu życia rodzinnego w latach 1795-1918*. Warszawa: Neriton.
- Borkowski, T. (1999). Rozrywka – zabawki i drobna plastyka figuralna. W: C. Buśko, J. Piekalski (red.), *Ze studiów nad życiem codziennym w średniowiecznym mieście. Parcele przy ulicy Więziennej 10-11 we Wrocławiu* (s. 187-202). *Wratislavia Antiqua*, 1. Wrocław: Gajt.
- Borkowski, T. (2004). Gliniane skarbonki, przybory do gier, figurki ceramiczne oraz szczudło i flet z badań we Wrocławiu. W: J. Piekalski, K. Wachowski (red.), *Wrocław na przełomie średniowiecza i czasów nowożytnych. Materialne przejawy życia codziennego* (s. 269-283). *Wratislavia Antiqua*, t. 6, Wrocław: Uniwersytet Wrocławski.

- Bujak, J. (1988). *Zabawki w Europie. Zarys dziejów – rozwój zainteresowań*. Kraków: Uniwersytet Jagielloński.
- Feurstein, G., Kak, S., Frawley, D. (2001). *In Search of the Cradle of Civilization*. Wheaton, Illinois: Quest Books.
- Gomułka, I. (2010). Drewniane średniowieczne lalki z badań archeologicznych. W: D. Żołędź-Strzelczyk, K. Kabacińska (red.), *Dawne i współczesne zabawki dziecięce* (s. 23-28). Poznań: Rys.
- Gomułka, I. (2015). Produkcja figurek glinianych koników na terenie Śląska. *Śląskie Sprawozdania Archeologiczne*, LVI, s. 261-281.
- Gomułka, I. (2017). Dziecko i dzieciństwo w średniowieczu przez pryzmat rzeczy. *Litteraria Copernicana*, 3(23), 13-22.
- Indus. Migawki z życia starożytnej kultury. (2000). *National Geographic Polska*, vol. 2, nr 6(9).
- Kenoyer, J. (1998). *Ancient Cities of the Indus Valley Civilization*. Oxford: Oxford University Press.
- Kieniewicz, J. (1985). *Historia Indii*. Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk: Zakład Narodowy im. Ossolińskich.
- Knapp, S. (2000). *Proof of Vedic Culture's Global Existence*. Detroit, Michigan: The World Relief Network.
- Kozłowska-Piasta, A. (red.). (2009). *Dzieje pewnych zabawek. The History of Some Toys*. Kielce, Muzeum Zabawek i Zabawy.
- Kozłowski, J.K. (red.). (1999). *Encyklopedia historyczna świata, t. 1, Prehistoria*. Kraków: Agencja Publicystyczno-Wydawnicza Opres.
- Kucypera, P., Wadył, S. (red.). (2010). *Życie codzienne przez pryzmat rzeczy*. Toruń: Uniwersytet Mikołaja Kopernika.
- Kulke, H., Rothermund, D. (2002). *A History of India*. London-New York: Routledge.
- Kunicka-Okuliczowa, L. (1959). *Wczesnośredniowieczne zabawki i gry z Gdańska*. Gdańsk: Gdańskie Towarzystwo Naukowe.
- Lal, B.B. (1975). The Indus Civilization. W: A.L. Basham (red.), *A Cultural History of India* (s. 11-20). Oksford: Oxford University Press.
- Lewińska, T. (1995). *Kolorowy świat zabawek*. Kielce: Muzeum Zabawek i Zabawy.
- Maga A., Rokosz K. (2008). *Ale zabawki*. Olszanica: Bosz
- Marcinkowski, M. (2010). Zabawki dzieci elbląskich. Prezentacja zbioru z badań wykopaliskowych. W: D. Żołędź-Strzelczyk, K. Kabacińska (red.), *Dawne i współczesne zabawki dziecięce* (s. 55-68). Poznań: Rys.
- Marshall, J.H. (1931). *Mohenjo-Daro and the Indus Civilization: Being an Official Account of Archaeological Excavations at Mohenjo-Daro Carried Out by the Government of India Between the Years 1922 and 1927*. Londyn: Asian Educational Services.
- Piggott, S. (1952). *Prehistoric India to 1000 B.C.* Harmondsworth: Pelican/Penguin Books.
- Rajaram, N.S., Frawley, D. (2001). *Vedic Aryans and the Origins of Civilization. A literary and scientific perspective*. New Delhi: Voice of India.
- Rulewicz, M. (1958). Wczesnośredniowieczne zabawki i przedmioty do gier z Pomorza Zachodniego (Z badań archeologicznych prowadzonych w latach 1947-1958). *Materiały Zachodniopomorskie*, 4, 306-312.
- Ryś, J. (2010). Zabawki militarne w okresie staropolskim. W: D. Żołędź-Strzelczyk, K. Kabacińska (red.), *Dawne i współczesne zabawki dziecięce* (s. 137-147). Poznań: Rys.
- Seweryn, T. (1988). *Polskie zabawki ludowe*. Warszawa: Wydawnictwa Artystyczne i Filmowe.
- Wheeler, M. (1968), *The Indus Civilization: Supplementary Volume to the Cambridge History of India*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Wieczorek, M. (2018). *Historia zabawek. Pluszaki i lalki towarzyszą człowiekowi od zawsze*. Pobrane z: www.focus.pl/artykul/historia-zabawek-dla-dzieci.
- Wrzesiński, J. (2010). Archeologia zabawek – dziecięcy świat miniatur. W: D. Żołędź-Strzelczyk, K. Kabacińska (red.), *Dawne i współczesne zabawki dziecięce* (s. 29-40). Poznań: Rys.

Żołędź-Strzelczyk, D. (2013). „A cacek też dużo było”. Zabawki dziecięce na ziemiach polskich w średniowieczu i epoce nowożytnej. *Kwartalnik Historyczny*, 120(1), 5-30.

cejsh.icm.edu.pl › cejsh › element › 08_MZP_XIII_Cyngot.

<http://ancientjewishcoins.com/store/Index.cfm/FuseAction/ItemDetails/UserID/0/CFID/86434071/CFTOKEN/72280482/ItemID/20550.htm>.

<http://atohistoria.org/cynowe-wojsko-na-swiecie>.

http://konkursmoda.wilanow-palac.pl/index.php?header_id=11&menu_id=30&lang=PL.

http://pomeranica.pl/wiki/%C5%9Aredniowieczne_zabawki_z_Pomorza.

http://santok.pl/asp/_pdf.asp?typ=13&menu=1&dzialy=1&akcja=artykul&artykul=2125.

<http://staremiastoelblag-mah.blogspot.com/2013/04/wirujace-baczki.html>.

<http://starezabawki.blogspot.com/2017/02/dawne-zabawy-dzieciece-na-ilustracjach.html>.

<https://aste.catawiki.it/kavels/23933077-antica-romano-osso-dado-1>.

<https://bjws.blogspot.com/2014/02/children-with-pet-birds-16c-18c.html>.

<https://bjws.blogspot.com/2015/07/17c-golf-children-play-golf-evolves.html>.

<https://collections.mfa.org/objects/45987>.

https://commons.wikimedia.org/wiki/File:The_Chess_Game_-_Sofonisba_Anguissola.jpg.

<https://docplayer.pl/111486783-Zabawki-dzieci-elblaskich-prezentacja-zbioru-z-badan-wykopaliskowych.html>.

<https://headstreams.org/indus-valley-civilisation-toys-made-for-children/>.

<https://historykon.pl/nowe/w-poludniowo-wschodniej-turcji-odkryto-zabawki-sprzed-5-000-lat>.

<https://hu.pinterest.com/pin/631207704005828627>.

<https://hu.pinterest.com/pin/86412886575962986/>.

<https://io9.gizmodo.com/humans-have-been-playing-with-toys-for-over-4000-years-5754231>.

<https://kobieta.onet.pl/dziecko/male-dziecko/tak-kiedys-wygladaly-zabawki/nj2ll>.

<https://pl.pinterest.com/pin/124552745923169647>.

<https://pl.pinterest.com/pin/175218241732138211/?d=t&mt=login>.

<https://pl.pinterest.com/pin/208995238936873981>.

<https://pl.pinterest.com/pin/367958232030855145>.

<https://pl.pinterest.com/pin/421790321341721397>.

<https://pl.pinterest.com/pin/481674122637300957/?nic=1>.

<https://pl.pinterest.com/pin/481674122638609254/>.

<https://pl.pinterest.com/pin/524387950355827709/>.

<https://pl.pinterest.com/pin/60517188715646501/?lp=true>.

<https://pl.pinterest.com/pin/636907572277036506/>.

<https://twitter.com/britishmuseum/status/592620464209600512>.

<https://tytus.edu.pl/2019/06/04/konik-z-drzewa-kon-na-biegunach-czyli-dzieciece-zabawki-w-sredniowieczu/>.

<https://vita-soyka.livejournal.com/5685.html>.

<https://www.theriaults.com/german-wooden-grocery-store-art-nouveau-style-christian-hacker>.

<https://wynalazki.andrej.edu.pl/index.php/wynalazki/39-z/670-zabawki>.

www.amazon.co.uk/Tobar-02307-Russian-Dolls-Nest/dp/B00333D7WO.

www.bing.com/images/search?q=Ancient+Egyptian+Toy+Balls&Form=IQFRDR.

www.dzialdowo.pl/jak-wygladalo-dziecinstwo-w-sredniowieczu-zdjecia/.

www.edugracja.pl/2016/10/historia-kosci-gry/.

www.etsy.com/pl/listing/574468884/rcznie-rzebione-staroytne-greckie.

www.etsy.com/pl/listing/574468884/rcznie-rzebione-starytne-greckie.

www.getty.edu/art/collection/objects/7164/unknown-maker-doll-greek-5th-century-bc/?dz=0.5000,0.9926,0.83.

www.grandvoyageitaly.com/piazza/kids-will-be-kids-even-in-ancient-rome-roman-toys-games.

www.konkursmoda.wilanow-palac.pl/index.php?header_id=11&menu_id=53&lang=PL.

www.krajoznawcy.info.pl/norymberga-germanskie-muzeum-zabawki-49720.

www.lisak.net.pl/blog/?p=12803Literatura.
www.lisak.net.pl/blog/?p=1986.
www.metmuseum.org/art/collection/search/254514?rpp=30&pg=21&ao=on&ft=Greek&when=1000+B.C.-A.D.+1&what=Sculpture&pos=601.
www.museocaldoyal.gal/gl/deporte-en-roma/xogos-romanos.
www.muyhistoria.es/edad-media/preguntas-respuestas/que-juguetes-infantiles-existian-en-la-edad-media-551482409284.
www.pinterest.co.kr/pin/409968372330377348/.
www.portel.pl/kultura/baczki-fygi-cugi-historia-jednego-przedmiotu-cz-148/108216.
www.portel.pl/kultura/kon-na-patyku-historia-jednego-przedmiotu-cz-146/107966.
www.reddit.com/r/ArtefactPorn/comments/9olea2/roman_ivory_doll_with_real_gold_jewellery_found/.
www.rijksmuseum.nl/en/rijksstudio/1612604-donna-morgan/collections/portrait-painting-details?p=7&ii=11.
www.shakespeare.org.uk/explore-shakespeare/blogs/shakespeare-100-objects-babys-rattle/.
www.theriaults.com/fine-early-german-wooden-biedermeier-room-box-christian-hacker-furnishings.
www.theriaults.com/wonderful-early-nuremberg-kitchen-built-chimney-and-stove.
www.thoughtco.com/what-is-portable-art-172101.

III. Zabawka jako fenomen dzieciństwa

(Mária Podhájecká, Vladimír Gerka)

III.1. Wprowadzenie

Na przestrzeni wieków zabawki zawsze odzwierciedlały okres, w którym zostały stworzone. Należą więc do dziedzictwa kulturowego każdego narodu. W tym ujęciu można je rozumieć jako produkty kultury i ważne narzędzia społeczne. Zabawki były i są środkami edukacyjnymi, których zasadność stosowania została potwierdzona doświadczeniami wieków, a także nieodłącznymi atrybutami dzieciństwa. Niezależnie od swej postaci, przekazują kolejnym pokoleniom doświadczenia, informacje i wartości społeczne oraz kulturowe.

Należy je rozpatrywać jako fenomen dzieciństwa, biorąc pod uwagę znaczenie w rozwoju i edukacji dzieci w wieku przedszkolnym. Zabawki to przedmioty, które stymulują aktywność dziecka, umożliwiają mu eksperymentowanie oraz manipulowanie, a tym samym pozytywnie wpływają na jego rozwój ruchowy, intelektualny i emocjonalno-społeczny. W związku z tym zabawką jest zarówno przedmiot stworzony specjalnie do zabawy, jak i przedmiot, z którego dziecko czyni sobie zabawkę do własnej zabawy w konkretnym środowisku. Może być to np. klocek Lego, który w rękach bawiącego się dziecka staje się telefonem komórkowym, czy też kostka domina, która w zabawie spełni funkcję biletu kolejowego. Warto zauważyć, że dziecko nawet w środowisku pozbawionym gotowych zabawek, jest w stanie stworzyć sobie zabawkę. Ze względu na wartość edukacji przedszkolnej w rozwoju dzieci, szczególnej wagi nabierać powinna troska dorosłych o zabawki, które można nazwać fenomenem dzieciństwa i centralną postacią zabawy.

III.2. Zabawka

V. Borecký (1982) uważa zabawkę za narzędzie zabawy lub przedmiot wykonany dzieciom dla przyjemności. Każda zabawka może służyć do zabawy i w oczywisty sposób nadać jej kierunek, np. lalka „zachęca” dziecko do karmienia jej, przebierania, kąpienia i opieki nad nią, jak nad prawdziwym dzieckiem. Samochód jest zaś skonstruowany tak, aby można go było prowadzić. Nie zawsze jednak musi tak być, ponieważ w symbolicznej zabawie dzieci mogą zabawkę przedstawiać jako coś zupełnie innego. Dziecko na podstawie własnej fantazji przypisuje przedmiotom inne znaczenie. Każdy przedmiot może być w zabawie np. samochodem, jak również samochód może pełnić w niej funkcję innego przedmiotu. Każda zabawka ma więc wszechstronne zastosowanie, zgodnie z indywidualnymi intencjami dziecka.

Zabawki dają dzieciom w różnym wieku różne doświadczenia. Wraz z wiekiem dziecka zmieniają się jego zabawy i w związku z tym zabawki używane w zabawie. Gama zabawek dziecka się poszerza, wzbogaca, ale równocześnie pozostają z nim takie, które przechodzą od dzieciństwa do progu jego dorosłości, gdyż są, ogólnie ujmując, mu niezbędne, np. piłka, lalka, samochód. Zabawka jest, podobnie jak zabawa, naturalnym elementem codziennego życia dziecka w wieku przedszkolnym (Podhájecká, Socha, Gerka, 2015). Opinie na temat edukacyjnej funkcji zabawki zmieniały się i ciągle się zmieniają, w zależności od poglądów na edukację oraz na zabawę dzieci, a także od pedagogicznych koncepcji dotyczących danego okresu rozwojowego. Zabawka jest najlepszym przyjacielem dziecka, zamienia się w cokolwiek, zawsze słucha, pomaga mu przezwyciężyć stresujące sytuacje, uczy dbania o innych, idzie z nim wszędzie, przetrwa wszystko i nigdy nie zawiedzie. Jest zrozumiałe, że jeśli jesteśmy w stanie zaoferować dziecku wysokiej jakości zabawkę o odpowiednich dla niego walorach edukacyjnych, przyczyniamy się do rozwoju jego osobowości.

III.3. Znaczenie zabawek dla dzieci w wieku przedszkolnym

Zabawka, podobnie jak zabawa, ma ogromne znaczenie dla dziecka i zajmuje ważną pozycję w jego życiu. Za pomocą zabawek dziecko bawi się, wykonując rozmaite czynności, które wpływają na jego wszechstronny rozwój: poznawczy, afektywny, społeczny jak również psychomotoryczny.

Warunkiem i podstawą każdej zabawy są zabawki, przy czym dziecko nie musi mieć ich wielu. Powinny one być jednak różnorodne i odpowiednie dla wieku dziecka. Obecnie istnieje wiele różnych zabawek i nieustannie produkowane są nowe. Zabawki współczesne są lepiej dopracowane technologicznie i bardziej złożone niż tradycyjne. Mimo tych zalet wnoszą często w życie dziecka zbyt wiele bodźców, które niekorzystnie oddziałują na rozwój jego osobowości. Inaczej jest z zabawkami tradycyjnymi. Ich wartości upatrujemy w tym, że były one proste, często wykonane ręcznie z naturalnych materiałów. Zabawki zawsze były (i nadal są) narzędziami edukacyjnymi, weryfikowanymi doświadczeniami przodków, będąc równocześnie ważną częścią ich dzieciństwa. W praktyce pedagogicznej wykorzystanie zabawek oraz zabawowych gadżetów obejmuje cztery ważne obszary: rozrywkę, diagnostykę, edukację i terapię.

Obecnie istnieje tendencja do tworzenia i oferowania dzieciom zabaw oraz zabawek, które holistycznie i wielostronnie rozwijają osobowość dziecka (Klim-Klimaszewska, 2010). Świadczą o tym następujące ich nazwy: zabawki kreatywne, zabawki inteligentne, zabawki naukowe, dydaktyczne, edukacyjne. Jest istotne, by zabawki udostępniane dzieciom w przedszkolu były wysokiej jakości. Dobra zabawka to taka, która:

- zachęca do zabawy, umożliwia realizację pomysłów, rozwija myślenie, wzbogaca zabawę;
- rozwija wyobraźnię, kreatywność, stymuluje i rozwija zmysły;
- rozwija motorykę małą i dużą;
- rozwija funkcje poznawcze, umożliwia rozwiązywanie problemów;
- rozwija pamięć, umiejętności ekspresyjne, pozwala zrozumieć znaczenie słów;
- pozwala odkrywać bliskie i odległe okolice;
- pozwala dziecku uczyć się o sobie, o innych, o świecie;
- zachęca do samooceny i oceny innych;
- rozwija komunikację werbalną i niewerbalną;
- umożliwia dziecku nawiązywanie relacji interpersonalnych, wsparcie współpracy, wspólną zabawę;
- rozwija prospołeczne zachowanie dziecka, pozwala wyrażać uczucia, emocje, potrzeby;
- rozwija orientację dziecka w wartościach;
- zwiększa zdolność koncentracji, niezależność, odpowiedzialność;
- może pełnić funkcje diagnostyczne i terapeutyczne.

Obecnie dzieci są otoczone różnymi zabawkami, czasem nieodpowiednimi. Zabawka jest nieodpowiednia, jeśli:

- ze względu na kształt i materiał nie nadaje się do użycia w zabawie;
- powoduje nudę lub frustrację – obydwa odczucia mogą prowadzić do zachowań problemowych;
- nie jest odpowiednia dla wieku dziecka;
- dziecko nie może korzystać z zabawki na różne sposoby, nie uspakaja go ona po aktywności;

- nie zachęca do kreatywności;
- dziecko nie chce powracać do zabawki – kombinowania, eksperymentowania, zamieniania;
- można ją wykorzystać tylko w jednej zabawie;
- nie pomaga dziecku osiągnąć celu zabawy;
- nie rozwija zabawy;
- nie odzwierciedla rzeczywistości;
- nie odpowiada teraźniejszości, nie jest aktualna;
- nie zachęca do zabawy z większą liczbą dzieci;
- przekracza możliwości dziecka.

Należy podkreślić, że zabawka, do której dziecko jest przywiązane, pomaga mu utrzymać równowagę emocjonalną, przetrwać nieprzyjemne sytuacje, poradzić sobie z uczuciem strachu, gniewu i bezradności. Czasami zabawka może stać się zastępczym przyjacielem, jest więc ważnym środkiem socjalizacji.

Zabawka i zabawa to dwa zjawiska, które są na wiele sposobów ze sobą powiązane (Healey, Mendelsohn, 2019). Związek zachodzący między zabawą i zabawką można nazwać dialektycznym. Zabawa wpływa na wybór i zmienność zabawek przez dzieci, a także służy do stymulowania i wzbogacania dziecięcych zabaw.

III.4. Zabawka jako element środowiska edukacyjnego

Zabawka jest częścią środowiska edukacyjnego dziecka w wieku przedszkolnym. Istnieje wiele czynników, które wpływają na jego edukację w tym okresie. Jednym z nich jest wyposażenie przedszkola, w tym dziecięcej sali zabaw. Środowisko edukacyjne grupy przedszkolnej składa się m.in. z zabawek, pomocy dydaktycznych, a także dydaktycznych technologii. Ponieważ proces uczenia się w zabawie jest najbardziej naturalnym procesem jego uczenia się, zabawki są ważną jego częścią w przedszkolnym środowisku (Miňová, 2018). Nauczyciele przedszkoli powinni zatem wybierać dla swoich podopiecznych zabawki wysokiej jakości, o estetycznym wyglądzie, z uwzględnieniem ich wieku, zainteresowań, a także liczebności grupy przedszkolnej.

Wybierając zabawki dla dzieci w przedszkolu, nauczyciel powinien przestrzegać stawianych im wymagań, o których jest mowa poniżej.

Adekwatność do wieku dziecka – zabawki muszą odpowiadać wiekowi oraz możliwościom rozwojowym dzieci. Producenci zabawek zwykle wskazują, dla jakiego wieku są one przeznaczone. Ogólnie rzecz ujmując, zabawki dla każdego wieku nie powinny być zbyt proste, powinny natomiast stanowić dla dzieci wyzwanie w odniesieniu do nowych sposobów zabawy i nauki. Zabawki, które są trudne w użyciu, wyczerpują dzieci, co powoduje, że tracą one zainteresowanie nimi, a tym samym zabawą. Wiekowi powinna odpowiadać także wielkość zabawki. Ponadto powinna być ona dla dziecka łatwa do uchwycenia, aby umożliwić przenoszenie poszczególnych części. Zabawki powinny uwzględniać również indywidualne potrzeby oraz zainteresowania dzieci. Młodsze dzieci powinny mieć zabawki prostsze niż dzieci starsze. Wszystkim dzieciom powinno się oferować zabawki rozwijające ich fantazję oraz kreatywność, a także zaspakajające ciekawość i pragnienia. Warto zwrócić uwagę, że zbyt doskonałe (idealne) zabawki ograniczają dzieciom fantazję.

Zestaw aktualnych zabawek – to wybór zabawek, które pomogą dziecku zrozumieć świat oraz zależności w nim występujące, a także mechanizmy technologiczne. Kompletny zestaw zabawek konstrukcyjnych jest narzędziem pozytywnie wpływającym na rozwój dziecka. Dzieciom należy zaoferować wiele rodzajów zabawek, które w kompleksowy sposób będą wspierać całościowy ich rozwój. Zabawki i materiały powinny rozwijać wszystkie obszary rozwoju dziecka (Fixl, Opravilová, 1979). Niektóre z nich są przydatne dzieciom w każdym wieku (np. piłka, lalka, zestaw do konstrukcji), a niektóre stają się potrzebne w zależności od wieku.

Materiał, odporność, wytrzymałość, trwałość zabawki – zabawki obecnie oferowane dzieciom są wykonane z różnych materiałów. Użycie materiału do ich wykonania jest zależne głównie od jej funkcji i celów, jakim mają służyć. Dzieci powinny otrzymywać do swojej dyspozycji zabawki wykonane z różnych tworzyw, aby móc uzyskiwać różne doświadczenia/wrażenia, np. dotykowe. Powinny one być trwałe, zwłaszcza jeśli są przeznaczone dla wielu dzieci z grupy, a ponadto profesjonalnie technicznie wykonane, aby wytrzymały wiele lat dziecięcych zabaw. Kształt i kolor zabawki powinien być adekwatnie powiązany z materiałem użytym do jej produkcji. Każda zabawka powinna być gustowna, estetyczna i atrakcyjna dla dzieci.

Konstrukcja i mechanika – dotyczą głównie zabawek technicznych. Chodzi o ich podatność na manipulowanie nimi oraz prostotę opisu zasad ich działania.

Bezpieczeństwo – obejmuje skład chemiczny materiałów, z których wykonane zostały zabawki oraz aspekty sanitarno-zdrowotne, wielkość i spójność poszczególnych elementów, a także bezpieczeństwo ich opakowywania. Za bezpieczeństwo zabawek odpowiedzialni są ich producenci i importerzy, ale ważną rolę w tym zakresie odgrywają również organy rządowe. W Europie wielką uwagę przywiązuje się do bezpieczeństwa zabawek. Dowodzi tego europejska dyrektywa zabawkowa. Na Słowacji wymogi bezpieczeństwa dotyczące zabawki określono w ustawie nr 140/2013, zmieniającej ustawę nr 78/2012 w sprawie bezpieczeństwa zabawek. Zgodnie z tym aktem prawnym, zabawka nie może zagrażać bezpieczeństwu i zdrowiu dziecka lub osoby dorosłej, a dotyczy to zawartych w niej substancji chemicznych i mieszanin. Zabawka wprowadzana do obrotu musi spełniać wymogi prawne. Ustawa określa obowiązki producenta, przedstawiciela handlowego, importera i dystrybutora zabawek. Jednym z obowiązków producenta lub jego upoważnionego przedstawiciela jest oznakowanie zabawki przed wprowadzeniem do obrotu znakiem CE. Przyjmuje się, że zabawka nim oznaczona spełnia stawiane jej wymogi prawne. Słowacka inspekcja handlowa dokonuje wnikliwego porównania zgodności stanu zabawek z ogólnymi wiążącymi przepisami prawnymi. Na stronie internetowej tego organu administracji państwowej (www.soi.sk) w sekcji *Niebezpieczne produkty* istnieje wykaz zabawek, które stanowią zagrożenie dla zdrowia i są niebezpieczne dla dzieci.

Zgodnie z wyżej wymienionymi wymogami dotyczącymi jakości zabawek, można stwierdzić, że wybór zabawek dla grupy dziecięcej w przedszkolu wymaga od nauczycieli odpowiedzialnego potraktowania, by móc tworzyć dzieciom stymulujące oraz rozwijające je środowisko. Zabawki bowiem zalicza się do naturalnego środowiska dziecka, co uzasadnia ich miejsce w przestrzeni edukacyjno-zabawowej (Fedorko, 2018). Plac zabaw dla dzieci powinien odzwierciedlać dobrą orientację nauczyciela na rynku zabawek, uzupełnioną o wiedzę na temat zabawek o znacznej wartości, tzn. zabawek samodzielnie przez najmłodszych wytwarzanych. Dziecko, tworząc własne zabawki oraz akcesoria do zabawy, sprawia, że zabawa jest wzbogacana i zyskuje na jakości. Trzeba powiedzieć, że każdy przedmiot w otoczeniu dziecka może również stać się zabawką i zapewnić dziecku cenne doświadczenia. Można stwierdzić, że właściwy wybór zabawek dokonywany przez dorosłych dla dzieci w sposób naturalny wprowadza współczesną kulturę do świata dziecięcych zabaw.

III.5. Wykorzystanie zabawek w edukacji przedszkolnej

Zabawka charakteryzuje się nieograniczonymi możliwościami edukacyjnymi. Dla dziecka jest to najbardziej odpowiedni środek uczenia się i pozyskiwania informacji, podnoszący efektywność procesu edukacyjnego. Za pomocą zabawki dziecko poznaje otaczający je świat, zdobywa wiedzę i nabywa umiejętności. Z tych powodów oferta zabawek dla grupy dziecięcej powinna odpowiadać aktualnej tematyce kompleksowej realizowanej w procesie edukacyjnym. Za pośrednictwem zabawki można skutecznie rozwijać u dzieci pożądane postawy i kluczowe kompetencje. Według M. Podhájckiej i V. Gerki (2013) kluczowe kompetencje dziecka w wieku przedszkolnym spełniają wiele funkcji i są ze sobą integralnie związane. Na ich rozwój w znacznym stopniu wpływają: zasady wychowania, metody wychowawczo-dydaktyczne stosowane w procesie edukacji, treści edukacyjne, formy organizacyjne procesu edukacyjnego, środowisko społeczne i emocjonalne przedszkola, aktywność zabawowa dzieci w przedszkolu, a także poza nim. Poziom kompetencji dziecka jest bardzo ważnym wskaźnikiem oraz kryterium pomiaru jego sukcesu.

Zabawka wzbogaca dzieciom proces edukacyjny, a dla nauczyciela jest pomocą w osiągnięciu celów, jakie sobie wyznacza w działalności edukacyjnej (Klim-Klimaszewska, 2010). Chociaż zabawka ma wiele zalet, to jednak wielu nauczycieli używa jej jedynie jako motywacji do działania, zapominając o innych możliwościach, jakie ona daje podczas realizacji procesu edukacyjnego w ciągu dnia. Warto pamiętać, że przemyślany wybór i systematyczne stosowanie zabawek pomagają zwiększyć efektywność edukacji.

Zabawki powinny służyć w przedszkolu nie tylko jako środki zabawy dla dzieci, ale także jako środki dydaktyczne, które są bardzo pomocne w wychowaniu i kształceniu. Odpowiedni dobór zabawek nie tylko motywuje dzieci do pracy, ale także sprawia, że są one bardziej uważne w swojej aktywności edukacyjnej, czego nie da się osiągnąć za pomocą tylko wypowiedzianych przez nauczyciela słów. Miarą kompetencji zabawowych nauczyciela jest odpowiedni dobór zabaw i zabawek dla całego zespołu dziecięcego. Z tego też względu powinny być one różnorodne, trafne, funkcjonalne, estetyczne, uciechne i stymulujące emocjonalnie (Gmitrová, Podhájcká, 2007).

Zabawki, których używamy w procesie edukacji dzieci w przedszkolu, można podzielić na dwie grupy:

1. Zabawki, które dziecko samo tworzy – do tej grupy należą głównie przedmioty, które po zakończeniu zabawy są użyteczne w ich pierwotnej funkcji. To te, których używamy rutynowo i zgodnie z ich przeznaczeniem, choć nie są zabawkami sensu stricto. Jednak dziecko potrafi ich używać jako zabawki, rozwijając w ten sposób swoją fantazję. Do grupy zabawek tego rodzaju należą także zwyczajne przedmioty oraz materiały, które dziecko celowo przekształca w zabawkę. Dziecięca wyobraźnia umożliwia tym zabawkom przezwycięzać różne ich niedostatki. Nauczyciele powinni pamiętać, że wszystko wokół dziecka może stać się dla niego zabawką, dlatego nie zaleca się ograniczania dziecięcego świata tylko do zabawek gotowych.
2. Gotowe zabawki – różnorodne zabawki edukacyjne, które pomagają dzieciom w rozwijaniu umiejętności przetwarzania informacji, abstrakcyjnego myślenia oraz rozwiązywania problemów. W tej grupie mają swoje miejsce tzw. zabawki ludowe, które są wynikiem twórczości ludowej. Są tworzone, aby przybliżyć dziecko do rzeczywistości, a tym samym poszerzyć jego doświadczenia i rozwinąć aktywność.

Nauczyciele przedszkola świadomi znaczenia i ważności zabawek w procesie edukacyjnym, są szczególnie zainteresowani aktualną wiedzą na ten temat, popartą praktyką, co potwierdzają badania naukowe prowadzone w wielu przedszkolach. Badania prowadzone przez M. Jámbořova i M. Podhajecka (Jambořova, 2019) wykazały, że większość nauczycieli (56,74%) postrzega zabawkę jako ważny srodek rozwoju osobowości dziecka, łączący ją z procesem edukacyjnym, jakością edukacji i nauką przez zabawę. Dla 21,28% respondentów zabawka jest niezastąpiona i ważna, a część z osób badanych postrzega ją jako istotną motywacj do rozpoczęcia zabawy.

Zabawki uległy przemianom, ale te tradycyjne przetrwały. Pokazały to cytowane powyżej wyniki badań, realizowane nad tym zagadnieniem wśród nauczycieli przedszkoli. Według tych respondentów lalka jest nadal jedną z najbardziej uniwersalnych zabawek (75,18%), podobnie jak akcesoria kuchenne (68,80%) i wózki (36,88%). Wśród chłopców nadal popularne są samochody, tory samochodowe i drogi (88,65 %). Inne ulubione zabawki dzieci to klocki Lego (63,83%) oraz puzzle, zestawy do konstruowania i kostki (60,28%). Badania pokazały, że dzieci przynosz do przedszkola takż własne zabawki, głównie zabawki pluszowe oraz zabawki komercyjne (zabawki z aktualnych bajek i reklam telewizyjnych) oraz zwierzęta domowe. Zdaniem respondentów, wybór zabawki wpyywa na konkretną zabawę (46,35%), a część respondentów (27,66%) uważa, że ważny jest w tym względzie skłd grupy, wiek dzieci, poziom ich umiejętności itp. Według badanych nauczycieli (17,73%), zabawka jest odpowiednio dobierana do konkretnego tematu dnia. Wybierając zabawki, nauczyciele bior pod uwagę określone kryteria i wymagania ich dotyczące: bezpieczeństwo (40,43%), walory pobudzające oraz ich funkcj rozwojową (36,88%), funkcjonalno, trwało oraz użyteczno (31,21%) i inne, w tym: adekwatno, celowo, estetyczny wygląd, modyfikowalno, oryginalno, możliwo stymulacji rozwoju emocjonalnego dziecka, warto motywacyjną oraz funkcje rozwijające konkretne kompetencje dziecka. Zdaniem badanych, wspinały efekt edukacyjny przynosz zabawki własnej produkcji. Większość nauczycieli (51,06%) nie tworzy jednak takich zabawek z dziećmi.

Na podstawie wyników badań możemy stwierdzić, że zabawka w procesie edukacyjnym ma ogromny, ale stosunkowo słabo przez nauczycieli wykorzystany potencjał, co potwierdziło 49,65% badanych.

Biorąc pod uwagę potencjał zabawki, wpyywa ona na przyszłe powołanie zawodowe dziecka. To stwierdzenie zostało dowiedzione w badaniach prowadzonych w Anglii na dużej próbie 2 000 osób pracujących w różnych zawodach. Badacze poznawali, jakie by ulubione zabawki respondentów w przeszłości. Okazało się, że osoby bawiące się lalkami i figurkami pracowały w zawodach wymagających intensywnej opieki, takich jak pielęgniarka, nauczyciel lub rekruter. Dorośli pracujący w bankowości w przeszłości lubili ukłdać puzzle lub gry, które polegały na rozwiązywaniu różnych problemów. Menedżerowie i ludzie, których zawód wymaga kreatywności, często bawili się plastelin oraz farbami. Osoby pracujące w branży informacyjno-komunikacyjnej lubiły grać na konsolach do gier i komputerach.

Mistrzostwem pedagogicznym nauczyciela małego dziecka jest zatem: potrafić planować i realizować zabawy zabawk, uczyć się zabawy zabawk oraz potrafić bawić się zabawk. Są to skłdowe profesjonalnych kompetencji nauczyciela przedszkola. Warto dodać, że przedszkola ponosz pełną odpowiedzialnoś za edukacj przedszkolną dziecka wysokiej jakości, której integralną częścią jest wysokiej jakości zabawka.

III.6. Im więcej dziecko ma zabawek, tym mniej się bawi

Każdy z nas z pewnością pamięta ulubioną zabawkę z dzieciństwa. Niektórzy mogą pamiętać jedną, dwie, a może nawet więcej. Kiedy zabawkę tę przypadkowo zobaczymy lub wyobrazimy ją sobie, nasza twarz rozjaśnia się i w naszych wspomnieniach powracamy do dzieciństwa. Myślimy wtedy o konkretnych, przyjemnych sytuacjach, zabawach, rozmowach. Z pewnością lubimy też wracać do czasów, kiedy bawiliśmy się na podwórku od rana do wieczora i przekształcaliśmy różne znalezione przedmioty w najwspanialsze zabawki do zabaw z rówieśnikami.

Obecnie dzieci są w innej sytuacji. Przebywanie na dworze, zabawy na podwórku, poza przedszkolem, to dla dzieci w wieku przedszkolnym rzadkość (Belásová, 2018). W dzisiejszych czasach dziewczęta oraz chłopcy nie mają tylko dwóch lub trzech lalek czy samochodów, którymi się bawią i opiekują od rana do wieczora. W pokojach dziecięcych, ale także w przedszkolach, są rozmaite zestawy zabawek. Są one oczywiście piękne, kolorowe, oryginalne, pomysłowo skonstruowane, w większości wspierające kreatywność dzieci. I chociaż mają one wiele zabawek, bardzo trudno jest dorosłym powstrzymać się od kupienia im kolejnych. By pomóc dzieciom kontrolować tak wielkie zasoby zabawek i aby zabawki były dla nich ciągle interesujące, na pewien czas można odłożyć do przechowalni niektóre z nich. Gdy dzieci ponownie je dostaną po dłuższym czasie, będą dla nich atrakcyjniejsze, niż gdyby zawsze były w zasięgu ich wzroku. Niektóre dzieci mające zbyt dużo zabawek, nie potrafią się nimi bawić. Czują coś w rodzaju przesytu, nie są w stanie utrzymać zabawek w porządku i tracą nad nimi kontrolę. Zbytne nagromadzenie zabawek powoduje chaos w duszy dziecka, które może z tego powodu przeżywać stres. Zwykle wtedy przechodzi od jednej zabawki do drugiej, nie mogąc zagłębić się w zabawę.

Dziecko bawiące się zabawką przechodzi przez dwa etapy:

1. etap badania;
2. etap zabawy.

Na etapie badania dziecko jest zainteresowane tym, jakie możliwości ma zabawka i dlatego manipuluje nią z zainteresowaniem. Na etapie zabawy dziecko koncentruje się na innej ważnej kwestii, tj. odkryciu, co może samo z tą zabawką zrobić, jak może się nią bawić. Etap zabawy jest kluczowy dla dziecka, gdyż wspiera jego holistyczny rozwój, jego kreatywność, wyobraźnię, inicjatywę i zdolności adaptacyjne.

Jeśli dziecko ma wokół siebie wiele zabawek, więcej czasu koncentruje się na pierwszej fazie (eksploracji zabawki), ale nie osiąga kluczowego etapu, jakim jest zabawa. Zabawki, których jest nieproporcjonalnie wiele, zaburzają uwagę dzieci. Zazwyczaj dziecko bierze je wszystkie w ręce, bada, a następnie wycofuje się, po czym biega od jednej do drugiej, rzadko kończy etap badania zabawki. W ten sposób nie przechodzi do etapu zabawy.

Jak na ironię, im mniej zabawek mają dzieci, tym więcej i lepiej mogą się bawić. Im więcej zabawek mają dzieci, tym szybciej czują się przestymulowane i przytłoczone możliwościami zabawy. Nie mogą się skoncentrować na jednej z nich, ani bawić się wystarczająco długo, aby rozpocząć proces uczenia się i rozwijania wyobraźni.

Wzrost zainteresowania zabawką jako towarem spowodował powstanie wokół niej wielkiego biznesu. Mimo szerokiej oferty rynkowej, nie musimy dostarczać dzieciom zbyt wielu zabawek. Co stanie się, gdy dzieci będą miały ich mniej? Można na to pytanie odpowiedzieć następująco:

- Wyobraźnia i fantazja będą mogły się lepiej rozwijać.
- Czas skupienia uwagi dziecka się wydłuży.
- Poprawią się kompetencje społeczne dzieci i ich komunikowanie się.

- Dzieci bardziej docenią zabawki i nauczą się je właściwie traktować, aby ich nie niszczyć i nie lekceważyć.
- Pojawiają się np. działania artystyczne dzieci, takie jak muzyka i sztuka.
- Nastąpi rozwój kompetencji u dzieci w zakresie rozwiązywania problemów.
- Pomiędzy dziećmi będzie mniej konfliktów i kłótni o zabawkę, a więcej wymiany zabawek.
- Będzie więcej możliwości odkrywania przyrody przez dzieci.
- Będzie mniej bałaganu w przedszkolnej grupie dziecięcej i w domu.

Pamiętajmy, że dzieci w naturalny sposób używają różnych przedmiotów jako zabawek: plastikowe wiadro zamienia się w hełm, pudełko w schronisko dla zwierząt. Zabawki, które pasują do wielu zastosowań, to np.: ubrania, piłki, miski, pudełka, zwierzątka. Nadają się one do wielokrotnego użytku. Zanim kupimy zabawkę, zadajmy sobie pytanie: Dlaczego ta właśnie zabawka jest naszemu dziecku potrzebna? Czy dziecko ponownie jej użyje? Czy dzięki niej rozwinię swoją kreatywność? Czy za jej pomocą rozwinię swoją osobowość? Jeśli odpowiedzieliśmy twierdząco na te pytania, to znaleźliśmy dobrą zabawkę. Oferta zabawek na rynku jest zróżnicowana, dlatego bardzo ważne jest, aby wiedzieć, jak się w nich orientować i jak wybierać je poprawnie.

III.7. Zabawka a płeć dziecka

Dzieciom przeważnie dobiera się zabawki według płci. „W większości społeczeństw różnice między chłopcami i dziewczętami są nie tylko oczekiwane, ale także aktywnie wspierane” (Millarová, 1978). Zabawki są zatem narzędziem socjalizacji płci i mają wpływ na formowanie się tożsamości płciowej. Dzieci zwykle bawią się zabawkami, które są uważane za typowe dla ich płci. Zabawki są również sposobem jej wyrażania. Tak jest też w wieku przedszkolnym. Wiele badań wykazało, że chłopcom przypisuje się bardziej zróżnicowany zakres zabawek niż dziewczętom (Miller, 1987).

Dziewczynki lubią bawić się lalkami oraz zabawkami z nimi związanymi (ubraniami, butelkami dla niemowląt), pluszowymi zwierzętami, telefonami, artykułami artystycznymi. Zabawy „w coś” lub „w kogoś” są wśród nich powszechne. Tematyka ich zabaw to głównie czynności związane z działalnością rodziny. Dziewczynki lubią się ubierać w różne stroje i zabawy, podczas których można się upiększyć.

Chłopcy wolą środki transportu, np. samochody, które często zawierają ruchome i odłączane części, funkcje kontrolne lub elementy konstrukcyjne. Wybierają takie, które wymagają zaangażowania ich możliwości technicznych lub projektowych (Francis, 2010). Lubią się też bawić różnymi zestawami konstrukcyjnymi, bronią i postaciami zwierząt lub bohaterami komiksów. Zabawki dla chłopców są związane z akcją, projektowaniem, technologią, eksperymentami i odkryciami. Według B. Francis (2010), zabawki dla chłopców rozwijają umiejętności, które stanowią podstawę późniejszych ich dobrych osiągnięć z przedmiotów technicznych oraz przyrodniczych, a zabawki dziewcząt rozwijają praktyczne umiejętności związane z opieką.

I. Smetáčkova (2015) w swoich badaniach wykazała również, że dzieci obu płci w wieku przedszkolnym cenią sobie zabawkowe samochody i inne środki transportu, którymi zwykle bawią się chłopcy. Za swoje ulubione zabawki uznawali oni samochody i zestawy konstrukcyjne.

Dzieci odkrywają świat przez zabawę i przynależne do niej zabawki. Z tego też względu całkiem naturalne jest, że chłopcy i dziewczęta będą się bawić wszystkimi zabawkami, ponieważ zabawki przedstawiają określone obiekty lub sytuacje, z którymi się spotykają. Za ich pośrednictwem będą kontynuować swoje odkrywanie świata. Chodzi tu tylko o preferencję zabawek, które dziecko deklaruje i o to, jak z nimi postępuje w odkrywaniu świata oraz na jakie obszary poznania kładzie nacisk.

III.8. Zabawki dorosłych versus zabawki dzieci

Zabawka posiada swoje miejsce i znaczenie dla ludzi w każdym wieku, dlatego też nie dotyczy tylko dzieci. Dorośli także bawią się codziennie, chociaż po prostu nie są tego świadomi. Każda aktywność, przy której się koncentrują, głównie na jej jak najlepszym przebiegu, a jednocześnie końcowy rezultat jest dla nich drugorzędny lub nie ma dla nich znaczenia – po prostu jest zabawą, a wszystkie środki, których przy tym używają, są zabawkami. Takie aktywności są przy tym u nich często zaawansowane na poziomie profesjonalnym i wskazują na ich kompetencje. W samej naturze aktywności te pozostają jednak tylko zabawą. Jeśli ważność przebiegu procesu aktywności zostanie wyniesiona ponad końcowy jej rezultat, taka aktywność będzie miała charakter zabawy.

W pracy zawodowej oczekuje się, że pracownik przedstawi wyniki swojej pracy, tzn. konkretny produkt lub usługę. Klient nie jest zainteresowany tym, jak pracownik pracował nad swoim dziełem. To wynik pracy, który powinien przynieść oczekiwane korzyści jest szczególnie ważny dla klienta. Przykładowo, zawodowy sportowiec ceni sobie swoje osiągnięcia (wygrane, nagrody), a kibic jest zainteresowany nie tylko ostatecznym wynikiem przez niego osiągniętym – najbardziej pociąga go obserwowanie postępu, procesu, gry. Wiele renomowanych produktów jest nam oferowanych w celu podkreślenia bardziej ich działania niż faktycznego wyniku działalności, to w rzeczywistości są zabawki do zabawy.

Zabawa jest obecna w życiu ludzi w każdym wieku, tylko występuje w różnych formach. W tym kontekście należy również postrzegać projektowanie najnowszych zabawek. Tylko niewielka ich część wywodzi się wyłącznie z dziecięcych propozycji. Prawie wszystkie nowe zabawki są wymyślane przez dorosłych dla dzieci, ponieważ pracują oni nad nimi w przekonaniu, że sami wiedzą najlepiej, jakich zabawek potrzebują i pragną dzieci. Są to często zabawki, które dorośli twórcy produkują tak naprawdę dla siebie, częściowo tylko dostosowując je do poziomu dzieci. Zabawki te nie są dla dzieci odpowiednie, ponieważ nie spełniają podstawowych ich oczekiwań: możliwości bawienia się i działania, które daje dziecku dużą przestrzeń do rozwijania własnego myślenia i fantazji. Jego zaangażowanie w zabawę taką zabawką jest redukowane przez konieczność uczenia się reguł oraz zasad jej obsługi.

Każdy mistrz używa narzędzi, którymi nauczył się pracować i które potrafi obsługiwać, aby móc spełniać zadania, których się od niego oczekuje. Z tego też względu nawet dziecko ma używać w swojej pracy tylko takich zabawek, które są dostosowane do jego potrzeb i wymagań ergonomicznych. Takich, które potrafi obsługiwać lub może się tego nauczyć, żeby móc wykonać swoje zadania: odkrywać świat i uczyć się w nim żyć zgodnie z etapem swojego rozwoju. Zabawki, które nie zostały skonstruowane zgodnie z tą zasadą, są zabawkami dla dorosłych, którzy swój punkt widzenia na zabawę oraz zabawkę chcą narzucić dzieciom.

Wynika z tego ważny wniosek, że zabawka ma inne znaczenie dla każdego, w zależności od tego, kto i jaki cel za jej pomocą osiąga. Ten sam przedmiot może pełnić inną funkcję w zależności od celu, w jakim dana osoba go używa: piłka dla osoby z niepełnosprawnością, z problemami z chodzeniem może być bardzo ważnym narzędziem do uzyskania lepszej równowagi i sprawniejszego poruszania się, ale dla piłkarza, który chce osiągać sukcesy sportowe, ta sama piłka jest podobna do foremki do piasku, za pomocą której można zbudować piękny zamek z marzeń, ale nie wygrać zawody. Piłka dla człowieka z niepełnosprawnością jest narzędziem do zdobycia olimpijskiego sukcesu – móc poruszać się z pokoju do pokoju. Piłka, nawet najlepszej jakości, dla profesjonalnego sportowca pozostanie zabawką, jeśli będzie używana wyłącznie do celu osiągnięcia własnej przyjemności. Każdy przedmiot może być zatem zabawką i staje się w zależności od celu, w jakim jest używany przez określoną osobę.

Umiejętność oceny wartości zabawy i zabawki nie jest możliwa bez perspektywy filozoficznej. Człowiek jako byt psychosomatyczny jest powołany do działań opartych na intelektualnym potencjale, woli oraz własnych decyzjach. Nie jest możliwe, aby absolutnie i jednoznacznie zdefiniować oraz rozróżnić pracę człowieka i zabawę, ponieważ w jego życiu często obie te aktywności się przenikają, a ich granice mają charakter relatywny. Ten sam przedmiot, dla tej samej osoby, w zależności od przeznaczenia, może być narzędziem pracy albo zabawką.

Z punktu widzenia specyfiki edukacji przedszkolnej należy zauważyć, że dla dziecka w wieku przedszkolnym zabawka jest narzędziem pracy, ponieważ w tym okresie rozwojowym zabawa jest jego podstawową działalnością życiową. Analizując zabawkę, zawsze więc należy pamiętać o całym kontekście: osoba – przedmiot – zamiar.

III.9. Zabawki technologiczne

Komputery penetrują obecnie segment zabawek, zaś uwaga dziecka coraz częściej przenosi się do wirtualnego świata. Modnym trendem wśród dzieci jest elektronika, w tym tablety i gry komputerowe. Zabawki technologiczne są dla nich kuszące, ponieważ oferują jednocześnie zabawę i naukę. Często już dzieci w wieku przedszkolnym mają telefony komórkowe i tablety. Dostępne są im także różne programowalne zabawki, rozwijające uwagę, postrzeganie, gotowość do podejmowania decyzji, myślenie. Są one efektywne, szybkie i łatwe w przygotowaniu przez nauczyciela dla dzieci.

Pod wpływem zainteresowań dorosłych w tym zakresie, dzisiejsze dzieci interesują się technologicznymi oraz interaktywnymi zabawkami, które działają w oparciu o rozmaite technologie komputerowe, telekomunikacyjne i środki masowego przekazu z możliwością połączenia online oraz korzystania z aplikacji internetowych. Dzieci są zainteresowane np. zwierzętami, które się uczą i rosną, podczas gdy dzieci z nimi się bawią lub robotami, które udzielają odpowiedzi na ich pytania. Producenci zabawek obserwują ten trend i celowo go wykorzystują dla własnej korzyści. Istnieje wiele zabawek technologicznych, dostosowanych do wielu kategorii wiekowych.

Dzięki zabawkom dziecko postrzega technologię jako naturalną część życia, uczy się ją kontrolować, rozumieć, ale często staje się on ich konsumentem, podmiotem pasywnym. Taka zabawka, choć wymaga skupienia, sprowadza dziecko do roli widza, stereotypowo patrzącego w monitor. Rozwój jego kreatywności jest zatem bardzo ograniczony. Znaczenie tych zabawek i zabaw pokaże czas oraz badania, które będą prowadzone w kontekście ich oddziaływania na rozwój dzieci.

Niemniej jednak dobrze jest pomyśleć nad faktem, że podczas korzystania przez dzieci z technologii cyfrowej, ograniczane są im osobiste doświadczenia i relacje z dorosłymi oraz rówieśnikami. W tych zabawach i zabawkach brakuje emocji lub są one ograniczane, brakuje w nich realnych sytuacji życiowych, ludzkich. Brakuje w nich także kontaktu ze środowiskiem. Brak jest w nich naturalnego poznawania rzeczywistości. Chociaż gry i zabawki technologiczne wydają się łatwe w ich używaniu, sama gra jest czasochłonna. Technologie cyfrowe i programowalne zabawki nie powinny zastępować dzieciom czasu spędzanego z dorosłymi i rówieśnikami. Nie powinny także zastępować naturalnych sposobów doświadczania siebie i świata.

Zabawki technologiczne są typowym przykładem postrzegania przez dorosłych zabawy i przynależnej jej zabawki. Ten swój punkt widzenia chcą narzucić dzieciom, zapominając o fakcie, że dziecko postrzega rzeczywistość zabawy inaczej, ponieważ kompetencje zabawowe dorosłych i dziecka są zupełnie inne.

Do zabawek technologicznych zaliczyć można np.: Think & Learn Teach 'n Tag Movi, Hatchimals Surprise, Artie 3000, LeapStart Preschool & Pre-Kindergarten Interactive Learning System, Mozbi, Codie, Yumit, Laser X Fusion, dron, rzeczywistość wirtualna w środowisku 3D.

Think & Learn Teach 'n Tag Movi

Interaktywny minirobot. Według producenta zachęca dzieci do myślenia i ruchu, zadając im pytania, wymagające umiejętności krytycznego myślenia, ucząc je przestrzegania instrukcji oraz rozwiązywania problemów, prosząc o wykonywanie poleceń w ramach zabawnej zabawy lub zapraszając do zwariowanego tańca i demonstrując, jak się poruszać. Robot oferuje 3 ekscytujące tryby gry, 6 gier do wyboru i możliwość ruchu w każdym kierunku dzięki trzem kołom. Podczas aktywizujących gier dzieci ćwiczą umiejętność słuchania i postępowania zgodnie z instrukcjami. Robot rozwija krytyczne myślenie, kiedy prosi dziecko, aby przyjrzało się przedmiotowi i następnie pyta, jaki jest jego kształt. Robot podczas zabaw tanecznych i naśladowania ruchów zwierząt nakłania dziecko do aktywności ruchowej (www.fisher-price.com/pl_PL/products/Ucz-sie-i-mysl-Movi-Mistrz-Zabawy, dostęp: 28.10.2019).

Autorzy artykułu są zdania, że ta zabawka przyciągnie uwagę dziecka tylko przez krótki czas. Rozwijanie krytycznego myślenia nie jest możliwe bez bezpośredniej interakcji z innym człowiekiem. Ten robot ma zaprogramowanych tylko kilka prostych zwrotów, w związku z czym jego potencjał szybko się wyczerpuje.

Hatchimals Surprise – Kotek

Są to jaja różnej wielkości, dzięki którym dziecko otrzymuje małe zwierzęta chcące się z nich wykluć. Według producenta, dziecko dzięki interaktywnej zabawce może mieć kocie bliźnięta. Są one ukryte w magicznym jajku o nakrapianej skorupce. Producent objaśnia: „Zaopiekuj się jajkiem z miłością i pomóż wykluć się kotom. Trzymaj, przytulaj, odpręż jajko, wygładź, baw się nim, a usłyszysz odgłosy z wnętrza, które mówią, jak się czują koty. Kiedy tylko nadejdzie czas wyklucia kotów, zobaczysz tęczowe oczy na jajku. Kiedy pierwszy wysunie się z jaja wyciągnij go, a później pomóż wydostać się drugiemu i rozpocznij zabawę. Po wykluciu bliźniaków zaopiekuj się kotami i naucz ich nowych rzeczy. Wychowuj je na trzech etapach rozwoju, na każdym etapie odkrywając nowe gry i zabawy. Każdy bliźniak ma wyjątkową osobowość. Chociaż wygląd bliźniaków jest dokładnie taki sam, każdy ma swoją naturę. Jeden z nich uwielbia się poruszać i tańczyć, a drugi potrafi powtarzać to, co powiesz. Koty bliźniaki mogą się poruszać, potrafią razem rozmawiać, tańczyć, śpiewać, żartować, opowiadać dowcipy, grać w gry i zachowywać się jak prawdziwe rodzeństwo. Powiedzą "I love You", ale też, jak

każde rodzeństwo, czasami się kłóci. Z kotami dobrze się bawisz i uczysz dbać o zwierzęta” (http://int.hatchimals.com/pl_pl/toys/p21336, dostęp: 28.10.2019).

UWAGA! Czy kot rodzi się poprzez wyklucie się z jajka? Czego dorośli faktycznie uczą dzieci? Ta zabawka jest sprzedawana na całym świecie w tysiącach sztuk! Jakich głupot dzieci uczą się w ten sposób: „Każdy bliźniak ma wyjątkową osobowość”. Kot ma osobowość? Ta zabawka nie wymaga komentarza. Istnieje potrzeba refleksji całego społeczeństwa, gdy chodzi o podejście do wychowania i kształcenia dzieci w tym obszarze.

III.10. Przemysł zabawkarski

Znaczny rozwój zabawkarstwa na Słowacji był związany z powstaniem i budowaniem instytucjonalnej edukacji przedszkolnej zarówno w tym kraju, jak też w Europie. Z europejskim ruchem filantropijnym wiązało się ustanowienie pierwszych instytucji dla dzieci w wieku przedszkolnym: w Bańskiej Bystrzycy (1829), Bratysławie (1830), Trnawie (1832), Starej Górze, Dolnej Krupie, Lewoczy (1867), Koszycach (1874), Preszowie (1876) i innych miastach na Słowacji.

W środowisku ludowym (wiejskim) na Słowacji znajdowały się głównie zabawki przedstawiające ludzi (lalki), zwierzęta, narzędzia pozwalające na zabawę w pracę dorosłych, instrumenty muzyczne, pojazdy i broń. Dzieci często bawiły się zabawkami wykonywanymi z materiałów przyrodniczych. Zabawki jako przedmioty wytwarzane były w domach lub stanowiły produkt uboczny pracy ludzi w warsztatach garncarskich, stolarskich bądź wikliniarskich. Centra produkcji zabawek na Słowacji powstały pod koniec XIX wieku i w pierwszych dziesięcioleciach XX wieku. Najbardziej znani producenci zabawek pochodzili z miejscowości Stará Turá i okolic, Kunešova oraz Kyjatic. Na początku XX wieku produkcję krajową oraz rzemieślniczą stopniowo zastępował przemysł zabawkarski (www.ludovakultura.sk/item-encyklopedie/hracka/, dostęp: 28.10.2019). Znane były też zabawki z Pohorelá, np. blaszane modele samochodów. Był to produkt największego producenta zabawek mechanicznych na Słowacji.

Zabawki ludowe zajmowały (i wciąż tak jest) szczególne miejsce wśród zabawek. Zabawka była pierwszą wartością materialną, którą napotykało dziecko i mogło z niej korzystać według własnego uznania. Muzeum Kultur Lalkowych i Zabawek na Zamku Modrý Kameň oferuje także wgląd w historię zabawek. Jest to wyspecjalizowane muzeum o słowackiej działalności w znaczeniu ogólnym. Koncentruje się na historii i teraźniejszości teatru lalek, a także na historii i rozwoju zabawek dla dzieci oraz historii regionu (na którym znajduje się muzeum). Jego zbiory są profesjonalnie przetwarzane, chronione i udostępniane społeczeństwu w formie wystaw oraz różnych tematycznych działań kulturalnych.

Podobnie jak zabawa, rynek zabawek rozprzestrzenia się na cały świat i dlatego dzieci tymi samymi zabawkami mogą bawić się na Słowacji, w Polsce, na Ukrainie i w Australii. Chodzi o globalnych producentów zabawek, którzy są także ich eksporterami. Istnieją także zabawki, które są specyficzne dla kultury i narodu.

Do największych producentów zabawek należą obecnie: Europa Zachodnia i Chiny. Większość zabawek trafia do UE z Azji. Do największych gigantów branży zabawek na świecie należą firmy Lego i Mattel. W Europie przemysł zabawkarski ma długą tradycję. Etykieta UE na zabawce jest ważna dla klientów wrażliwych na jakość i tradycję. Europa przoduje także w kreatywności. Nacisk kładziony jest tutaj na badania i rozwój, marketing i sprzedaż. Wiele zabawek wyprodukowanych w Chinach zostało opracowanych w Europie (www.etrend.sk/firmy/hracky-su-zaujimate-najma-pred-vianocami.html/, dostęp: 28.10.2019). Na jakość zabawek wpływają rozmaite aspekty: kulturowy, polityczny, bezpieczeństwa, higieniczny, edukacyjny, psychologiczny, estetyczny, ekonomiczny, techniczny i inne.

Największym wydarzeniem w branży zabawkarskiej są coroczne Światowe Targi Zabawek w Norymberdze. W tym mieście w roku 2019 odbyły się 70. Międzynarodowe Targi Zabawek, w trakcie których nastąpiło spotkanie przedstawicieli światowych marek, producentów, handlowców i przedstawicieli mediów. Oprócz zawierania umów biznesowych oraz wymiany informacji zaprezentowano podczas ich trwania trendy na najbliższy okres.

Obecnie na Słowacji rynek zabawek dla dzieci w wieku przedszkolnym jest otwarty oraz regulowany tylko przez klienta – przedszkola lub rodziców. Istnieje dość szeroka gama hurtowników, sprzedawców detalicznych i internetowych. Oferta zabawek dla dzieci w tym wieku jest przez nich przekazywana do przedszkoli w formie prezentacji sprzedawców zabawek, na konferencjach, seminariach, warsztatach oraz poprzez działania towarzyszące różnym wydarzeniom. Każdego roku sprzedawcy ci przygotowują katalogi zabawek, dydaktycznych pomocy oraz dystrybuują je do przedszkoli, a poprzez przedstawicieli handlowych prezentują nowe ich oferty bezpośrednio w placówkach. Chociaż produkcję zabawek na Słowacji dopiero czeka renesans, już teraz możemy spotkać drobnych producentów, którzy oferują zabawki takie, jak: ręcznie robione lalki, zabawki drewniane – puzzle, zestawy konstrukcyjne itd. Wśród słowackich producentów tylko jedna firma produkuje drewniane zestawy do konstrukcji. Autor – wynalazca konstrukcyjnego zestawu drewnianego – ma korzenie pedagogiczne, a jego produkty tematyczne (w dziesiątkach odmian) są metodycznie opracowywane z myślą o rozwijaniu dziecięcych umiejętności motorycznych i innych w zakresie różnych obszarów rozwoju dziecka. Są one bezpieczne i wykonane z materiałów wysokiej jakości.

Dzisiejszy rynek oferuje różnorodne zabawki. Ich producenci, jeśli chcą konkurować z grami komputerowymi, muszą tworzyć coraz to bardziej zaawansowane technicznie zabawki. Nowoczesne technologie tworzą silnie konkurujące środowisko. Warto pamiętać, że aby wprowadzić zabawkę na rynek, producent musi zapewnić jej reklamę. Reklama jest fenomenem dzisiejszych czasów. Jest to zjawisko, które spotykamy codziennie i wszędzie: w telewizji, radiu, gazetach, czasopiśmie, Internecie. Wpływ reklamy na ludzi jest silny i tylko nieliczni mogą się jej oprzeć. Rolą reklamy jest sprawienie, by ludzie byli niezadowoleni z tego, co mają.

Reklama jest rozumiana również jako zjawisko skierowane do dzieci. W reklamie przeznaczonej dla dzieci możemy wyróżnić:

- spoty reklamowe dla dzieci (reklama produktów dla dzieci, takich jak zabawki, słodycze i tym podobne);
- spoty reklamowe z udziałem dzieci (pojawiają się w nich dzieci, które mogą reklamować produkty dla dziecka lub dla dorosłych).

Dzieci są najłatwiejszym obiektem dla twórców reklam – szczególnie te w wieku przedszkolnym i młodszym wieku szkolnym, kiedy są bardzo wrażliwe na tego rodzaju przekaz. Ich osobowość wciąż się rozwija, dlatego łatwo można na nie wpływać, gdyż nie znają jeszcze wartości pieniądza. W tym przypadku nie chodzi o wywieranie wpływu na dzieci, ale raczej o manipulowanie nimi.

W reklamach dla dzieci preferowany jest humor, zabawa, bajki i pozytywni bohaterowie. Mają one chwytliwą melodię i łatwy do zapamiętania tekst. Pomiędzy czynniki motywujące, które mają przyciągać dziecięcego klienta, wplatają: trendy, modę, kolor, ciekawe kształty i efekt kolekcjonerski.

Ważnym czynnikiem popytu zabawek jest także zdolność dzieci do powtarzania w kółko próśb swoim rodzicom o zakup produktu (zabawki). Często rodzicom brakuje cierpliwości i kupują go, aby uciszyć uparte, płaczące dziecko lub spełnić wszystko, czego zapragnie. Błędem rodziców jest myślenie, że zabawkami „kupią” dziecko. Często dzieci tęsknią za zabawką, ponieważ

widziały ją w witrynie sklepowej lub w reklamie. Zakupione zabawki leżą potem niezauważane gdzieś w kącie. Ten los często spotyka także zabawki, które były drogie i markowe. Wyobraźnia dziecka szybko się nimi zmęczy. Nie należy zatem ulegać trendom, modzie, ale trzeba szukać zabawek, które wzbogacają dzieci, stymulują ich twórczą aktywność, przyczyniając się do rozwoju ich wiedzy i prowadząc je do współpracy oraz zrozumienia innych.

Psychologowie wyróżnili dwie grupy zabawek:

1. Dobre zabawki posiadające następujące parametry:
 - odpowiadają wiekowi i rozwojowi dziecka;
 - są dobrymi pomocnikami w poznawaniu świata;
 - są prototypem rzeczywistego obiektu lub obiektu, który istnieje w naturze;
 - najlepiej, jeśli są wytworzone rękami dziecka.
2. Zabawki, które mają negatywny wpływ na psychikę dziecka:
 - nieodpowiednie (różne elementy, które zawierają zbyt wiele funkcji i ustawień);
 - nudne i puste (brzydkie kopie żywych stworzeń, manekiny i tym podobnie);
 - niemoralne (zabawki militarne, a także promujące przemoc, wojnę i zniszczenie).

W Szwecji istnieje prawo, które nie zezwala na przerywanie reklamami programów dla dzieci poniżej 12. roku życia. Zabronione jest również zamieszczanie reklam bezpośrednio przed i po programie przeznaczonym dla dzieci. W Norwegii reklamy skierowane bezpośrednio do dzieci są zabronione.

W reklamach i na rynku zabawek będzie się pojawiać ich coraz więcej. Taka rzeczywistość stawia przed nauczycielami przedszkoli i rodzicami ogromne wymagania. Odpowiednim wyborem zabawek dorośli w naturalny sposób wprowadzają współczesną kulturę do świata zabaw dziecięcych.

III.11. Podsumowanie

Z całą pewnością należy powiedzieć, że zabawka jest fenomenem dzieciństwa. Ma duże znaczenie w życiu dziecka i edukacji przedszkolnej. Nie jest dla dziecka tylko narzędziem, ale i obiektem, dzięki któremu odkrywa ono świat.

III.12. Bibliografia

- Belásová, L. (2018). Špecifiká ranej gramotnosti a možnosti jej realizácie vo vonkajšom prostredí materskej školy. W: V. Fedorko, V. Piskura (red.), *Možnosti outdoorovej edukácie v predprimárnom vzdelávaní Zober ma von* (s. 6-13). Prešov: Prešovská univerzita v Prešove.
- Borecký, V. (1982). *Světy hraček*. Praha: Mona.
- Fedorko, V. (2018). Metóda tvorivej dramatiky v podmienkach outdoorovej edukácie materskej školy. W: V. Fedorko, V. Piskura (red.), *Možnosti outdoorovej edukácie v predprimárnom vzdelávaní Zober ma von* (s. 15-22). Prešov: Prešovská univerzita v Prešove.
- Fixl, V., Opravilová, E. (1979). *Současná hračka*. Praha: Odeon.
- Francis, B. (2010). Gender, toys and learning. *Oxford Review of Education*, 36(3), 325-344.
- Gmitrová, V., Podhájecká, M. (2007). *Pedagogické diagnostikovanie v edukačnom procese v materskej škole*. Prešov: Metodicko-poradenské centrum.
- Grigel'ová, I. (2014). *Hra a hračka ako podporný činiteľ v predprimárnej edukácii*. Bratislava: Metodicko-pedagogické centrum v Bratislave.
- Healey, A., Mendelsohn, A. (2019). Selecting Appropriate Toys for Young Children in the Digital Era. *Pediatrics*, 143(1).
- Jámbořová, M. (2019). *Hra a hračka ako integrálna súčasť predprimárnej edukácie*. Dizertačná práca. Prešov: Prešovská univerzita v Prešove, Pedagogická fakulta. Školiteľka: Mária Podhájecká.

- Klim-Klimaszewska, A. (2010). *Pedagogika przedszkolna*. Nowa podstawa programowa. Warszawa: Instytut Wydawniczy ERICA.
- Lisowska, B., Kiełbasa, M., Socha, M. (2018). Rozwijanie kompetencji zawodowych przyszłych nauczycieli wychowania przedszkolnego i edukacji wczesnoszkolnej w zakresie zabawy. W: L. Ploch, M. Myszka, A. Niewęglowska, M. Wiśniewska (red.), *Indywidualistyczny i wspólnotowy obraz kształcenia dorosłych w świecie – terażniejszość i perspektywy* (s. 194-204). Siedlce: ELPIL.
- Millarová, S. (1978). *Psychologie hry*. Praha: Panorama.
- Miller, C.L. (1987). Qualitative differences among gender-stereotyped toys: Implications for cognitive and social development in girls and boys. *Sex Roles*, 16(9-10), 473-487.
- Miňová, M. (2018). Prírodovedné aktivity s deťmi predškolského veku. W: V. Fedorko, V. Piskura (red.), *Možnosti outdoorovej edukácie v predprimárnom vzdelávaní Zober ma von* (s. 106-116). Prešov: Prešovská univerzita v Prešove.
- Podhájecká, M., Gerka, V. (2013). *Gra edukacyjna oknem do poznawania dziecięcego świata*. Warszawa: Instytut Wydawniczy ERICA.
- Podhájecká, M., Socha, M., Gerka, V. (2015). *Pedagogická intervencia pre deti s problémovým správaním v predškolskom veku*. Prešov: Prešovská univerzita v Prešove, Pedagogická fakulta.
- Smetáčková, I. (2015). Kognitivní a behaviorální aspekty preference hraček z genderového hlediska. *Psychológia a patopsychológia dieťaťa*, 49(3), 187-206.
- Suchánková, E. (2014). *Hra a její využití v předškolním vzdělávání*. Praha: Portál.
- http://int.hatchimals.com/pl_pl/toys/p21336.
- www.etrenad.sk/firmy/hracky-su-zaujimave-najma-pred-vianocami.html.
- www.fisher-price.com/pl_PL/products/Ucz-sie-i-mysl-Movi-Mistrz-Zabawy.
- www.ludovakultura.sk/polozka-encyklopedie/hracka/.

IV. Zabawki w przestrzeni edukacyjnej dziecka

(Magdalena Palacz)

IV.1. Wprowadzenie

W XXI wieku dzieci większość wolnego czasu spędzają na zabawie wieloma różnymi zabawkami, w tym zabawkami zaawansowanymi technologicznie. Należy zauważyć, że przedszkola oraz szkoły stanowią jedyne miejsca, w których korzystanie przez dzieci z tych przedmiotów i urządzeń odbywa się według określonych zasad pod kontrolą kompetentnych pedagogów. Dzięki temu dzieci mają szansę rozwijać swój potencjał twórczy i stać się aktywnymi podmiotami działań o charakterze zabawy oraz nauki. Z tego też względu w przestrzeni edukacyjnej w przedszkolu warto zadbać, aby dzieci odkrywały alternatywne wobec tych technologii sposoby spędzania wolnego czasu, który powinien być wypełniony różnorodnymi zabawami, równie atrakcyjnymi jak korzystanie z innych mediów, lecz bardziej wartościowymi.

W realizacji zabaw dzieciom niezbędne są zabawki, którymi mogą się stawać różne przedmioty, zależnie od powstałej w dziecięcej wyobraźni zabawowej fikcji. Warto zatem, by nauczyciel potrafił pomóc dzieciom wybrać, „wynaleźć” lub stworzyć dobre i wartościowe zabawki, które niewątpliwie ukierunkują, ubogacą oraz rozbudują dziecięce zabawy, by korzystnie wpływały na ich wielostronny rozwój. W ten sposób realizuje się także profilaktyka zdrowia psychofizycznego dzieci, tak istotna w elektronicznych realiach dzisiejszego świata.

Wywód zawiera analizę literatury przedmiotu pod kątem teorii i wybranych koncepcji kreowania dzieciom, a także przy udziale dzieci oraz rodziców warunków do podejmowania zabawy z użyciem różnorodnych przedmiotów/zabawek.

IV.2. Zabawki we współczesnym świecie

Współczesny kanon zabawek staje się coraz bardziej zdominowany przez technologie cyfrowe. Na półkach sklepowych widnieją głównie przedmioty wykonane z tworzywa sztucznego, które są często interaktywne i spersonalizowane. I. Pulak (2018) podkreśla, że coraz więcej z nich ma charakter hybrydowy: stanowią połączenie przedmiotu materialnego z oprogramowaniem kompatybilnym z Internetem. Zabawki tego rodzaju są popularne, ponieważ przyciągają uwagę obrazem, dźwiękiem, muzyką, ruchem, zdolnością rozumienia mowy, a także możliwością wydawania komunikatów słownych. Coraz częściej dzieci oczekują spełnienia podobnych standardów także od innych przedmiotów, których używają do zabawy. Wyżej cytowany autor podkreśla, że dzieci – wskutek przyzwyczajania do percepcji – nastawione są na bierny odbiór informacji. Stanowisko to popiera K. Sadowska (2018), która dodaje, że wykorzystywanie przestrzeni elektronicznej przez dzieci i dorosłych znacznie ogranicza przede wszystkim ich aktywność ruchową oraz emocjonalno-społeczną. Dzieci w tym względzie naśladują dorosłych przebywających w ich otoczeniu, korzystających na co dzień z komputerów, telefonów komórkowych i tabletów. Te elektroniczne urządzenia trafiają w ręce dzieci, zastępując im misia lub lalkę. Przedmioty, które nie mają atrakcyjnych funkcji, jawią się im jako nieciekawe, wymagające więcej własnej inwencji. W konsekwencji ograniczony został czas przeznaczony na tradycyjne formy zabawy, spędzanie czasu z bliskimi i rówieśnikami. Co więcej, współczesne zabawki zazwyczaj narzucają dziecku jedyny możliwy sposób zabawy, co hamuje rozwój ich wyobraźni. Taka silnie zinstrumentalizowana aktywność pozbawia dzieci możliwości rozwijania wielu ważnych kompetencji oraz obserwowania procesu ich nabywania. Przyczynia się także do kształtowania postawy bezradności najmłodszych wobec trudnych sytuacji i powoduje oczekiwanie na gotowe rozwiązanie w obliczu pojawiających się nawet błahych problemów.

Widok telefonu komórkowego czy tabletu w rękach kilkuletnich dzieci jest dziś czymś powszechnym, choć urządzenia te są (i powinny być) przeznaczone dla starszych użytkowników. Młodym odbiorcom służą głównie do gry, która w wielu przypadkach w dłuższej perspektywie czasowej staje się nałogiem. Coraz częściej bywamy świadkami sytuacji, w których dzieci wpadają we frustrację, w panikę i złość, kiedy gra nieoczekiwanie zostanie im przerwana lub zakończy się z innej przyczyny. W związku z tym A.I. Brzezińska, M. Bątkowski, D. Kaczmarska, A. Włodarczyk i N. Zamecka (2011) uzasadniają potrzebę optymalizacji czasu zabawy dziecka takimi przedmiotami. Zbyt częste umożliwianie dzieciom zabaw telefonem, tabletem czy komputerem jest obciążone ryzykiem ich przestymulowania zbyt dużą liczbą bodźców: dynamicznymi obrazami, głośnymi dźwiękami, wymuszaniem szybkiego reagowania.

Popularność zaawansowanych technologicznie zabawek jest kształtowana wskutek oddziaływań wszechobecnych mediów. To one kreują sposób ich postrzegania przez dzieci, kładąc nacisk na panującą modę, a pomijając pełnione przez nie funkcje, nie zawsze korzystne dla ich rozwoju. W ten sposób prezentowany dzieciom medialny obraz świata fałszuje rzeczywistość poprzez wytwarzanie sztucznych potrzeb posiadania najnowszych gadżetów. Konsumpcyjny styl życia jest dzieciom wtłaczany do umysłów przez bajkowe postacie, będące głównymi bohaterami reklam zabawek tego typu. Rozemocjonowane dzieci obserwują, jak ich ulubieni bohaterowie przeżywają ekscytujące przygody z udziałem promowanych urządzeń. Wyglądają przy tym na zachwyconych zabawą nimi, co sprawia, że młodzi adresaci reklam od razu pragną zostać posiadaczami konkretnego produktu (często wątpliwej jakości). Trzeba dodać, że mimo początkowej niechęci rodziców, tę rekomendowaną zabawkę w bliższej lub dalszej perspektywie zwykle udaje się dzieciom zdobyć. Jak stwierdza S. Waluś (2016), obecnie wzrosła rola dzieci jako samodzielnych konsumentów. Coraz częściej posiadają one niemały kapitał w postaci podarowanych im przez najbliższych kwot „kieszonkowego” i dlatego mogą wywierać wpływ na decyzję o zakupach różnych rzeczy na swoje potrzeby. Chęć posiadania zabawki jest często u dzieci silna, gdyż motywowana potrzebą posiadania przedmiotu, np. z umieszczonym na nim wizerunkiem postaci z ulubionej bajki i pochwalenia się nią przed rówieśnikami.

Oddziaływanie reklam na dzieci bazuje na wrażliwości i bezbronności ich odbiorców. Reklamom ulegają także dorośli, wobec których stosowane są inne zabiegi marketingowe, np. ukazywanie walorów edukacyjnych interaktywnych zabawek, mające na celu zachęcenie rodziców do dokonania ich zakupu. Rodzic ma poczuć, że w ten sposób, zgodnie z hasłem reklamowym, najlepiej dba o prawidłowy rozwój swojego dziecka, co oczywiście jest złudne.

K. Sadowska (2018) zwraca uwagę, że interaktywne zabawki stają się popularne wśród rodziców jako „elektroniczne niańki” ich dzieci. Często dzięki nim zyskują w ten sposób czas na realizację innych działań, nie związanych z opieką nad dziećmi. Warto więc poddać refleksji postawy współczesnych rodziców, którzy rekompensują swoim dzieciom brak dostatecznego zainteresowania kupowaniem coraz bardziej atrakcyjnych i zaawansowanych technologicznie zabawek. Zdarza się, że zabawki tego typu są przez rodziców kupowane tak naprawdę dla siebie. Bywa, że zabawką elektroniczną doskonale i z zapałem bawi się ojciec lub matka, natomiast dziecko przejawia nią minimalne zainteresowanie. Może być to spowodowane potrzebą kompensowania sobie niedoboru pożądaných zabawek w dzieciństwie, co wynikało bądź z ich niedostępności na rynku, bądź z niemożliwości ich zakupu przez rodziców z różnych powodów, np. braku środków finansowych lub przekonania o ich zbędności.

IV.3. Nauczyciel jako przewodnik w świecie zabawek

Placówki oświatowe stanowią aktualnie jedną z niewielu przestrzeni, w której dzieci mają okazję bawić się bez znaczącego udziału cyfrowych technologii. K. Sadowska podkreśla, że „poza cybep przestrzeni dzieciństwo osadzone jest współcześnie w środowisku instytucjonalnym” (2018, s. 141). W literaturze przedmiotu i praktyce edukacyjnej trwa dyskusja: Czy przedszkola powinny być wyposażane w cyber-zabawki? W jaki sposób nauczyciel może organizować przestrzeń sali przedszkolnej, wyposażając ją (lub nie) w różnorodne zabawki?

Kwestię organizacji wychowania przedszkolnego dzieci w tym zakresie reguluje podstawa programowa wychowania przedszkolnego, w której jednoznacznie i klarownie opisane są zalecenia dotyczące wyposażenia sal dziecięcych. W ramach działań przedszkola „Nauczyciele diagnozują, obserwują dzieci i twórczo organizują przestrzeń ich rozwoju, włączając do zabaw i doświadczeń przedszkolnych potencjał tkwiący w dzieciach oraz ich zaciekawienie elementami otoczenia” (Dz.U. z 2017 r., poz. 356). Ministerialne zalecenia rodzą następujące pytanie: Czy w dzisiejszym świecie możliwe i celowe jest pozbawianie dzieci poznawania tak popularnych przedmiotów? Cytowany dokument nie wyklucza ich stosowania w racjonalny sposób i przede wszystkim zgodnie z potrzebami dzieci. Jednak, jak twierdzi na podstawie swoich obserwacji M. Broda-Bajak (2010), ulubionymi zabawkami dzieci w przedszkolu są wbrew wyzwaniom współczesności materiały naturalne, np. drewniane klocki, szyszki, kasztany itp., gdyż można je dowolnie wykorzystywać, a następnie demontować, aby nadać im nowe znaczenie. W ten sposób dzieci poznają swoje możliwości i otaczający je świat, a działania zabawowe umożliwiają im zdobycie wielu kluczowych dla tego wieku kompetencji, takich jak kreatywność, inicjatywność, zaradność, przedsiębiorczość, współpraca, współdziałanie, komunikowanie się i inne.

Niewątpliwie zabawa dziecka wymaga dobrze zorganizowanej przestrzeni, wyposażonej w różnorodne przedmioty i zabawki. Warto powiedzieć, że współczesne sale przedszkolne często wyposażone są głównie w gotowe produkty, które narzucają dzieciom zabawę według z góry zaprogramowanego sposobu. K. Appelt i A.I. Brzezińska (2012) sygnalizują, że przestrzeń wyposażona w zbyt dużą liczbę gotowych zabawek powoduje dekoncentrację dzieci. Szczególną męczliwość ich organizmów wywołują te, które są nadmiernie bogate w bodźce. J. Huterska-Górecka (2018) poddaje krytyce kwestię wyglądu sal przedszkolnych, które są często infantylizowane. Autorka z dezaprobatą opisuje ich aranżacje, bogate w barwy, wykorzystujące mnóstwo ozdób w kształcie zwierząt bądź też postaci z bajek, wielokolorowe dywany z wydrukowanymi wzorami, kąciki tematyczne, kompleksowo wyposażone w przedmioty imitujące prawdziwe przedmioty. Całość dopełniona jest dekoracją ścian, do której używa się „gotowców”, co w efekcie bardziej przypomina „polukrowany tort” niż przestrzeń inspirującą do działania oraz przyswajania wiedzy i umiejętności. Jest oczywiste, że im większa rola dorosłego w pracy nad otoczeniem, tym mniejsze jego znaczenie dla dzieci, których wyobraźnia oraz fantazja nie harmonizuje z poczuciem estetyki osób dorosłych. Warto, by nauczyciele od czasu do czasu ograniczali swoją inwencję w tym zakresie na rzecz twórczych działań dzieci.

J. Huterska-Górecka wysuwa w tej kwestii ważne refleksje, nad którymi powinien się pochylić każdy nauczyciel. Warto zadać sobie pytanie o wartość działań dzieci w przestrzeni głównie dla nich przeznaczonych: Czy gotowe zabawki dają dzieciom możliwość wytwarzania coraz to nowych pomysłów na zabawę i jej modyfikację? Odpowiedź jest oczywista. Tak, jest to zależne od wyobraźni dzieci. Potrzebują one bawić się swoimi ulubionymi zabawkami, którymi zwykle posługują się podobnie, choć lubią także ubogacać i zmieniać je, wykorzystując różne materiały, np. ciężarówkę wzbogacają o koła zapasowe wycięte z papieru, lalkę ubierają w stroje zrobione własnoręcznie z tkanin czy też bibuły. Dzieci chętnie bawią się naturalnymi

przedmiotami i tworzywami, np. kamykami, muszlami, papierem o różnej fakturze. Podążając za wszechobecną modą na zabawki gotowe, nie wolno zatem zapominać o konieczności dostarczania dzieciom materiałów do produkcji własnych zabawek. W zależności od sytuacji czy pory roku, warto zaopatrzyć przedszkolne kąciki zabaw w zbiory ciekawych przedmiotów o zróżnicowanym kształcie, kolorze czy fakturze. Dzieci uczynią z nich niezwykle zabawki, np. kukielki z kukurydzy, myszki z buraczków ćwikłowych, zwierzątka z kamyków różnej wielkości i kształtu itp. Przydadzą się im także suche owoce (kasztany, żołędzie), wykorzystywane do zabawy w sklep jako określone towary. Nadanie im innej roli w zabawie zależy tylko od inwencji twórczej dziecka. U. Konkol i A. Olczak (2018) twierdzą, że to właśnie nauczyciel powinien tworzyć swoim podopiecznym atmosferę odpowiednią dla rozwoju zabawy. Młodszym należy przede wszystkim umożliwić bawienie się pudełkami, klockami, piłkami, misiami, lalkami i naczyniami, a starszym układankami, puzzlami, grammi, klockami Lego, zestawami do zabaw tematycznych, np. w sklep, szpital, szkołę, fryzjera.

Aranżacja przestrzeni zabawowej powinna być dla dzieci inspiracją do podejmowania różnych zabaw. Sala przedszkolna może się stać swoistym laboratorium współorganizowanym przez dzieci. Jej wyposażenie powinno być dostosowane do wieku i ich możliwości rozwojowych w zakresie komunikacji, manipulacji, lokomocji itd. Warto, aby zabawki i inne przedmioty miały w niej swoje stałe miejsce. Nie należy eksponować dzieciom wszystkich zabawek, jakie znajdują się na wyposażeniu sali dziecięcej. Okresowa wymiana zabawek na przedszkolnych półkach da dzieciom możliwość ponownego ucieszenia się nimi, spojrzenia na nie z innej perspektywy.

Nie bez znaczenia w przedszkolu jest również organizacja dzieciom czasu przeznaczanego na zabawę i sprzątanie zabawek. Warto pamiętać, że wytwory ich zabaw, np. konstrukcyjnych, są zachwycające i cenne dla nich. Należy zatem tak je traktować i pozostawiać na jakiś czas w miejscu, w którym się aktualnie znajdują. Ponadto, gdy praca dziecka, np. nad wykonaniem zabawki czy innego przedmiotu, musi być przerwana, należy pozwolić mu powrócić do tej czynności. K. Sadowska (2018) podkreśla, że obecnie nauczyciele dążą do ciągłego zarządzania aktywnością dziecka, zapominając o walorach swobodnych aktywności. Żeby potrzeba równoprawności działań dziecka była zaspokojona, powinno ono mieć szansę bycia współtwórcą otaczającego świata i niejako ekspertem w dziedzinach swoich ulubionych aktywności. Konieczne jest zatem odrzucenie przez nauczycieli pojmowania zabawy jako odpowiedzi na bodźce ze strony dorosłych. Dziecko przez możliwość samodzielnego doboru materiału i aktywności ma szansę w pełni się rozwijać oraz angażować w proces poznawczy, a także odczuwać autonomię działań.

IV.4. Potencjał własnoręcznie wykonanych zabawek

W typologii zabawek istnieje kategoria zabawek stworzonych przez same dzieci. A. Aleksandrowicz i M. Tomczyk (2019) definiują je jako przedmioty, które zostały wykonane w procesie twórczej pracy dzieci, samodzielnie lub przy technicznej pomocy dorosłego. Jeśli inicjatywa tworzenia zabawki wychodzi od dzieci, to w wielu przypadkach trudno spodziewać się, że powstanie wyjątkowa rzecz, służąca konkretnej zabawie, lecz to właśnie ona ma potencjał stać się ich ulubioną zabawką.

K. Kabacińska-Łuczak (2018) twierdzi, że naturalną rzeczą jest tęsknota ludzi dorosłych za zabawkami wykonanymi ręcznie i intencjonalnie przez bliskie im osoby. Te zabawki mają przewagę nad zabawkami fabrycznymi, którym mimo, zdawałoby się, doskonałego wyglądu, brakuje atutu niepowtarzalności. Masowy wyrób wyklucza celowość, dopasowanie do indywidualnych potrzeb oraz zainteresowań adresata. M. Broda-Bajak (2010) podkreśla, że najlepiej z dzieciństwa zapamiętane zabawki to te, które były zrobione samodzielnie przez dziecko lub przy pomocy bliskiego dorosłego.

Co więcej, w odróżnieniu od zabawek dostępnych w sklepach, te własnoręcznie wykonane nie programują zachowania dzieci, lecz inspirują je do samodzielnego wymyślania sposobów ich użycia oraz pobudzają do ich modyfikacji (Pulak, 2018). Pozwalają na tworzenie rzeczy od podstaw według własnego pomysłu. Takim przedmiotom dzieci często nadają nazwy lub imiona oraz – w zależności od ich roli – sytuują je w realnej lub wyobrażonej przestrzeni.

K. Appelt i A.I. Brzezińska (2012) podkreślają wartość samodzielnie tworzonych zabawek. Gotowe, nawet atrakcyjne zabawki, po pewnym czasie nudzą dzieci, ponieważ mechanizm ich wykorzystywania jest powtarzalny. Ulegają one też nierzadko zniszczeniu podczas ingerencji w ich strukturę i funkcję w sposób inny niż wskazany w instrukcji jej obsługi przez producenta. Dotyczy to zwłaszcza plastikowych zabawek. Samodzielnie wykonana zabawka zapewnia dziecku długotrwałą rozrywkę ze względu na mnogość możliwości jej wykorzystania, przekształcania – w zależności od potrzeb i inwencji twórczej jej posiadacza. Takie modyfikacje zabawek dają dzieciom poczucie satysfakcji, sprawstwa, podnoszą poczucie własnej wartości, pobudzają je do kontaktów z innymi osobami oraz nawiązywania dyskusji, wspólnego działania na rzecz, np. ulepszenia tego przedmiotu. Pod jej wpływem wzrasta motywacja dziecka do podejmowania różnorodnych działań.

Dla młodych konstruktorów zabawek nie bez znaczenia są pozytywne wzmocnienia ze strony nauczyciela – pochwały za włożony wysiłek, zaangażowanie oraz kreatywność, nie tylko za końcowy efekt, ale i jego jakość. Należy o tym pamiętać, zwłaszcza, że dorośli tracą z wiekiem dziecięcą wyobraźnię, przez co mogą niedostatecznie doceniać wytwory działań dzieci w tym zakresie. Nauczyciel profesjonalista wie, jaką wartość ma obdarzanie dzieci uwagą podczas pracy nad własnym dziełem oraz zachwyty nad ich pomysłowością. Warto zauważyć, że – z uwagi na różnorodny poziom zdolności manualnych u dzieci w wieku przedszkolnym – ich zabawki zwykle nie są jeszcze starannie dopracowywane. Nie ma to większego znaczenia, ponieważ wartościowy rozwojowo jest już sam proces twórczy podczas realizacji zabawki przez dziecko w tym wieku. Jak zauważają A.I. Brzezińska i in. (2011), obecnie obserwuje się powrót do unikatowych zabawek, które są wykonywane ręcznie. Dowodem na to jest popularność sklepów internetowych, w których indywidualni twórcy oferują wiele interesujących zabawek tego typu, nierzadko wykonanych z kolorowych tkanin o różnej fakturze lub sznurka czy włóczki. Są to zazwyczaj zwierzątka, postacie z bajek, maskotki, przytulanki itp.

Zabawki tworzone przez dzieci są znakomitą alternatywą dla zabawek gotowych, gdyż jak zauważa M. Broda-Bajak (2010), większość z nich można nazwać gadżetami, które przykuwają uwagę dziecka, lecz nie służą zabawie. Ich jakość jest zwykle niska, gdyż mimo wysokiej ceny, są to zwykle produkty jednorazowe, często niebezpieczne dla dzieci, choćby ze względu na małe elementy zawarte w ich strukturze.

IV.5. Projekt „Przedszkole bez zabawek”

W Polsce i na świecie istnieją przedszkola, które świadomie, eksperymentalnie, na jakiś czas wykluczają zabawki z procesu edukacyjnego dzieci. Inicjatywą wspierającą eliminowanie gotowych zabawek na rzecz samodzielnie wykonanych jest projekt „Przedszkole bez zabawek”. Jak informują E. Schubert i S. Rainter (2006), zapoczątkowany on został w Bawarii, a jego głównym celem było zdiagnozowanie nawyków konsumenckich dzieci, czego konsekwencje stanowiły działania z zakresu profilaktyki uzależnień. Nie chodzi tu jednak o całkowite oraz nieodwracalne usunięcie zabawek z placówki przedszkolnej. Zgodnie z założeniem projektu, z sal dziecięcych na okres nie dłuższy niż 3 miesiące usuwa się gotowe zabawki, by w ich miejsce wprowadzić różne materiały, tworzywa oraz przedmioty, mogące służyć tworzeniu własnych

zabawek. Głównym celem projektu jest otwarcie się przedszkoli na alternatywne formy zabawy, a także uruchomienie w dzieciach ich zdolności oraz kreatywności. Zajęcia organizowane w trakcie trwania projektu skupiają się wokół rozwijania aktywności dzieci, stanowiąc alternatywę dla nudy. Projekt ma charakter innowacyjny i może być realizowany poprzez nowatorskie metody pracy wychowawczo-dydaktycznej. Argumentem za wdrożeniem projektu jest możliwość ograniczenia schematyzmu w doborze zabaw i zabawek przez dzieci, ich nadmierna impulsywność w relacjach rówieśniczych, trudności z koncentracją oraz częste eksponowanie wzorów zabaw zaczerpniętych z filmów i gier komputerowych (Chełminiak, Wysocka, 2009).

Wdrożenie tego projektu do praktyki edukacyjnej wymaga starannego przygotowania merytorycznego. Punktem wyjścia musi stać się wstępna diagnoza możliwości wprowadzenia poszczególnych działań projektowych w przedszkolu, obejmująca wszystkie podmioty życia przedszkolnego. Decyzję w tej sprawie powinny podjąć organy statutowe przedszkola: rada pedagogiczna i rada rodziców.

Według A. Bukowińskiej oraz M. Szymczuk (2018), działania w projekcie powinny koncentrować się na temacie przewodnim, ustalonym przez osoby zaangażowane w jego realizację: nauczycieli, rodziców oraz dzieci. B. Górkiewicz i G. Kiliańska-Przybyło (2017) przywołują przykładową tematykę, którą realizowały dzieci w jednym z przedszkoli w Katowicach: „Moja ulubiona zabawka”, „Żeglarsstwo i wyścigi statków”, „Święto na zamku”, „Mój wymarzony dom”, „Teatr”. Ciekawa tematyka, którą można interpretować na wiele sposobów, pozostawia dzieciom wybór co do organizacji zabaw oraz tworzenia zabawek. W ten sposób powstały różnorodne, nieszablonowe pomysły działań, łączące zabawę i edukację w jedno.

Warunkiem powodzenia realizacji projektu jest nabycie przez rodziców dzieci przekonania, że przyniesie on im korzyści tylko wtedy, gdy będzie wspierany przez środowiska domowe wychowanków. Jak stwierdzają A. Chełminiak i J. Wysocka (2009), zagrożeniem dla realizacji projektu jest zniechęcanie się dzieci do przedszkola, wynikające z zaburzenia organizacji czasu i przestrzeni w przedszkolu. Nigdy nie wiadomo, jak mogą zareagować dzieci w sytuacji pozbawienia ich ulubionej zabawki. Rodzice dzieci wyrażali obawę, że poświęcanie przez nie dużej ilości czasu na tworzenie zabawek niekorzystnie wpłynie na przyswajanie przez dzieci wiedzy oraz nabywanie umiejętności objętych podstawą programową wychowania przedszkolnego. Warto, by realizatorzy projektu określili korzyści, jakie może przynieść jego realizacja w przedszkolu. Na każdym etapie wdrażania projektu dopuszcza się możliwość ulepszania działań poprzez udział w nich innych niż nauczyciele, rodzice i dzieci, osób, np. dziadków. Ich porady i udział w zajęciach mogą mieć wysoką wartość ze względu na fakt, iż pamiętają oni rzeczywistość ubogą w gotowe zabawki. Z powodu trudnej sytuacji materialnej, dziadkowie często mają liczne doświadczenia związane z tworzeniem zabawek z różnych przedmiotów, tworzywi i materiałów.

Na etapie wprowadzania projektu konieczne jest staranne przygotowanie dzieci, które są głównymi podmiotami działań projektowych. Ważnym punktem działań w tym zakresie jest przygotowanie materiałów do zabaw i tworzenia zabawek. Zanim jednak to się stanie, należy zorganizować formalne pożegnanie dzieci z dotychczasowymi, gotowymi zabawkami, aby nie odczuły, że zostały ich pozbawione, lecz same podjęły decyzję w tej sprawie. A. Bukowińska i M. Szymczuk (2018) podsuwają ciekawy pomysł na takie pożegnanie, obejmujące: wspólne określenie, gdzie zabawki „wyjeżdżają” i jakie będą ich przygody podczas nieobecności w sali. Kolejnym krokiem powinna być aranżacja przestrzeni sali na nowo. Dzieci, wstępując w nowe otoczenie materialne, będą się lepiej czuły, gdy same je zaaranżują. Ten wyjątkowy dzień powinien zacząć się od przyniesienia wraz z rodzicami niezbędnych rzeczy, wspólnej

ich segregacji i układania na półkach oraz w przygotowanych wcześniej kartonowych pudełkach. Choć inicjatywa w tym zakresie zostaje przekazana w ręce dzieci, nauczyciel musi pamiętać, że jego zadaniem jest zarządzanie realizacją projektu.

E. Schubert i S. Rainter (2006) podkreślają, że nauczyciel w projekcie staje się słuchaczem, z którym dzieci dzielą się swoimi pomysłami i koncepcjami, a także pomocnikiem wspierającym ich w zdobyciu potrzebnych materiałów oraz obsłudze narzędzi. Jest także dla dzieci doradcą, z którym mogą skonsultować swoje plany. Dodatkowym zadaniem dla nauczycieli jest spisywanie na bieżąco swoich refleksji na temat przebiegu i efektów realizacji projektu – zachowań i pomysłów dzieci. Dzięki temu możliwe jest dokumentowanie realizacji projektu, poznanie jego zalet i wad, a także perspektyw.

Warto realizować projekt z uwzględnieniem edukacji ekologicznej. Zgromadzenie przez nauczycieli i dzieci materiałów odpadowych przydatne jest do tworzenia wielu przedmiotów zabawowych. A. Bukowińska i M. Szymczuk (2018) wskazują materiały wtórne jako najbardziej wskazane i niewyczerpalne źródło pozyskiwania tworzyw do podejmowania działań w ramach projektu. Zdaniem autorek, warto ogłosić zbieranie potrzebnych rzeczy przynajmniej na miesiąc przed ich wykorzystaniem, aby dać rodzicom i dzieciom czas na ich zgromadzenie. Dzieci należy koniecznie uwrażliwić na zasady higieny i bezpieczeństwa korzystania z tego typu materiałów. Warto im przypominać, że przynieszone przedmioty nie powinny być brudne ani ostre. W ten sposób, wspierając recykling, można wytworzyć wiele „skarbów”, których wartość będzie nieoceniona podczas wspólnych zabaw.

Korzyści odnotowane przez nauczycieli wprowadzających ten projekt są liczne. E. Schubert i S. Rainter (2006) wymieniały wśród nich: eliminację nudy, bardziej świadome postrzeganie otoczenia materialnego przez dzieci, rozwój kreatywności, koncentracji uwagi, świadomości ekologicznej, poszerzenie i zacieśnienie kontaktów interpersonalnych nie tylko z rówieśnikami, ale również z rodziną i innymi osobami, np. sąsiadami. A. Chełminiak i J. Wysocka (2009) podkreślają również możliwość usprawnienia motoryki małej dzieci wskutek wielu działań manualnych, ujawnienia i rozwoju zdolności przywódczych oraz organizacyjnych, rozbudzenia ciekawości świata, a także chęci podejmowania nowych inicjatyw, rozwoju umiejętności rozwiązywania sytuacji trudnych, podniesienia poczucia własnej wartości, optymalizacji głośności dzieci (na rzecz „hałasu twórczego”).

Doświadczenia projektu pokazały, że rodzice dostrzegli korzyści z udziału ich dzieci w projekcie: otwarcie się ich dzieci na inne wymiary zabawy, rozwój wyobraźni oraz nabycie umiejętności gospodarowania czasem wolnym. Jak stwierdzili rodzice, dzięki projektowi rzadziej muszą kontrolować czas, jaki dzieci przeznaczają na oglądanie telewizji czy granie w gry elektroniczne. Mnogość wymienionych zalet projektu zachęca do jego wprowadzenia, co czyni wiele przedszkoli w Polsce, mimo początkowych wątpliwości nauczycieli i rodziców.

IV.6. „Teatr z łyżki”, czyli zabawy i zabawki dla dzieci o zróżnicowanych możliwościach

Rolą nauczyciela realizującego projekt jest inspirowanie dzieci do podejmowania różnorodnych aktywności, niezależnie od ich funkcjonowania psychofizycznego oraz społecznego. Interesującą i użyteczną w tym zakresie jest propozycja E. Minczakiewicz „Teatr z łyżki”, skierowana do dzieci z różnymi niepełnosprawnościami i dysfunkcjami.

Inicjatywa ta powstała podczas inwentaryzacji pokonkursowej i powystawowej prac plastycznych dzieci w wieku od 4 do 10 lat, w tym o różnym stopniu niepełnosprawności. „Teatr z łyżki” ma na celu włączenie we wspólną zabawę szerokie grono odbiorców, którzy – mimo zaburzeń funkcji percepcyjno-motorycznych i innych deficytów rozwoju – pragną bawić się,

nie odczuwając dyskomfortu i wykluczenia. Teatr ten jest bliski dzieciom, gdyż większość z nich lubi oglądać bajki. W ten sposób mogą one zostać kreatorami postaci i wydarzeń. Dzięki temu mogą lepiej zrozumieć siebie i innych. Działania w ramach teatru stają się także swoistą terapią zaburzonej funkcji, jak też okazją do rozwijania kreatywności i wyobraźni oraz poczucia własnej wartości. Prowokują do ćwiczenia aktywnego słuchania, uczenia się komentowania zdarzeń, zadawania pytań i udzielania odpowiedzi. W „Teatrze z łyżki” dobrze znajdują się dzieci, które nie potrafią mówić czy bawić się. Mogą one proponować swój oryginalny sposób samodzielnego wykonania postaci z łyżki oraz jej wykorzystanie w działaniach twórczych (Minczakiewicz, 2011).

Zabawa w „Teatr z łyżki” powinna rozpocząć się od wspólnego słuchania bajki. Wcześniej należy rozmieścić w sali wiele różnego rodzaju materiałów, pomocnych w działaniach twórczych. Według E. Minczakiewicz (2012) już podczas słuchania dzieci mogą przyglądać się dostępnym rzeczom, zabierać to, co przykuwa ich uwagę. Osoba czytająca/opowiadająca bajki inspirowuje je w ten sposób do tworzenia kukielki z drewnianej łyżki, która dzięki dzieciom przeobrazi się w niepowtarzalnego bohatera. Charakteryzacja „aktora” dokonywana jest samodzielnie lub z pomocą bliskich. Pozwala dzieciom dostrzec, że włączenie danego detalu do własnego projektu może znacznie zmienić postać, dzięki czemu małemu kreatorowi daje poczucie sprawstwa. Rozmowa z dziećmi, np. przy przymierzaniu kukielce włosów czy strojów, pomaga im rozwijać kompetencje komunikacyjne. Ideą nie jest odtworzenie postaci, a wykreowanie jej według własnego pomysłu. Jak podkreśla E. Minczakiewicz (2009), istotną kwestią jest materiał, z którego można stworzyć postać – może to być zwyczajne drewno, które pod wpływem wyobraźni małego twórcy ma szansę zamienić się w dowolną postać czy inną ciekawą figurę.

Kolejnym etapem metodycznym zabawy w „Teatr z łyżki” jest ponowne wysłuchanie utworu, podczas którego dzieci zyskują możliwość wzbogacenia własnej opowieści swoją postacią. Ten zabieg pozwala na udoskonalenie wykonanego dzieła. Podczas działania dzieci podejmują rozmowy na temat wykonanych „aktorów”, dzięki czemu rozwijają interpersonalne relacje z rówieśnikami oraz dorosłymi. Rozmowa na temat bajki ma na celu sprawdzenie rozumienia jej treści oraz poznanie opinii dzieci na temat wytworów ich twórczej pracy.

Ważną częścią działań jest zorganizowanie wystawy prac (postaci wykonanych z łyżek), uważne ich obejrzenie oraz dokonanie oceny pod względem oryginalności, pomysłowości, jakości wykonania oraz adekwatności wyrażania cech charakteru „aktora”. Doniosłą rolą nauczyciela – jako słuchacza i rozmówcy – jest poważne traktowanie uwag i sugestii dziecka dotyczących jego pomysłu. E. Minczakiewicz (2012) zauważa, że dzieci wykonujące postaci z łyżki, nawet po upływie długiego czasu od wysłuchania bajki, nadal ulepszają swoje prace. Potwierdza to korzystny wpływ tego typu działań na aktywność twórczą dzieci. Ich zwieńczeniem jest realizacja przedstawienia teatralnego z wykorzystaniem przygotowanych kukielek. W tym celu można wykorzystać wiersze-scenariusze autorstwa E. Minczakiewicz (2011).

Ciekawym pomysłem na wykorzystanie propozycji tej autorki jest stworzenie z dziećmi autorskiego scenariusza bajki, której głównymi postaciami będą wykonane przez nie kukielki. Pracując w przedszkolnej grupie integracyjnej, ciekawą formą działań będzie również tworzenie scenografii do przedstawień teatralnych.

Zdaniem E. Minczakiewicz, „Teatr z łyżki” spełnia następujące funkcje: „poznawczą, wychowawczą, kształcącą, terapeutyczną, estetyczną, socjalizującą oraz konsolidującą wysiłek dziecka i towarzyszącą mu rodziny” (2011, s. 49). Pozwala również dzieciom efektywnie działać, rozwijając twórczą wyobraźnię i poczucie sprawstwa.

IV.7. Podsumowanie

Szybki rozwój technologii informacyjno-komunikacyjnych sprawił, że cyber-zabawki zamiast służyć rozwojowi najmłodszych, w znacznym stopniu go hamują, równocześnie ograniczając relacje międzyludzkie. Nauczyciele – jako inspiratorzy i przewodnicy młodego pokolenia – powinni zrobić krok do tyłu, sięgając do popularnych w przeszłości własnoręcznie wykonanych zabawek, samodzielnie wymyślonych przez dzieci zabaw i tworzonego ich rękoma oraz według ich pomysłu otoczenia. Mogą temu służyć różne rozwiązania metodyczne, w tym projekt „Przedszkole bez zabawek”, wdrażany coraz częściej w placówkach przedszkolnych.

Chociaż trudno jest wyobrazić sobie salę przedszkolną bez maskotek, samochodzików czy lalek, możliwe jest częściowe zastąpienie ich oryginalnymi, wykonanymi samodzielnie przez dzieci zabawkami. Ten tymczasowy „eksperyment” uznać można za wartościowy sposób na odnalezienie alternatywnych sposobów spędzania wolnego czasu, dostrzeżenie przez dzieci własnych możliwości oraz rozwinięcie kreatywności. Pozyskanie sojuszników tych działań w osobach rodziców może dodatkowo wzbogacić realizację wielu cennych projektów.

Wyzwanie edukacyjne w postaci wprowadzenia opisanych powyżej działań mogą podjąć jednak tylko ci nauczyciele, którzy sami mają chęć oraz odwagę porzucić schematy i spojrzeć w sposób twórczy na otaczającą rzeczywistość. Konieczne jest stworzenie autorskiego pomysłu, gdyż każdy zespół dzieci cechuje niepowtarzalna specyfika. Mając jednak na uwadze korzyści wynikające z realizacji opisanych propozycji, warto zadać sobie trud wprowadzenia zmian, które zaowocują wyposażeniem dzieci w umiejętność krytycznego patrzenia na otaczający ich, zdominowany przez technologię, świat.

IV.8. Bibliografia

- Aleksandrowicz, A., Tomczyk, M. (2019). Rola zabawek w życiu dziecka oraz ich znaczenie w opinii rodziców. *Ogrody Nauk i Sztuk*, 9, 439-449.
- Appelt, K., Brzezińska, A.I. (2012). Zabawki we wczesnym dzieciństwie. *Wychowanie w Przedszkolu*, 7, 45-47.
- Broda-Bajak, M. (2010). „Dobra” zabawka, czyli jaka? *Bliżej Przedszkola*, 12, 60-61.
- Brzezińska, A.I., Bątkowski, M., Kaczmarska, D., Włodarczyk, A., Zamęcka, N. (2011). O zabawce. *Wychowanie w Przedszkolu*, 11, 5-12.
- Bukowińska, A., Szymczuk, M. (2018). Przedszkole bez zabawek. *Bliżej Przedszkola*, 7, 19-25.
- Chełminiak, A., Wysocka, J. (2009). Innowacja pedagogiczna „Przedszkole bez zabawek”. *Meritum*, 1(12), 70-77.
- Górkiewicz, B., Kiliańska-Przybyło, G. (2017). No toy, no Joy? – Some reflections on the potential of toy-free week to promote children’s creativity and active learning. *Journal of Early Childhood Education Research*, 6(1), 136-147.
- Huterska-Górecka, J. (2018). Czym w zabawie może być patyk? – czyli uwolnić wyobraźnię. *Inspirator*, 2, 16-20.
- Kabacińska-Luczak, K. (2018). Biografia rzeczy jako metoda badań nad zabawką dziecięcą. *Edukacja Elementarna w Teorii i Praktyce*, 3(49), 13-39.
- Konkol, U., Olczak, A. (2018). O dziecięcej potrzebie zabawy – wspierające i hamujące zachowania nauczycieli. *Inspirator*, 2(7), 11-15.
- Minczakiewicz, E. (2009). „Teatr z łyżki” jako inspiracja pedagogii serca, umysłu i woli dziecka o zróżnicowanych potrzebach i możliwościach rozwoju. W: W. Korzeniowska, A. Murzyn, U. Szuścik (red.), *Sztuka bycia uczniem i nauczycielem: z zagadnień pedagogiki współbycia* (s. 177-184). Kraków: Oficyna Wydawnicza „Impuls”.
- Minczakiewicz, E. (2011). Teatr z łyżki. *Bliżej Przedszkola*, 6, 46-49.

- Minczakiewicz, E. (2012). „Teatr z łyżki” czyli zabawy manipulacyjne inspirowane tekstem scenariuszy bajek i wyobraźnią bawiących się dzieci o zróżnicowanych potrzebach i możliwościach rozwoju. W: J. Krukowski (red.), *Rzeczywistość dziecka* (s. 371-381). Tamów: Wydawnictwo Małopolskiej Wyższej Szkoły Ekonomicznej.
- Pulak, I. (2018). Zabawki w cyfrowym świecie – implikacje edukacyjne. *Edukacja Elementarna w Teorii i Praktyce*, 3(49), 189-201.
- Sadowska, K. (2018). Zabawy i zabawki wieku wczesnodziecięcego we współczesnym świecie. *Edukacja elementarna w teorii i praktyce*, 3(49), 139-155.
- Schubert, E., Rainter, S. (2006). Toy-free Kindergarten: a project to prevent addiction for children and with children. W: R. Parker-Rees, J. Willan (red.), *Early Years Education: Major Themes in Education* (t. 3, s. 395-414). London: Taylor&Francis Group.
- Waluś, S. (2016). Wpływ mediów i reklam na wychowanie dziecka w społeczeństwie konsumpcyjnym. W: K. Pujer (red.), *Pedagogika przedszkola i wczesnoszkolna. Wybrane problemy* (s. 121-131). Wrocław: Wydawnictwo Exantre.

<http://prawo.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU20170000356/O/D20170356.pdf>.

V. Działania twórcze dziecka 5-letniego w procesie przygotowania zabawki (*Zbigniew Ostrach, Barbara Skalbani*)

V.1. Wprowadzenie

Dyskusja na temat znaczenia zabawy i zabawek w rozwoju dziecka od kilku lat wywołuje szereg emocji wśród pedagogów, rodziców, a także producentów zabawek. Przedstawiciele każdej z wymienionych grup inaczej postrzegają rolę zabawki i jej znaczenie dla rozwoju dziecka. Współcześnie zabawką jest najczęściej rzecz zakupiona, a rzadko przedmiot wykonany samodzielnie przez dziecko. W czasach rozwoju technologicznego producenci zabawek konkurują ze sobą, w wyniku czego na rynku pojawiają się wciąż nowe rodzaje zabawek dla dzieci z różnych grup wiekowych. Korzystanie z gotowych zabawek jest dużym ułatwieniem dla rodzica, który poprzez kolejny zakup lokomotywy, samochodu, piłki czy kolorowej skakanki pozornie buduje więź z dzieckiem i włącza się w proces jego wychowania. Obecnie przeżywamy okres nadmiernej konsumpcji i dużej różnorodności, które mogą być źródłem zagubienia w życiu zarówno dorosłego, jak i dziecka. Znudzeni przesytem w każdej dziedzinie życia, szukamy czegoś innego, oryginalnego, niepowtarzalnego. W tych poszukiwaniach towarzyszy nam ciekawość i potrzeba tworzenia, co jest szczególnie widoczne u dzieci przedszkolnych. Zaspokojenie tej potrzeby wiąże się z dawaniem dzieciom przez dorosłych przestrzeni do samodzielnego działania, eksperymentowania i nabywania nowych doświadczeń. Tworzenie zabawki łączy się ze swoistą zabawą, jaką podejmuje dziecko, samorzutnie uwalniając swój potencjał twórczy i radość działania. Zabawa swobodna, podjęta z własnej inicjatywy i woli dziecka jest ważnym elementem jego holistycznego rozwoju.

Tekst wpisuje się we współczesną dyskusję naukową na temat znaczenia zabawy i zabawek w rozwoju dziecka przedszkolnego. Celem opracowania jest ukazanie procesu samodzielnego tworzenia zabawki przez dziecko 5-letnie w założeniu, że kształtowanie wyobraźni oraz kreatywności są tak samo ważne jak rozwijanie umiejętności czytania i pisanie (Robinson, 2015). Wyniki badań własnych zostały zaprezentowane z uwzględnieniem kontekstu teoretycznego, w którym autorzy przyjmują koncepcję rozwoju kreatywności dziecka w symbolicznym ujęciu 2A/2K autorstwa M. Kielar-Turskiej.

V.2. Zabawka – kontekst teoretyczny i empiryczny

Świat dziecka jest wypełniony zabawą i zabawkami, które jednak nie zawsze są atrakcyjne i ważne z punktu widzenia jego potrzeb rozwojowych. Pomimo wszystko, zabawa kojarzona jest z czasem beztróskiego dzieciństwa. Według W. Okonia (1987), jest ono okresem, w którym zabawa rozwija się z niepohamowaną bujnością. I chyba dzięki niej większość ludzi uważa własne dzieciństwo za najmiłszy okres w swoim życiu. Jest to czas nie tylko najprzyjemniejszy, ale i najważniejszy w życiu, ponieważ od jego długości i wykorzystania zależy w znacznym stopniu rozwój jednostki (Okoń, 1987, s. 30).

Atrybutem dziecięcych zabaw są zabawki, określane jako przedmioty, narzędzia służące zabawom i jej podporządkowane. Aktualnie zabawka jest definiowana w ujęciu znacznie szerszym – jest nią zarówno gotowy produkt z przeznaczeniem do zabawy, jak też każdy przedmiot, który wykorzystywany jest przez dziecko w celach zabawowych. M. Dunin-Wąsowicz zabawkę definiuje jako „przedmiot (lub grupę przedmiotów), wykonany w celu pobudzenia zabawowej aktywności dziecka (ruchowej, umysłowej czy emocjonalnej), stwarzający sposobność do poszerzania doświadczeń, gry wyobraźni i stopniowego opanowania rzeczywistości” (1977, s. 24). W takim rozumieniu zabawka staje się narzędziem aktywności dziecka w wielu

przestrzeniach: sensorycznej, motorycznej, intelektualnej, emocjonalnej i społecznej oraz spełnia kilka funkcji: kształcącą, aktywizującą, usprawniającą, inspirującą i wychowawczą (Minczakiewicz, 2006). D. Waloszek słusznie zauważa, że „dziecko bawiąc się tworzy – siebie, postać, okoliczności. (...) Bawiące się dziecko wzrusza i zadziwia tak jak każdy artysta. Jest więc twórcą” (2006, s. 277), ponieważ przystosowuje się i przystosowuje sobie najbardziej elementarne sposoby radzenia sobie z rzeczywistością.

Rozpatrując rolę zabawek w aspekcie ich wartości, należy podkreślić, że są one ważnym bodźcem dla rozwoju dziecka, lekiem na dziecięcą nudę, narzędziem porozumienia się z innymi, źródłem kształtowania wyobraźni i doskonalenia funkcji poznawczych (Kalinowska-Witek, 2017). To zabawka skłania dziecko do określonych działań, inspiruje do nowych zachowań, jest obiektem pożądania, przedmiotem marzeń, wytworem dziecięcej fantazji czy realnym przedmiotem. Zabawką może zatem być lalka, miś, samochodzik, wiaderko z łopatką, ale też ulubiony guzik, nierówny kamień czy kolorowa wstążeczka. O tym, co jest zabawką, decyduje dziecko, które podpatruje, naśladuje i wykorzystuje elementy najbliższego otoczenia dla własnych celów. Jest to szczególnie widoczne u małych dzieci, dla których nawet drobny element może stać się przedmiotem do zabawy.

W grupie zabawek znajdują się przedmioty z najbliższego otoczenia, którym dziecko nadaje status zabawki lub takie przedmioty, którym został on nadany ogólnie w procesie produkcyjnym. Zabawki dziecka wiążą się ze statusem materialnym jego rodziców, ich zamożnością, ale też ze świadomością pedagogiczną co do potrzeb dziecka i możliwości ich zaspokajania. Obecnie obserwujemy trendy modowe na określone zabawki, których inspiracją są programy telewizyjne i oglądane w nich bajki. Często rolę zabawki przyjmuje sprzęt elektroniczny (telefon, smartfon, iPad). Rodzaj zabawki ma wpływ na zdobywanie przez dziecko określonych umiejętności, kształtowanie pewnych cech i zachowań, doskonalenie jego wszechstronnego rozwoju: zabawa misiami i lalkami kształtuje zachowania opiekuńcze, klockami i układankami rozwija orientację kierunkowo-przestrzenną, wyobraźnię i koordynację ruchowo-słuchową, piłkami i skakankami doskonalą sprawność ruchową, a przedmiotami codziennego użytku, takimi jak talerzyki czy garnki kształtuje funkcje poznawcze, rozwija zmysł dotyku i sprawności manipulacyjne. Dostępne w sprzedaży zestawy tematyczne (mały fryzjer, nauczycielka, mały lekarz) przygotowują dziecko do późniejszego pełnienia roli zawodowej, zapoznają ze specyfiką danego zawodu.

Wartościowe zabawki, które nie zawsze są perfekcyjnie wykonane i kolorowe, znajdują się w najbliższym środowisku dziecka i dlatego małe dzieci chętnie po nie sięgają, stąd ich zainteresowanie sprzętem kuchennym i przedmiotami codziennego użytku. Rynek zabawkarski oferuje szeroki wachlarz zabawek, które nie zawsze stymulują rozwój dziecka, czasami nic nie wnoszą, a nawet mogą być szkodliwe.

Czym najczęściej bawią się dzieci przedszkolne? Jakie zabawki wybierają? Odpowiedzi na te pytania poszukiwano w badaniach prowadzonych w 2010 roku na terenie przedszkola w Lublinie, w grupie 40 dzieci. Ich wyniki są zaskakujące i pokazują, że:

– Dziewczynki najchętniej bawią się lalkami Barbie, Polly Pocket oraz pet shopami. Chłopcy zaś lubią zabawy klockami Lego, bakuganami oraz transformersami. Są to zabawki reklamowane w mediach. Dla dziewczynek lalka Barbie jest ideałem kobiety, ikoną do naśladowania, dlatego też producenci wykazują się dużą kreatywnością przy tworzeniu ich kolejnych modeli.

– Chłopcy dość chętnie bawią się klockami Lego, podejmują zabawy konstrukcyjne. Na równi z klockami popularne są zabawy bakuganami – figurkami z japońskiej serii Bakugan, w której młodzi wojownicy przyjmują waleczne pozy i groźne miny, zachęcając do agresywnych zabaw. Transformersy z kolei to roboty, które swoją techniką konstrukcyjną stymulują logiczne myślenie i manipulację, jednak inspirują zabawy skupione wokół wojny, walki i rywalizacji. Żadne z dzieci biorących udział w badaniu nie uznało gry planszowej za atrakcyjną zabawkę (Oleksy, 2017). Powyższe wyniki zachęcają rodziców, wychowawców i opiekunów do refleksji wychowawczej, pokazują kierunek zmian i syndrom współczesności, w której usypiana jest aktywność dziecka oraz jego radość tworzenia na rzecz dostarczania gotowych rozwiązań, nie zawsze spełniających cele wychowawcze. Warto zatem pozwolić dziecku na radość tworzenia i zamiast gotowej zabawki zapewnić mu różnorodne materiały do jej wykonania, co daje satysfakcję i stymuluje jego rozwój. Dziecko, którego aktywność nie jest nadmiernie ograniczana, to dziecko szczęśliwe i twórcze.

V.3. Koncepcja rozwoju kreatywności dziecka według M. Kielar-Turskiej¹

Koncepcja rozwoju dziecka jako jednostki ujmowanej holistycznie w ujęciu M. Kielar-Turskiej opiera się na czterech filarach: autonomii, aktywności, kompetencjach i kreatywności. W literaturze psychologicznej określana jest ona symbolicznie jako koncepcja 2A/2K, którą rozwinęła D. Dziedziewicz (2009), nazywając ją „rusztowaniem dla kreatywności”. Według jej ustaleń, dla psychopedagogiki kreatywności ważne jest odniesienie trzech pierwszych elementów wyznaczonych w koncepcji M. Kielar-Turskiej, tj. autonomii, aktywności oraz kompetencji do kluczowego elementu, jakim jest kreatywność dziecka (Dziedziewicz, 2009, s. 147).

Autonomia pojawia się bardzo wcześnie – już w okresie życia płodowego. Ciekawość dziecka, dążenie do poznania i eksploracji otaczającego świata pozwalają na wyodrębnienie struktury Ja. Rozwój samodzielności i poczucie sprawstwa przyczyniają się do rozwoju autonomii, której sprzyja nabywanie nowych umiejętności ruchowych, manipulacyjnych, jak również umiejętności z zakresu koordynacji wzrokowo-ruchowej oraz umiejętności interpersonalnych i komunikacyjnych.

Aktywność jest ważnym elementem funkcjonowania dziecka: ułatwia poznawanie, przemieszczanie się, współpracę z innymi. Związana jest ze spontanicznością i stanowi szansę dla rozwoju twórczości. Kompetencje są elementem każdego etapu rozwojowego dzieciństwa i dzielą się na cztery podstawowe grupy: kompetencje poznawcze, językowe, komunikacyjne i społeczne. Wszystkie one są podstawą dla rozwoju procesu uczenia się. W działaniu dziecko korzysta z kompetencji własnych i ustawicznie je doskonali, czerpiąc też z kompetencji innych osób. Kreatywność kształtuje się na bazie autonomii, aktywności i kompetencji. Sytuacja tworzenia zabawki sprzyja kształtowaniu autonomii i rozwijaniu aktywności w jej różnych formach. Doskonali także osobiste kompetencje i uczy korzystania z nich, co wpływa na kształtowanie kreatywności. Doświadczenia związane z działaniem i jego efekty dają dziecku poczucie sprawstwa, spełnienia, a pozytywna ocena czy pochwała motywują je do dalszej pracy i podejmowania kolejnych wyzwań.

¹ Autorski komentarz do opisywanej koncepcji zawarty jest w wywiadzie przeprowadzonym prof. M. Kielar-Turską przez E. Winnicką. Cały tekst opublikowano w *Poradniku Psychologicznym Polityki*, z dnia 27.05.2009, tom 2. „Ja My Oni”, *Jak kochać i być kochanym*, „Po co mamy dzieci”, s. 40-45.

V.4. Proces tworzenia zabawki jako wartość dla rozwoju

Zdaniem D. Waloszek, „rozwojowo najpełniej dostępnym dziecku działaniem jest zabawa. (...) Sam stan manipulowania zabawką jest obojętny – ani dobry, ani zły do momentu zdecydowania przez dziecko do czego mu ta zabawka posłuży” (2001, s. 204). Podjęcie takiej decyzji jest wynikiem kształtowania się dojrzałości dziecka i wiąże się z jego doświadczeniami oraz pomysłowością. Sposób wykorzystania danej zabawki jest ważną kwestią w życiu dziecka, zwłaszcza wtedy, gdy jest to samodzielna decyzja. Równie istotnym zdarzeniem jest proces tworzenia zabawki, który ma niekwestionowaną wartość dla jego rozwoju. Działania dziecka mogą być samodzielne, ale też mogą być inspirowane czy aktywizowane i w konsekwencji prowadzą do kształtowania się postawy twórczej.

Sytuacja tworzenia zabawki jest ciekawym zdarzeniem, które rozwija sprawność manualną, kształtuje wrażenia estetyczne, doskonali funkcje poznawcze, a przede wszystkim wyobraźnię, pozwala na odreagowanie trudnych emocji i jest zgodne z naturalną potrzebą tworzenia, przekształcania najbliższego otoczenia oraz poczucia sprawstwa. Czynności podejmowane przez dziecko podczas tworzenia zabawki są indywidualne, ukierunkowane na założony cel wyrażony w pytaniu: *Co chcę zrobić?* Są one też społeczne, z uwagi na powielanie zachowań innych czy korzystanie ze swoich doświadczeń społecznych. Sytuacja ta jest rodzajem eksperymentu, gdyż autor może podejmować różne działania, może dokonywać zmian, przerabiać efekty swojej pracy, dowolnie łączyć materiały, odwoływać się do wyobraźni, czy zapamiętanego obrazu wymarzonej zabawki.

W procesie tworzenia najważniejsze są pomysł i działanie, a wtedy każdy dostępny materiał jest wykorzystany w dobrej sprawie. Liczy się też inicjatywa dziecka, jego organizacja pracy, samodzielność czy wytrwałość w pokonywaniu pojawiających się trudności. Dobra zabawka wiąże się z tajemnicą, którą dziecko stopniowo odkrywa poprzez poznawanie, jak ona działa, jakie ma zastosowanie.

Proces tworzenia zabawki powinien stanowić dla dziecka doskonałą zabawę. Będzie nią wtedy, kiedy spełnione zostaną kluczowe kryteria, na co zwraca uwagę S. Brown (2009). Najważniejszym z nich jest spontaniczność, ponieważ udana zabawa jest wtedy, kiedy jest całkowicie niekierowana, a wykonywana jedynie dla własnej przyjemności. Nie powinna być ona obowiązkowa, gdyż dobrowolność gwarantuje przyjemność. W trakcie dobrej zabawy dziecko traci poczucie upływającego czasu i nie myśli o przyszłości. Ważne jest tylko to, co odbywa się tu i teraz. Zabawa zabawką wykonaną samodzielnie stanowi dodatkowe źródło przyjemności, któremu towarzyszy poczucie sprawstwa. Przedstawione kryteria mają charakter uniwersalny, ale ich lista nie jest zamknięta, co zachęca oraz inspiruje do dalszych badań nad fenomenem zabawy i związanej z nią zabawki.

V.5. Analiza materiału badawczego

Badania prowadzone były przez studentkę pedagogiki (studia niestacjonarne drugiego stopnia) w niepublicznym przedszkolu. Autorka badań wyraziła pisemną zgodę na wykorzystanie ich wraz z udostępnionymi fotografiami dla potrzeb naukowych. Badania prowadzone były do pracy magisterskiej, przygotowywanej pod kierunkiem B. Skałbani. Ich przedmiotem był proces tworzenia zabawki przez 5-latkę, a uczestniczyło w nich 25 dzieci. Metodą badania była obserwacja uczestnicząca, bezpośrednia, która dotyczyła określonych kryteriów: reakcji dziecka na polecenie, komentarzy słownych (pytań dodatkowych), tempa pracy, samodzielności wykonania zadania, rodzaju użytych materiałów, sposobu prezentacji zabawki jako efektu własnej pracy. Spostrzeżenia z obserwacji były notowane w kwestionariuszu, dodatkowo

wykorzystano fotografię. W badaniach sformułowano główny problem badawczy: *Jak przebiega proces tworzenia zabawki przez 5-letnie dziecko i co jest jego efektem?* Badania były ukierunkowane na proces i jego efekty (zachowania dziecka i wykonany przedmiot).

Dzieci miały swobodę w zakresie wyboru zróżnicowanych materiałów, organizacji pracy i sposobu działania. Poniżej zamieszczono 5 wybranych przypadków obejmujących opis procesu tworzenia zabawki, prezentację zabawki jako efektu samodzielnej pracy dziecka oraz opis jego zachowania w trakcie jej powstawania, jak również podczas prezentacji. Zamieszczone wnioski odnoszą się do całej grupy dzieci uczestniczących w badaniu, w opisie przypadków imiona dzieci zostały zmienione.

Ania

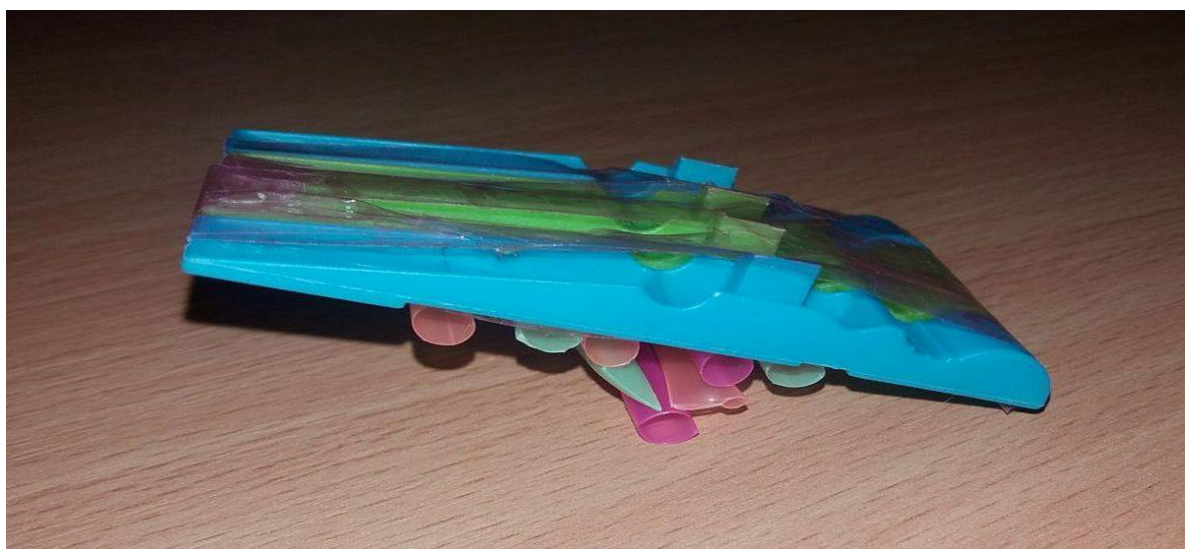
Dziecko zareagowało na polecenie bardzo optymistycznie, zrozumiało wytyczne dotyczące wykonania zadania, nie zadawało pytań dodatkowych. Zadanie było realizowane samodzielnie i z dużym zaangażowaniem, a do powstania zabawki dziewczynka wykorzystała kolorowy papier, kolorowe słomki, waciki kosmetyczne, klej oraz flamastry. Największą trudnością było dla niej przyklejanie słomki, stąd konieczna była pomoc nauczyciela. Efektem samodzielnej pracy był kotek (rysunek 1). W prezentacji zrobionej przez siebie zabawki, dziecko powiedziało: „Zrobiłam zabawkę kotka, bo to moje ulubione zwierzątko. Można się nim bawić, że będzie to zwierzątko lalki, albo zrobić ich więcej i bawić się w rodzinę kotków”.

Rysunek 1. Zabawka Ani.

Antoś

Dziecko zareagowało pozytywnie na zadane polecenie. Po jego zachowaniu można było zauważyć, że jest dzieckiem zamkniętym w sobie i nieco wstydliwym. Początkowo chłopiec nie zadawał pytań i nie komentował, ale siedząc lekko na uboczu, obserwował inne dzieci. Później był bardziej samodzielny, potrzebował jedynie pomocy przy odklejaniu taśmy klejącej. Jego tempo pracy było porównywalne z tempem pracy pozostałych dzieci. Do wykonania zabawki użył spinaczy, kolorowych słomek i taśmy klejącej. Podczas prezentacji zabawki chłopiec powiedział, że zrobił wyrzutnię dla samochodzików (rysunek 2) i zademonstrował, jak korzystać ze swojej zabawki (po uprzedniej prośbie osoby prowadzącej zajęcia). Widać było zadowolenie na jego twarzy oraz uznanie dla tej pracy ze strony innych dzieci.

Rysunek 2. Zabawka Antosia.

Krzyś

Dziecko początkowo nie zrozumiało polecenia, ponieważ zaczęło rysować zabawkę na kartce. Było dość rozkojarzone. Dopiero po dodatkowych instrukcjach chłopiec rozpoczął pracę nad zabawką. Często komentował i zadawał pytania, przez co wydłużał się jego czas pracy. Do wykonania zabawki użył plasteliny, słomki i spinaczy (rysunek 3). Dziecko, prezentując swoją zabawkę, nie było do końca zadowolone, ponieważ całość rozpadała się, przez co prezentacja nie była całkowicie udana. Chłopiec powiedział: „Zrobiłem Batmana, bo to mój ulubiony bohater z bajki. Będę się nim bawił w domu, bo mam tam też inne figurki Batmana”. Choć zabawka rozpadała się, bardzo spodobała się grupie, co ucieszyło Krzysia. Przy tworzeniu zabawki chłopiec wykazał się kreatywnością, chociaż jego umiejętności techniczne oraz manipulacyjne są na nieco niższym poziomie. Chłopiec skoncentrował się na postaci z bajek, która była dla niego inspiracją do pracy.

Rysunek 3. Zabawka Krzysia.

Ola

Dziecko zrozumiało polecenie i zareagowało bardzo pozytywnie. Dziewczynka formułowała pozytywne komentarze słowne, cieszyła się z tego, co robi, pracowała samodzielnie, nie zadając dodatkowych pytań. Tempo pracy dziecka było poprawne. Do wykonania swojej zabawki użyła papieru kolorowego i flamastrów (rysunek 4). Podczas zaprezentowania pracy dodała komentarz słowny: „Zrobiłam pieska, którym można się różnie bawić – samemu albo z kimś. Ja takie pieski robiłam ze starszą siostrą w domu i bardzo fajnie się nimi bawiłyśmy”. W realizacji zadania dziewczynka odwołała się do swoich doświadczeń oraz marzeń o posiadaniu psa.

Rysunek 4. Zabawka Oli.

Amelka

Dziewczynka żywo zareagowała na polecenie, była zadowolona i chętnie podjęła pracę nad swoją zabawką. W jej trakcie widoczny był uśmiech dziecka i duża swoboda werbalna. Dziewczynka wykonywała swoje zadanie i jednocześnie komentowała czynności wykonywane przez inne dzieci, przerywając własne działania. Korzystała z kompetencji innych dzieci, podglądała ich pracę, naśladowała ich czynności. Do wykonania zabawki dziewczynka wykorzystowała plastelinę oraz słomkę. Przedmiotem wykonanym przez dziecko była czarodziejska różdżka (rysunek 5), gdyż dziewczynka bardzo lubi bawić się we wróżkę. Prezentowaniu zabawki towarzyszyła radość dziecka (entuzjizm wypowiedzi i uśmiech) oraz nadzieja na wspólną zabawę z koleżankami. W wypowiedzi nawiązywała do swoich doświadczeń związanych z zabawą tematyczną, a wykonana różdżka miała spełniać szczególną rolę w tych zabawach jako atrybut niezwykłej mocy.

Rysunek 5. Zabawka Amelki.

Wyniki badań pokazują, że dzieci w większości bardzo chętnie przystępują do swobodnej pracy i pozytywnie reagują na informację nauczyciela, która jest rodzajem komunikatu, zachęty, a nie dyrektywy czy polecenia. Akceptują sytuację, w której nauczyciel daje im przestrzeń dla samodzielnego działania, możliwości dokonywania wyborów. Ich pracy towarzyszy widoczna ekspresja werbalna i ruchowa oraz poczucie autonomii. W trakcie wykonywania zadania ujawniają się różnice w zakresie posiadanych przez dziecko sprawności i kompetencji na korzyść dziewczynek, które wykazują się wyższym poziomem samodzielności i kompetencji poznawczych oraz komunikacyjnych. Ujawniają się różnice w rozwoju manualnym, poznawczym i emocjonalnym dzieci, choć wszystkie ukończyły pomyślnie zadanie. Obserwacja potwierdza wcześniejszą tezę o tym, że dziecko decyduje o przeznaczeniu zabawki i wykorzystuje ją do zabawy zgodnie ze swoim pomysłem. Dzieci, które weszły w rolę twórców, inspirowały się osobistymi doświadczeniami, postaciami z bajek, bohaterami filmowymi, własnymi marzeniami, niekiedy naśladowały zachowania innych, co dowodzi braku lub niedostatecznie rozwiniętej kreatywności (dotyczyło to zabawki kotek, którą wykonało podobnie troje dzieci). Na uwagę zasługuje dojrzałość dziecka w podejściu do zadania, umiejętność organizacji pracy, korzystanie z dowolnie dobieranych materiałów oraz nadawanie zabawkom znaczeń w subiektywnym odbiorze ich autorów.

Zaprezentowane prace dają podstawę do opracowania następujących wniosków:

1. Dzieci 5-letnie chętnie podejmują działania związane z tworzeniem, którym towarzyszy ciekawość, radość, obserwacja innych i współpraca z nimi. Niechęć do tworzenia zaobserwowano u trojga dzieci, które mają nieco niższy poziom sprawności manualnych i być może niewielkie doświadczenia w tym zakresie.
2. Analiza wykonanych zabawek potwierdza zróżnicowanie ich charakteru z uwagi na płeć autora: dziewczynki tworzą lalki, przedmioty z bajek, księżniczki, ulubione zwierzątka. Chłopcy wybierają „męskie” zabawki, np. postać bajkowego Batmana, wyrzutnie dla samochodzików, piłkę do gry, samoloty.
3. Dzieci chętnie sięgają po różne materiały do tworzenia zabawek, co pozwala im na realizację własnych pomysłów i daje radość z działania. Kryterium doboru materiału jest indywidualne, czasami inspirowane wyobraźnią dziecka i rodzajem tworzonej zabawki.
4. Wykonane zabawki były dla małych twórców sukcesem, o czym z dumą mówiły na forum podczas jej prezentowania.
5. W swoich wypowiedziach 5-letnie dzieci zaznaczyły, że te zabawki wykorzystują do wspólnych zabaw z innymi rówieśnikami lub samodzielnej zabawy, co potwierdza założenie, iż dzieci same nadają przeznaczenie przedmiotom używanym w zabawie oraz decydują o sposobie ich wykorzystania.

V.6. Podsumowanie

Zabawa i zabawka pozostają atrybutami dzieciństwa, środkami dla rozwoju i spełnieniem naturalnej potrzeby aktywności dziecka. Nie bez znaczenia jest ich jakość i wartość nadawana przez najmłodszych. Istotne jest uświadomienie rodzicom/opiekunom, że „nasze pojęcie o zabawkach nie zawsze, a nawet rzadko, pokrywa się z tym, co dziecko o nich sądzi. Im młodsze jest dziecko, tym większa jest różnica w postrzeganiu tych rzeczy. Pozwólmy mu bawić się zabawką w sposób, który pobudza je najskuteczniej” (Lewis, 1988, s. 145). Ostatnio coraz bardziej popularne są przedszkola, w których tradycyjne, gotowe zabawki zastępowane są zabawkami tworzonymi przez dzieci zgodnie z ich osobistymi oczekiwaniami i pomysłami. Sytuacja ta ma wymiar wychowawczy, a nie ekonomiczny – przecież zależy nam na kształtowaniu postawy twórczej dziecka, rozwijaniu jego pomysłowości. Zabawy związane z tworzeniem zabawki powinny stać się wyzwaniem dla wszystkich przedszkoli, gdyż dzieci zachęcane do aktywności, uruchamiające własną wyobraźnię, znacznie lepiej się rozwijają, lepiej się uczą i łatwiej nawiązują relację z innymi. Proces tworzenia własnej zabawki jest sytuacją budującą więź dziecka z rodzicami/opiekunem, który jest towarzyszem tej radosnej zabawy, a niekiedy jej recenzentem. Działanie twórcze dziecka ma wywoływać w nim zdziwienie, o czym pisze J. Bruner: „znakiem rozpoznawczym twórczego przedsięwzięcia będzie dla mnie takie działanie, którego wynikiem jest skuteczne zdziwienie. Treść zdziwienia może być tak różnaita, jak rozmaite są ludzkie przedsięwzięcia” (1978, s. 362).

V.7. Bibliografia

- Brown, S. (2009). *Play – how it shapes the brain, opens the imagination and invigorates the soul*. New York: Penguin.
- Bruner, J. (1978). *Poza dostarczone informacje. Studia z psychologii poznawania*. Tłum. B. Mrozik. Warszawa: Wydawnictwo PIW.
- Dunin-Wąsowicz, M. (1977). *O zabawce w rękę dziecka*. Warszawa: Wydawnictwo Watra.
- Dziedziewicz, D. (2009). Rusztowanie dla kreatywności. Zarys holistycznej koncepcji wychowania ku twórczości. W: J. Łaszczyk, M. Jabłonowska (red.), *Zdolności i twórczość jako perspektywa współczesnej edukacji* (s. 303-311). Warszawa: Wydawnictwo Universitas Redivia.
- Kalinowska-Witek, B. (2017). Pożyteczne czy szkodliwe? Porady w czasopiśmie „Bluszcz” z przełomu XIX i XX wieku dotyczące wyboru zabaw i zabawek. W: B. Bilewicz-Kuźnia (red.), *Zabawa i zabawka. Konteksty, wartość, znaczenia* (s. 157-176). Lublin: Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej.
- Lewis, D. (1988). *Jak wychować zdolne dziecko*. Tłum. K. Górską-Łazarz. Warszawa: Wydawnictwo PZWL.
- Minczakiewicz, E. (2006). *Zabawa w rozwoju poznawczym i emocjonalno-społecznym dzieci o zróżnicowanych potrzebach i możliwościach*. Kraków: Oficyna Wydawnicza „Impuls”.
- Okoń, W. (1987). *Zabawa a rzeczywistość*. Warszawa: Wydawnictwa Szkolne i Pedagogiczne.
- Oleksy, A. (2017). *Jaką rolę odgrywa zabawka w życiu dziecka*. Pobrane z: www.mp7.nowysacz.pl/pliki/zabawka.doc.
- Robinson, K. (2015). *Kreatywne szkoły: oddolna rewolucja, która zmienia edukację*. Tłum. A. Baj. Kraków: Wydawnictwo „Element”.
- Waloszek, D. (2001). Wychowanie dzieci do odpowiedzialności. W: B. Śliwerski (red.), *Nowe konteksty (dla) edukacji alternatywnej XXI wieku* (s. 201-215). Kraków: Oficyna Wydawnicza „Impuls”.
- Waloszek, D. (2006). *Pedagogika przedszkolna. Metamorfoza statusu i przedmiotu badań*. Kraków: Wydawnictwo Akademii Pedagogicznej.
- Winnicka, E., Gburek, N. (2009). Po co mamy dzieci. *Ja, my, oni. Jak kochać i być kochanym*, 2, 40-45.

VI. Zabawki w zabawach badawczych dzieci w wieku przedszkolnym

(Joanna Jachimowicz)

VI.1. Wprowadzenie

Jak pisze M. Arczewska – zabawa jest podstawową aktywnością dziecka w wieku przedszkolnym. Powołując się na słowa E. Bergner Hurlock, definiuje ona zabawę jako każdą czynność dziecka, która zostaje podjęta przez nie bez względu na jej rezultat. Autorka wymienia również takie cechy zabawy, jak dobrowolność i ukierunkowanie na rozrywkę, by podkreślić, że jest ona wolna od przymusu i ma być źródłem przyjemności dla bawiącego się (Arczewska, 2017, s. 41).

Dzieci w wieku przedszkolnym angażują się w różnorodne aktywności o charakterze zabawowym, np. zabawy w role, tematyczne, konstrukcyjne, z regułami, samotne, w parach, w grupie, z dorosłymi, zabawy historyczne, zabawy współczesne, gry oparte na współzawodnictwie, gry dydaktyczne, gry losowe, gry wyobraźni i inne (Czaja-Chudyba, 2006, s. 15). B. Muchacka podkreśla, że jednym z rodzajów zabaw podejmowanych przez dzieci ze względu na posiadane przez nie potrzeby jest zabawa badawcza. Autorka ta uważa, że przyrodzona dzieciom potrzeba poznawania otoczenia sprawia, iż mają one chęć i czerpią przyjemność z czynności poznawczych, ukierunkowanych na eksplorowanie świata i otaczającej je rzeczywistości (Muchacka, 2002, s. 19).

Odwołując się do potrzeb dzieciństwa w kontekście wyszczególnionych przez M. Tyszkową (1992; za: Dąbrowski, 2006, s. 163), można stwierdzić, że dziecko, badając świat, może realizować własną potrzebę stymulacji zmysłowej, aktywności przedmiotowej (zabawowej) w środowisku. Poznając właściwości przedmiotów i podnosząc własne umiejętności, realizuje również potrzebę wzrostu oraz rozwoju, wymienione przez M. Tyszkową jako jedne z potrzeb dzieciństwa. Nie bez znaczenia jest też fakt, że w trakcie aktywności zabawowej w zabawach badawczych dziecko może doświadczyć sukcesu, odkryć jakąś prawidłowość, przekonać się „namacalnie” o istnieniu ważnej zależności, np. prawa fizyki. Ma wówczas szansę poczuć się dowartościowane, ważne, czyli zaspokoić potrzebę znaczenia i ważności, która również traktowana jest jako jedna z potrzeb istotnych w okresie dzieciństwa. J. Karbowniczek, M. Kwaśniewska i B. Surma uważają, że „w zabawach dziecko zaspokaja potrzeby intelektualne, społeczne, estetyczne i ruchowe. Uwidacznia w nich swój twórczy charakter, tworzy coś nowego, czyni siebie i otaczający świat tym wszystkim, o czym marzy lub czego pragnie” (2011, s. 268).

Inspirowanie dzieci do kreowania zabaw badawczych w trakcie edukacji przedszkolnej może zatem dostarczyć im pozytywnych bodźców rozwojowych, zaspokajając ich potrzeby i pozytywnie wpływać na ich edukację. Nauczyciele edukacji przedszkolnej powinni być świadomi, że wykorzystując zabawy badawcze w procesie dydaktycznym na terenie placówek przedszkolnych, nie tylko mogą uatrakcyjnić jego przebieg, ale również włączyć naturalną aktywność dziecka w wieku przedszkolnym w tok zajęć dydaktycznych kierowanych.

Jak zaznacza C. Lee (1997, s. 78), aktywność zabawowa dziecka niemal od początku jego życia skierowana jest na eksplorowanie i badanie rzeczywistości. Autorka ta uważa, że dzieci używają własnego ciała, by badać np. właściwości poszczególnych materiałów, zachowanie substancji, różnicowanie ciężarów oraz rozmiarów substancji i obiektów, badać ilość względną, siłę, proporcje, serie przedmiotów. Zwraca też uwagę na spontaniczne zabawy eksploracyjne i badawcze, podejmowane przez dziecko często bez inicjatywy dorosłego jako element poznawania otaczającej rzeczywistości.

Szczególna rola w dziecięcych zabawach badawczych przypada zabawkom. Są one specyficzne, a czynią zabawę atrakcyjną i bogatą. Ich specyfika i wykorzystanie w zabawach badawczych polega na tym, że mogą to być różnorodne przedmioty-rekwizyty, za pomocą których „dziecko może realizować swoje wizje, pomysły, może oderwać się od codzienności, od realnego czasu i miejsca. Taki przedmiot-rekwizyt staje się zabawką (...) dzięki wyobraźni i działaniom dziecka” (Brzezińska i in., 2011, s. 5). Warto dodać, że zależnie od sytuacji badawczej, w jakiej znalazło się dziecko, zabawką może się stać każdy dostępny przedmiot, a cel jego wykorzystania zależy przede wszystkim od inspiracji i wyobraźni dziecka. Podane i opisane poniżej zabawy badawcze zawierają przykłady z praktyki edukacyjnej, w której pojawiają się różne przedmioty służące dzieciom do zabawy, wyzwalające zaciekawienie, a także zachęcające do stawiania pytań i podejmowania aktywności zabawowej w poszukiwaniu na nie odpowiedzi. Takie rozumienie zabawki ma swoje uzasadnienie w literaturze przedmiotu. E. Gruszczyk-Kolczyńska i E. Zielińska (2014) zamiast określenia „zabawki” często używają terminu „przedmioty do zabawy”, uważając, że dzieci poznają przedmioty do zabawy poprzez wiele zmysłów (2014, s. 8-12), a mogą one im służyć jako środki do poznawania, dlatego też są to środki o szczególnym charakterze. W zabawach badawczych zabawką może być każdy przedmiot używany przez dziecko w celu zabawowym – najczęściej są to elementy środowiska naturalnego (np. liście, kamyki, kasztany, patyki) czy rzeczy z najbliższego otoczenia dziecka. W zabawach, w których dzieci w wieku od 3 do 6 lat bawią się, doświadczając radości oraz przyjemności poprzez badanie, poznają i uczą się świata, w jakim żyją. Dzięki zabawie oraz badaniu odkrywają swoje możliwości, emocje, doskonałą mowę w relacjach z innymi, poznają siebie i uczą się dostrzegać zależności między zjawiskami. Chętnie eksperymentują, biorą udział w przygodach, ponieważ ich naturalna ciekawość świata powoduje, że potrafią się zadziwiać, są ciekawe nowych rzeczy i chcą wiedzieć, jak one działają.

VI.2. Zabawki w zabawach badawczych dzieci w wieku przedszkolnym – praktyka edukacyjna

W edukacji przedszkolnej dzieci często same inicjują zabawy badawcze, inspirując się zaobserwowanymi zjawiskami i przedmiotami w otaczającej je rzeczywistości. Mogą zadawać pytania (sobie samemu, innym dzieciom lub nauczycielce) i podejmować czynności w celu sprawdzenia własnych przypuszczeń, hipotez czy pomysłów. Do takich sytuacji dochodzi często podczas spacerów, zabawy na placu przed budynkiem przedszkolnym, w trakcie swobodnej zabawy pod kierunkiem nauczyciela, w kąciakach tematycznych na terenie przedszkola czy w chwili spożywania posiłków.

Autorka była świadkiem pytań badawczych i zabaw badawczych dzieci 3-5-letnich. Obserwacje dzieci były prowadzone z zastosowaniem techniki próbek zdarzeń, z celem dokumentowania pytań zadawanych przez dzieci w trakcie zabaw badawczych. Dzieci w trakcie inspirowanych zabaw jako zabawki wykorzystywały jedzenie, elementy przyrody nieożywionej i przedmioty znajdujące się na placu przedszkolnym. Zadawane przez dzieci pytania pojawiały się w różnych sytuacjach ich pobytu w przedszkolu:

1. W trakcie spożywania posiłków:

- a) Czy można zrobić kanapkę odwrotnie? Posmarować ser masłem i przykryć chlebem?
- b) Czy można wlać kompot do drugiego dania i zrobić zupę z kotлетem? Przecież w brzuchu i tak się wymiesza (dziewczynka 5-letnia nie podjęła się realizacji pomysłu w trakcie obiadu w przedszkolu, zadała tylko pytanie).

- c) Czy można zjeść całą kromkę chleba naraz? – zapytała dziewczynka przy śniadaniu.
 – Tak – odpowiedziała nauczycielka – spróbuj zjeść całą.
 – Ale chyba mi się nie zmieści (po tych słowach zaczęła zbijać z kromki małe kuleczki i jeść po kolei, twierdząc, że kuleczki się zmieszczą do jej brzuszka). W tej sytuacji dziecko wykonało czynność, która miała dać odpowiedź na pytanie: Co można zrobić, by zmniejszyć objętość chleba?
2. W trakcie zabawy przed budynkiem przedszkolnym:
- Co tonie w kałuży? Dziewczynka (5 lat) i chłopiec (3 lata) wrzucali do kałuży wszystko, co znaleźli na terenie placu przed przedszkolem: szyszki, igły, liście, żwirek, piasek, kamyczki. Zabawę przerwałam, gdy chcieli powrzucać własne buty, czapki i szaliki.
 - Jak szybko przemokną buty na deszczu? Pytaniu temu towarzyszyło radosne wyskakiwanie spod parasola. Zakończyłam zabawę przy próbie wejścia w głęboką kałużę, w celu zbadania, czy jest na tyle głęboka, że woda wleje się góra do buta.
 - Jak smakuje deszcz, jak to sprawdzić? Temu pytaniu towarzyszyła czynność wystawiania języka na deszczu, żeby sprawdzić jego smak.
 - Jak złapać deszcz? Chłopiec (6 lat) zaczął ustawiać wiaderka (przyniesione z przedszkolnej piaskownicy) pod murem przedszkola, twierdząc, że jak jutro wróci do przedszkola, to sprawdzi, czy jest w nich woda.
 - Jak zrobić lód? Dzieci chciały wynieść wodę z kuchni przedszkolnej w kubku i wystawić za okno w zimie. Nauczycielka obiecała, że następnego dnia wystawią kubek z wodą za okno i będą obserwować, co się stanie.
 - Jak zrobić wodę z lodu? Chłopiec (4 lata) domagał się wniesienia do przedszkola dużej kulki śniegu i położenia nauczycielce na biurku, chcąc sprawdzić, czy i kiedy się ona roztopi. Pozwolono mu na wniesienie kulki do zlewu w przedszkolnej łazience, a nauczycielka wyjaśniła, że stopienie kulki mogłoby zamoczyć jej biurko.
 - Jak strącić z drzewa łopatkę do piasku, którą ktoś wrzucił na gałąź? Chłopiec podejmował próby rzucania w gałąź różnymi przedmiotami i dostania do gałęzi dłuższym kijkiem. Zabawa została zakończona, gdy chciał rzucać kamieniami, gdyż w pobliżu bawiły się inne dzieci.
 - Jak spadają przedmioty? Chłopiec zrzucał z wysokości zjeżdżalni: łopatkę, chusteczkę, kasztan, liście itp., obserwując, jak szybko spadają te przedmioty i gdzie lądują. Dziecko podjęło dwie próby: najpierw zrzucało obiekty z niskiej zjeżdżalni po stronie placu przedszkolnego, gdzie bawią się dzieci 3-letnie, a następnie przeniósł wszystkie przedmioty i zaczęło rzucać je z wysokiej zjeżdżalni, przeznaczonej dla dzieci 5-6-letnich.
 - Jak zrobić lepiący piasek, jak zrobić sypki piasek? Dziewczynka chciała przynieść wodę z łazienki przedszkolnej, aby zmoczyć piasek w piaskownicy. Długo myślała nad tym, jak można szybko suszyć piasek, ale nie na słońcu. Podała pomysł wysuszenia go suszarką do włosów. Zadałam jej pytanie: Co się dzieje z twoim włosami, kiedy je suszysz suszarką? Odpowiedziała: „wiuchają”. Skomentowałam jej odpowiedź w następujący sposób: piasek też odleci, zostanie rozdmuchany, kiedy będziemy go suszyć gorącym powietrzem. A poza tym suszarka jest na prąd, dlatego ten pomysł jest niebezpieczny i niepraktyczny. Dziewczynka dodała: no tak, tu nie ma kontaktu. Problemu nie udało jej się rozwiązać.

3. W trakcie pobytu w budynku przedszkolnym byłam świadkiem następujących pytań i sytuacji zainicjowanych przez dzieci badające rzeczywistość:
- a) Co to jest ta woda pod butami i skąd się ona bierze?
 - b) Dlaczego mam mokrą czapkę, przecież nie pada deszcz? (pytanie zostało zadane, gdy weszliśmy do przedszkola zimą, w trakcie silnych opadów śniegu).
 - c) Dzieci robiły łódki z papieru i puszczały je na wodę, pytając: dlaczego jedne łódeczki toną, a inne pływają?
 - d) Ile pasty jest w tubce? Nauczycielka była niezadowolona z zachowania chłopców 5-letnich, którzy postanowili sprawdzić, ile pasty jest w tubkach. Przy tych czynnościach nabrudzili w łazience, a poza tym wzięli nie swoje pasty, tylko innych dzieci.

Na podstawie przedstawionych pytań i konkretnych sytuacji zainspirowanych przez dzieci, można wywnioskować, że kilkulatki zadają wiele pytań o charakterze badawczym. Spontanicznie inicjowały również aktywności zabawowe o charakterze badawczym i starały się szukać odpowiedzi na nurtujące je pytania. Jak pisze Ch. Rittelmeyer, często w dzisiejszych czasach dzieci narażone są przez nadmiar markowych zabawek i produkowanych gadżetów do zabawy „na zniewolenie i kanalizację fantazji” (2007 s. 31), dlatego niezmiernie ważne są te nieszablonowe pytania i nieschematyczne zachowania, gdyż obrazują, jak dzieci w wieku przedszkolnym same stają się kreatorami własnej zabawy i własnego poznawania rzeczywistości. Wykorzystywanie w roli zabawek prostych przedmiotów czy elementów przyrody nieożywionej jest sposobem na podniesienie atrakcyjności zabawy i uczynienia jej bardziej zajmującą, ciekawą, odkrywczą. Wiele zjawisk, które wydają się oczywiste dla dorosłego (np. topnienie śniegu w pomieszczeniu), w dziecku budzi zdziwienie i zachwyty. Podobnie jest zresztą z niektórymi czynnościami, które wykonujemy na co dzień w sposób schematyczny (np. smarowanie kromki chleba masłem i nakładanie na nią plasterka sera) – mogą one nie być dla dziecka oczywiste i może chcieć ono sprawdzić, czy wyjście poza schemat nie przyniesie ciekawszego efektu. Próby eksperymentowania z jedzeniem mogą w przypadku dzieci przyczynić się do poznawania przez nie nowych połączeń smakowych (choć często zaskakujących dla dorosłego, np. próba zjedzenia kanapki z dżemem i ogórkiem kiszonym), rozwijania umiejętności samodzielnego komponowania posiłków (wniosek wysunięty przez dziewczynkę po spróbowaniu wykonanej kanapki: ogórek kiszony nie pasuje do dżemu), zachęcić niejadków do rozmów o jedzeniu i jedzenia w ogóle.

Analizując aspekty edukacyjne zabaw badawczych związanych z produktami spożywczymi, warto wspomnieć o ich walorach motywacyjnych, wychowawczych. Przez ich wykorzystywanie można wdrażać dzieci do samodzielności w wykonywaniu posiłków, zachęcać do poznawania nowych smaków i dzięki temu może choć czasem uda się uniknąć częstej w przedszkolu odpowiedzi: „Nie zjem tego, bo nie lubię”, w sytuacji gdy dziecko nawet nie spróbowało danej potrawy, a kieruje się jedynie tym, że np. kolega nie je.

Spontaniczne zabawy badawcze na terenie placu przedszkolnego, jakie najczęściej obserwowałam, miały zazwyczaj charakter badania świata przyrody poza budynkiem przedszkola. Dzieci badały zjawiska fizyczne oraz zachowanie przedmiotów. Zabawy takie mają znaczącą wartość poznawczą dla dziecka: wdrażają je do edukacji przyrodniczej i wprowadzają w świat fizyki (badanie grawitacji, stanów skupienia materii – głównie wody, zachowania ciał w wodzie, badanie wyporności ciał w wodzie itp.). Dziecko może przekonać się, że zdobywanie wiedzy o zjawiskach fizycznych i przyrodniczych jest pasjonujące, ciekawe, a ono samo – choć jest jeszcze małe – może kreować doświadczenia, dzięki którym poznaje otaczający je świat.

Inicjowane przez dzieci zabawy badawcze w salach przedszkolnych nie były przeze mnie zbyt często rejestrowane, gdyż dzieci rzadko opowiadały o swoich pomysłach, które przyszły im na myśl w ciągu dnia. Te, które zaobserwowałam, również dotyczyły zjawisk przyrodniczych, z którymi dzieci zetknęły się na terenie placówki przedszkolnej, a związanych z wodą, lodem czy zachowaniem się ciał stałych w wodzie. Jest to znamienne, gdyż świadczy o tym, że dla dzieci świat fizyki jest niezwykle intrygujący i ciekawy, inspiruje je do podejmowania samodzielnej aktywności. Taki wniosek wysuwam również, dokonując obserwacji dzieci w wieku przedszkolnym w domu: eksperymentują z przyprawami, materiałami plastycznymi i różnymi przedmiotami, które je otaczają. Drogą eksperymentów lubią mieszać substancje, sprawdzać, co rozpuszcza się w wodzie, które substancje (np. przyprawy) barwią wodę, a które nie.

Obserwując dziecięcą spontaniczną aktywność badawczą, nauczyciele edukacji przedszkolnej często wplatają zorganizowane zabawy badawcze w czas organizowany dzieciom po obiedzie, do zajęć dydaktycznych, jak również do zajęć otwartych dla rodziców oraz występów zorganizowanych z okazji np. Dnia Babci i Dziadka. W przedszkolu, w którym prowadziłam obserwacje, istnieje zwyczaj organizowania zabaw badawczych na zajęciach otwartych z rodzicami, które przyjmują przeważnie następującą postać:

- 1) Nauczyciel i dwie panie – asystentki nauczyciela – wykonują 3 doświadczenia przy 3 stolikach i opisują je dzieciom oraz rodzicom. Wytypowani z widowni rodzice (3 osoby) mają za zadanie pilnować grupę dzieci, która przy danym stoliku obserwuje doświadczenie. Miałam przyjemność brać z dziećmi udział – przy jednym ze stolików – w doświadczeniu dotyczącym zjawiska dyfuzji. Do szklanki z olejem dodano piankę do golenia. Na wierzch pianki dzieci, zachęcane przez nauczycielkę, pojedynczo nakładały duże krople barwników spożywczych w różnych kolorach (każde dziecko z danej grupy miało inny kolor barwnika), a później obserwowały, czyja kropla barwnika szybciej przeniknie przez piankę do golenia i zrobi kolorowy bąbel w oleju pod jej powierzchnią.
- 2) Rodzice – wytypowani przez nauczycielkę – przy 5 stolikach przeprowadzali 5 różnych doświadczeń według instrukcji leżących na każdym stoliku. Mieli przygotowane przez nauczycielkę potrzebne przedmioty. Jednocześnie ich rolą było dbanie o bezpieczeństwo dzieci uczestniczących w doświadczeniu. Gdy doświadczenie jest nieskomplikowane, dzieci pomagają w jego wykonaniu, a rodzice mają więcej potrzebnych do zajęć materiałów, żeby wystarczyło dla każdego dziecka.

Będąc osobą koordynującą pracę przy stoliku z doświadczeniami miałam wspólnie z dziećmi wykonać doświadczenie barwienia soli kolorową kredą. Miałam przygotowane na stoliku 5 kawałków kredy w różnych kolorach, 25 tacek papierowych i 1 kg soli kuchennej. Dzieci ubrane były w foliowe fartuszki z rękawami. Po kolei podchodziło do mojego stolika kilkoro dzieci (5 razy po 5 dzieci). Każde z nich dostawało tackę, na którą wysypywałam trochę soli. Dziecko wybierało sobie kolor kredy i „wałkowało” kawałkiem kredy po wysypanej na tacce soli. Kreda ścierała się, a sól robiła się coraz bardziej kolorowa. Na koniec komentowałam doświadczenie, wyjaśniając, dlaczego sól ściera kredę: co to jest zjawisko tarcia i wyjaśniałam, że drobne kawałki soli są ostre i mogą ścierać powierzchnię kredy. Nauczycielka na koniec doświadczenia wyjaśniła dzieciom, że kolorowa sól może być doskonałym elementem prezentu dla kogoś lub materiałem dekoracyjnym: można ją wsypać do ozdobnego słoiczka lub do przezroczystego wazonu i wetknąć w niego sztuczny kwiatek.

Uczestnicząc w obu zajęciach otwartych z zabawami badawczymi, mogę stwierdzić, że angażowanie rodziców w wykonywanie doświadczeń na oczach dzieci daje duże możliwości edukacyjne. Można dzięki temu wykonać w trakcie zajęć więcej doświadczeń, przez co zwiększa się możliwość zaciekawienia dzieci ich tematyką. Koncentracja dzieci na jednym doświadczeniu nie trwała z reguły długo – zaledwie kilka minut, zatem większa ich liczba przy większej liczbie stolików była dla 5-latków zdecydowanie bardziej atrakcyjna. Każdy chciał zobaczyć wszystkie doświadczenia, najczęściej później dzieci podchodziły jeszcze raz do stolika, przy którym było wykonywane to doświadczenie, które najbardziej im się podobało i oglądały ponownie. Ponadto dzieci, obserwując własnych rodziców, którzy wykonują doświadczenia, znacznie bardziej byli zaciekawieni tym, co działo się na zajęciach, zadawali więcej pytań i prosili o to, czy mogą pomagać przy wykonywaniu doświadczeń czy sprzątanii przy zamianie grup przy danym stoliku. W trakcie pracy przy moim stoliku mogłam też zauważyć próby niestosowania się przez dzieci do instrukcji zawartej w doświadczeniu – dzieci pytały mnie, dlaczego muszą sypać sól na tacki, a nie mogą na stół, a także dlaczego ja sypię sól na swoją tackę. Była to doskonała okazja do wyjaśnienia konieczności stosowania się do instrukcji każdego doświadczenia – jest to gwarancja poprawności jego wykonania i ułatwia sprzątanie po pracy. 5-latki mogły przekonać się, że do instrukcji i zasad muszą stosować się zarówno dzieci, jak też dorośli.

Oprócz zjawisk fizycznych dzieci w wieku przedszkolnym interesują się światem przyrody, co mogłam obserwować na podwórku, w trakcie spontanicznych zabaw badawczych kilkulatek. Wycieczka w góry była doskonałą okazją do tego, by wykonać doświadczenie pt. „Jak powstaje lawina?” Dzieci były zainspirowane takim problemem, ponieważ oglądały w telewizji film „Detektyw Łodyga – na tropie zagadek przyrodniczych”. Wykonywanie z dziećmi doświadczeń z wykorzystaniem prostych sprzętów kuchennych może być dla nich okazją do zrozumienia, że przedmioty codziennego użytku dostępne na co dzień w przedszkolu czy w domu mogą służyć do zabawy badawczej, pozwalającej poznać ciekawe zjawiska zachodzące w przyrodzie. Przygotowane zostały przedmioty potrzebne do doświadczenia: deska kuchenna – drewniana, wiórki kokosowe, cukier puder, podkładka. Nauczycielka wykonała doświadczenie: deskę kuchenną oparła pod kątem kilkudziesięciu stopni o podkładkę leżącą na stole – imitowała ona zbocze góry. Na deskę nałożyła warstwę cukru pudru i ulepiła go mocno (robiły to również chętne dzieci). Ustalono, że była to warstwa zlodowaciałego, śliskiego śniegu zalegającego na szczycie góry. Następnie na warstwę cukru pudru rozsypane zostały wiórki kokosowe z wysokości 20-30 cm. Wiórki ześlizgiwały się po warstwie cukru pudru i zsuwały w dół deski kuchennej. Obrazowało to, w jaki sposób świeżo spadający śnieg ześlizguje się po zlodowaciałej warstwie śniegu ze zbocza góry, np. podczas schodzenia lawiny. Dzieci z zainteresowaniem obserwowały przebieg doświadczenia, a nauczycielka wyjaśniła, że lawinę w górach może spowodować hałas lub np. przebiegnięcie stada zwierząt.

Doświadczenie to, oprócz tego, że pokazuje prawidłowości przyrodnicze, doskonale nadaje się też jako pretekst do rozpoczęcia rozmowy na temat „Jak należy zachowywać się w górach zimą?”. Dzieci miały możliwość zastanowienia się, jakie zachowania mogą spowodować lawinę w górach. Nauczycielka wykorzystwała zainteresowanie dzieci i pod jej kierunkiem ustalono, jak należy zachowywać się w górach. Pomysły powstawały z inspiracji dzieci i zostały zapisane w formie kodeksu zachowań.

Kodeks zachowań

1. Nie oddalamy się od grupy.
2. Nie hałasujemy.
3. Nie biegamy.
4. Nie używamy urządzeń elektrycznych, np. radia.
5. Nie jeździmy pojazdami.

Rysunek 1. Kodeks zachowania się w górach, wymyślony przez dzieci w wieku przedszkolnym.

Nauczycielka wykorzystała to doświadczenie do wyjaśnienia dzieciom, dlaczego tworzy się powierzchnia lodu np. na chodnikach pod dachami domów, gdy woda kapie z sopli lodowych, czy też dlaczego lekko roztopione kawałki lodu na kałużach, gdy ponownie zamarzają, stają się bardzo śliskie. Wy tłumaczyła im też, że częste zamiany nasłonecznienia zboczy gór powodują, że powierzchnia śniegu topi się w ciągu dnia, a w nocy zamarza, stając się bardzo śliską.

Dzieci w wieku przedszkolnym często przejawiają zainteresowanie kosmosem i astronautami, które może zostać zainspirowane np. kupnem książek o kosmosie do biblioteczki przedszkolnej czy kącika bibliotecznego. Może wywołać to liczne pytania ze strony dzieci, dotyczące tego, jak wygląda życie na innych planetach czy gwiazdach. Na większość z tych pytań kilkuletnich dzieci nauczycielka usiłowała szukać odpowiedzi w filmach edukacyjnych, książkach, choć również w tym przypadku pomocny okazał się film „Detektyw Łodyga – na tropie zagadek przyrodniczych” i odcinek o tym, jak powstaje krater. Na jego podstawie przygotowane zostało doświadczenie wykonane w przedszkolu. Potrzebne do jego zaprezentowania przedmioty to: brytfanna z wysokimi brzegami, sitko, mąka, kakao, pudełko plasteliny lub kawałki używanej wcześniej plasteliny. Dzieci 5-6-letnie robiły to doświadczenie samodzielnie pod nadzorem osoby dorosłej. Jego przebieg był następujący: na spód brytfanki nasypane zostało pół centymetra mąki – ponieważ dzieci same robiły to doświadczenie, to mąka była nasypana do plastikowego pojemnika w ilości wystarczającej na całą brytfankę – co obrazować miało skorupę ziemską. Na powierzchnię mąki sitkiem jedno wskazane dziecko nasypało warstwę ok. 2 mm kakao, które miało być warstwą gleby. Następnie dzieci z plasteliny formowały kulki różnej wielkości – były to meteoryty. Plastelinowe kulki były rzucane z różnej wysokości i pod różnym kątem do brytfanny z mąką i kakao. Dzieci zebrane wokół stolika obserwowały: Jaki otwór powstał w mące i kakao, kiedy rzuciły dużą, a jaki, kiedy małą kulkę plasteliny? Czy wielkość, głębokość i kształt otworów zależały od tego, z jakiej odległości rzucały plastelinową kulkę i pod jakim kątem? Odpowiedzi na te pytania były okazją do dyskusji o tym, że krater na kuli ziemskiej i na księżycu również mogą mieć różne kształty, w zależności od tego, jak duże kawałki skał uderzyły w ich powierzchnię, jak mocne było uderzenie i z której strony do niego doszło.

Zaprezentowane w grupie przedszkolnej doświadczenia pobudzały wyobraźnię dzieci, rozwijały ich zainteresowania poznawcze nie tylko najbliższym otoczeniem, ale też zagadnieniami, z którymi spotykały się w literaturze. Angażowanie dzieci w wieku przedszkolnym do przygotowania doświadczeń i eksperymentów dawało im przekonanie, że ich działania są potrzebne, a jednocześnie utwierdzało w przekonaniu, że one też tworzą zajęcia. Poczucie sukcesu wyzwalało pomysłowość dzieci, inspirowało do szukania związków przyczynowych pomiędzy zachodzącymi zjawiskami, a także zachęcało do zadawania pytań, których sens zawarty był w zrozumieniu, dlaczego tak się dzieje.

VI.3. Podsumowanie

Zabawy dzieci w wieku przedszkolnym, szczególnie te o charakterze badawczym, mają szansę stać się „załącznikiem kreatywnej działalności, która w przyszłości zaowocuje (...) w okresie młodzieńczym i dojrzałym nauką i pracą oraz działalnością społeczną” (Minczakiewicz, 2006, s. 74). Pobudzanie ciekawości poznawczej, rozbudzanie potrzeb stymulacji zmysłowej, aktywności przedmiotowej w środowisku, wzrostu i rozwoju może przyczynić się do rozwijania ich potrzeby samorealizacji oraz zaspokajania szeroko pojętych potrzeb edukacyjnych. Dziecko, które w wieku kilku lat nauczy się, że poznawanie rzeczywistości może być pasjonujące, ma szansę stać się ciekawym świata uczniem, lubiącym szkołę młodym człowiekiem, który będzie chciał zgłębiać zagadnienia z różnych dziedzin wiedzy i nie będzie postrzegał tego w kategoriach wyłącznie obowiązku.

W literaturze przedmiotu zwraca się uwagę na to, że potrzebna jest zmiana roli nauczyciela w wychowaniu przedszkolnym z kierownika na kogoś, kto mógłby „inspirować, tworzyć warunki do samodzielnego poznawania, badania, stawiania hipotez czy wnioskowania” (Katarzyński-Mania, Magda-Adamowicz, Olszak, 2017, s. 90). Nauczyciel w przedszkolnej edukacji nie powinien ograniczać własnej roli do realizowania wyłącznie podstawy programowej wychowania przedszkolnego, wykonywania zadań w kartach pracy, ale przede wszystkim ma być inspiratorem dziecięcej kreatywności i zachwytu światem tak, by dziecko nie bało się i chciało samo lub pod jego kierunkiem ten świat poznawać oraz badać. Jak zauważają M. Wałęciak i P. Wetoszka (2016, s. 37), powołując się na B. Muchacką, nauczyciel, obserwując dziecko angażujące się z własnej inicjatywy w zabawę badawczą, może zdobywać informacje o jego rozwoju emocjonalnym, społecznym, intelektualnym oraz fizycznym. Poznając możliwości rozwojowe dziecka, nauczyciel powinien stwarzać mu warunki, żeby mogło zdobywać doświadczenia badawcze, np. do spontanicznych zabaw badawczych na podwórku oraz w sali przedszkolnej, dostarczając materiały do przeprowadzania zabaw badawczych według instrukcji lub własnego pomysłu, organizowanie kącików badawczych w sali przedszkolnej. Kreowanie tych warunków to przede wszystkim dbanie o niezbędne zabawki – rekwizyty, przedmioty, które dziecko może wykorzystać w organizowaniu procesu badawczego, a także dbanie o bezpieczne warunki ich użytkowania. Autorki zwracają ponadto uwagę na cechy osobowościowe nauczyciela, które powinien uwidaczniać w postawie wobec wychowanków, budując ich nastawienia badawcze i zaciekawienie rzeczywistością. Nauczyciel edukacji przedszkolnej powinien stwarzać dzieciom klimat bezpieczeństwa i swobody, inspirować je do podejmowania aktywności – być dla nich motywatorem do działań – wykazywać względem dzieci postawę pełną życzliwości, tak by nie bały się w jego obecności kreatywnie myśleć oraz nieszablonowo działać (Wałęciak, Wetoszka, 2016, s. 39).

Dziecięca zabawa z wykorzystaniem przedmiotów i zabawek jest doskonałą okazją do intensywnego uczenia się (Gruszczyk-Kolczyńska, Zielińska, 2014, s. 26). Bogactwo jej przejawów i różnorodność aktywności, jakie dziecko podejmie w jej trakcie, przyczyniają się do zdobywania cennego doświadczenia, które ma szansę zaprocentować w życiu młodzieńczym i dorosłym. We współczesnej rzeczywistości, w której tak dużą wagę przykładana jest do umiejętnego rozwiązywania problemów, sprawnego radzenia sobie z sytuacjami trudnymi i konfliktowymi, zabawy badawcze mogą okazać się dla dziecka szczególnie wartościową aktywnością, pobudzającą do zaangażowania się w tok zabawy. Dzieci w wieku przedszkolnym mogą dzięki nim doskonalić własną kreatywność, rozwijać twórcze podejście do rzeczywistości, a podejmując zabawy badawcze wspólnie z rówieśnikami, nawiązywać więzi koleżeńskie, rozwijać umiejętności wspólnego rozwiązywania problemów, sprawnie komunikować się,

działać i kojarzyć fakty, dostrzegać przyczyny oraz skutki zdarzeń. Mając na uwadze wychowawczą funkcję zabaw, warto podkreślić, że w zabawach badawczych dzieci mają okazję kształtować normy i postawy społeczno-moralne (Karbowniczek, Kwaśniewska, Surma, 2011, s. 270).

Wartość edukacyjna zabaw badawczych polega również na tym, że dostarczają one dziecku nowych przeżyć, związanych z odkrywaniem właściwości rzeczy i zjawisk podczas kontaktów z różnorodnymi zabawkami. Poznaje ono znane mu przedmioty w zupełnie nowej odsłonie i w nowych zastosowaniach, wykorzystując je do zgłębiania interesujących je procesów. Znamienne jest, że jeśli dziecko poznaje nowe zjawisko i gdy odkryje zasadę jego występowania, często powtarza zabawę w sposób identyczny, aby upewnić się o dokonanym odkryciu. Zabawę badawczą cechuje pewien ład i porządek oraz trzy podstawowe elementy: dostrzeżenie problemu, poszukiwanie sposobu jego rozwiązania oraz koncentracja na efekcie działań, czyli rezultacie. W zabawie badawczej dziecko odkrywa nie tylko otaczający świat, ale także mechanizmy, które nim rządzą, a ono samo przyjmuje postawę badacza. W wyniku tego następuje gromadzenie doświadczeń, wiadomości i budowanie wiedzy o świecie, a także poznawanie oraz doskonalenie umiejętności posługiwania się nowymi przedmiotami.

Nauczyciel świadomy wartości zabaw badawczych celowo będzie inspirował dzieci do prowadzenia obserwacji, kierując ich spostrzeżeniami. Będzie dbał o kształtowanie umiejętności wyciągania trafnych wniosków z przeprowadzonych doświadczeń, eksperymentów i zjawisk przyrodniczych. Odwołując się do strategii nauczania, trzeba zaznaczyć, że strategia emocjonalna, która towarzyszy badaniu, obserwacji oraz odkrywaniu właściwości rzeczy i zjawisk, dostarcza dziecku wielu pozytywnych przeżyć, m.in. zadowolenia, satysfakcji i radości z tego, że coś poznało, odkryło oraz rozumie. Te pozytywne emocje, jakie niesie ze sobą zabawa badawcza, sprawiają, że ma ona niezaprzeczalny wpływ na rozwój i wychowanie dziecka.

Podsumowując, trzeba zauważyć, że zabawy badawcze dobrze komponują się z celami, funkcjami i zadaniami wychowania przedszkolnego, w których nadrzędne jest kształtowanie osobowości dziecka w oparciu o kontakty z najbliższym otoczeniem i bogactwo różnorodnych doświadczeń (Klim-Klimaszewska, 2012, s. 114).

VI.4. Bibliografia

- Arczewska, M. (2017). *Dobro dziecka jako przedmiot troski społecznej*. Kraków: Zakład Wydawniczy „NOMOS”.
- Brzezińska, A.I., Bątkowski, M., Kaczmarska, D., Włodarczyk, A., Zamecka, N. (2011). Zabawa, czyli co i po co? O roli zabaw i zabawek w przygotowaniu do codziennego życia. W: *Świat lat dziecięcych... Jak kręcą nas zabawki?* (s. 33-63). Katalog wystawy czasowej 7 maja – 7 sierpnia 2011 roku, zorganizowanej w Muzeum Narodowym Rolnictwa i Przemysłu Rolno-Spożywczego w Szreniawie.
- Czaja-Chudyba, I. (2006). *Pedagogika zabawy w osobowym i profesjonalnym przygotowaniu do zawodu nauczyciela*. Kraków: Wydawnictwo Naukowe Akademii Pedagogicznej.
- Dąbrowski, Z. (2006). *Pedagogika opiekuńcza w zarysie* (t. 1). Olsztyn: Wydawnictwo Uniwersytetu Warmińsko- Mazurskiego.
- Gruszczyk-Kolczyńska, E., Zielińska, E. (2014). Dziecięca zabawa procesem intensywnego uczenia się. O co trzeba zadbać, by dzieci bawiły się mądrze i długo. *Bliżej Przedszkola*, 7/8(154/155), 24-30.
- Karbowniczek, J., Kwaśniewska, M., Surma, B. (2011). *Podstawy pedagogiki przedszkolnej z metodyką*. Kraków: Akademia Ignatianum Wydawnictwo WAM.
- Kataryńczyk-Mania, L., Magda-Adamowicz, M., Olszak, A. (2017). *Pedagogika przedszkolna szansą na świadome budowanie potencjału dziecka*. Toruń: Wydawnictwo Adam Marszałek.

- Klim-Klimaszewska, A. (2012). *Pedagogika przedszkolna. Nowa podstawa programowa*. Warszawa: Instytut Wydawniczy ERICA.
- Lee, C. (1997). *Wzrastanie i rozwój dziecka*. Warszawa: WSiP.
- Minczakiewicz, E. (2006). *Zabawa w rozwoju poznawczym i emocjonalno-społecznym dzieci o zróżnicowanych potrzebach i możliwościach*. Kraków: Oficyna Wydawnicza „Impuls”.
- Muchacka, B. (2002). *Zabawy badawcze w edukacji przedszkolnej*. Kraków: Wydawnictwo Naukowe Akademii Pedagogicznej.
- Rittelmeyer, Ch. (2007). *Dzieciństwo w opresji. Pomiędzy przemysłem kulturowym a technokratycznymi reformami szkolnictwa*. Tłum. B. Kowalewska. Kraków: Oficyna Wydawnicza „Impuls”.
- Walęciak, M., Wetoszka, P. (2016). Rola nauczyciela w kreowaniu dziecięcej aktywności podczas zabaw badawczych. W: E. Półciennik, D. Radzikowa (red.), *Nauczyciel wczesnej edukacji kreatorem środowiska edukacyjnego dziecka* (s. 35-44). Łódź: Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego.

VII. Zabawki w wierszach i piosenkach

(Bożena Raszke, Grażyna Enzinger)

VII.1. Wprowadzenie

Zabawki w życiu dziecka pełnią bardzo ważną rolę w rozwoju jego predyspozycji ruchowych i intelektualnych. Mają również ogromne znaczenie w kształtowaniu umiejętności dzieci w radzeniu sobie z problemami emocjonalnymi. Celem tego wywodu jest ukazanie, że zabawki są i mogą się stawać wdzięcznymi przewodnikami dzieci po świecie muzyki i żywego słowa. Nabierają innego znaczenia, gdy dziecko może o nich posłuchać piosenki lub wiersza. Proponowane przez autorki tego tekstu propozycje piosenek i wierszy, których tematem są zabawki, przedstawiają świat zabawek dziadków i rodziców, jak również opowiadają o zabawkach dzieci we współczesnej rzeczywistości. Wartościowe utwory muzyczne i literackie, zdaniem Auterek, umożliwiają przybliżanie dzieciom świata muzyki z wykorzystaniem tego, co jest im najbliższe i najlepiej znane – zabawki.

VII.2. Zabawka jako atrybut zabawy w kontekście piosenek dla dzieci

Dziecko, podobnie jak artysta, w swym działaniu zabawowym dokonuje przetwarzania i symbolizacji wybranych fragmentów swego doświadczenia w świecie realnym. Zabawa stanowi właśnie tego rodzaju formę działalności dziecka, dzięki której może ono przeżywać na nowo, opracowywać oraz porządkować treść swoich doświadczeń. Zabawa – podobnie jak przeżywanie sztuki – sprzyja więc samopoznaniu (Tyszkowa, 1996, s. 98).

Dziecko przedstawia sobie przeżywane sytuacje, mówiąc do siebie oraz opowiadając sobie treść i kolejność wykonywanych przez siebie czynności zabawowych. Dziecięce mówienie do siebie jest tworzeniem sytuacji wyobraźniowej, w której następuje swoista autokomunikacja. Może ona odbywać się w układzie zamkniętym, w którym nadawca jest równocześnie odbiorcą. Powstaje więc specyficzny kod, mogący w świadomości umowności sytuacji ulegać zmianie (Ibidem).

Wypowiedzi słowne towarzyszące często działaniom dzieci przy użyciu przedmiotów mają charakter symboliczny. Podobnie jak to czyni artysta, dziecko w zabawie przedmiotem tworzy specyficzny idiolekt. Dzięki temu pojawiające się w zabawie komunikaty są wieloznaczne i bawiące się dziecko dokonuje różnych wyborów interpretujących, przez co je dookreśla (podobnie jak czyni to odbiorca sztuki). Kierując się wewnętrzną potrzebą bawienia się, dziecko uruchamia swoje emocje, które towarzyszą mu przez cały czas aktywności. L. Wygotski (1995, s. 67) podkreśla, że w działaniu zabawowym ma miejsce odbicie myśli, emocji, napięć i potrzeb dziecka.

Opisanym działaniom dziecka towarzyszą przedmioty – zabawki. Ich historia jest tak stara jak zabawa. Są one przedmiotem licznych badań naukowych. Sporządza się różne ich typologie, bada się funkcje i znaczenie w rozwoju dziecka (Bilewicz-Kuźnia, 2017). Trudno wyobrazić sobie dzieciństwo bez zabawek. Każde dziecko potrzebuje manipulowania różnego rodzaju przedmiotami, rozwijającymi predyspozycje ruchowe i umysłowe. Zabawki mogą być również tematem czy treścią piosenek. To piosenka, w tym muzyka, daje większe możliwości przeżywania zabaw. Śpiewając i słuchając muzyki, dziecko może ożywić swoją zabawkę, nadając jej cechy postaci ludzkiej lub ruchomego przedmiotu. Lalka staje się najlepszą przyjaciółką bądź córeczką, siostrzyczką, a pociąg rusza w dalekie baśniowe podróże, w których dziecko jest podróżnikiem odkrywającym różne kraje. Piosenka jest więc elementem stwarzającym możliwości do bezpiecznego oddawania się marzeniom.

Stosunkowo mało rozpoznany jest obszar korelacji zabawki i muzyki, a w szczególności zabawki i piosenki. Łatwo jest sporządzić katalog piosenek, których treść odnosi się do zabawek, np. *Różowy miś*, *Bal baloników*, *Jarzębina*, *Kasztanki*, *Lale tańczą*, *Luli lalko* (Smoczyńska, 2012). Nie ma natomiast w literaturze przedmiotu analizy muzycznej piosenek w aspekcie rozwoju zdolności i umiejętności muzycznych dzieci.

Zabawka występuje przede wszystkim w piosenkach dla najmłodszych dzieci, które jeszcze nie dzielą czasu na naukę i zabawę (Ferenc, 2017). Piosenka jest dla nich źródłem określonych informacji i wiedzy. Wraz ze zmianami cywilizacyjnymi pojawiają się nowe zabawki. W związku z tym, dostrzegalne są również zmiany w rodzaju piosenek proponowanych dzieciom w wieku przedszkolnym.

Tradycyjna tematyka piosenek: o misiu, lalkach, pociągu dotyczy zabawek, które były spersonalizowane, czyli miały swoje imiona i unikalną osobowość, nadaną im przez dzieci, została zastąpiona produktem masowym o zasięgu globalnym, np. piosenkami z filmów W. Disneya.

W proponowanych przez autorki artykułu nowych wierszach i piosenkach znajdują się zarówno tradycyjne zabawki (marionetka, lalka, ołowiany żołnierz, pluszowy miś, wóz drabiniasty), jak i te, które są obecnie popularne (helikopter, kabriolet, Ken i Barbie, koparka, klocki Lego, rower). Stanowią one więc pewien pomost międzypokoleniowy, łączący świat tradycyjnych zabawek, którymi bawili się dziadkowie czy rodzice, ze światem zabaw i zabawek ich dzieci i wnuków.

Piosenki i wiersze zamieszczone w artykule są propozycją metodyczną w zakresie edukacji muzycznej. Mają one za zadanie rozwój słuchu muzycznego (w tym również fonematycznego), koordynacji słuchowo-ruchowej, a także wyobraźni muzycznej. W opracowaniu uwzględniono również kształtowanie emocjonalnego kontaktu z muzyką poprzez aktywność muzyczną dziecka.

Przedstawione piosenki i propozycje metodyczne mogą być zastosowane na poziomie wychowania przedszkolnego oraz edukacji wczesnoszkolnej do różnych tematów ogólnych (kompleksowych), takich jak: jesień – *Kasztany*, karnawał – *Bal zabawek*, a także posługiwanie się zabawkami, które mogą być kruche i łatwo ulec zniszczeniu (*Skargi pluszowego misia*). Zarówno teksty piosenek, jak i wiersze mogą być przez nauczycieli użyte samodzielnie jako utwory literackie.

VII.3. Propozycje muzyczno-metodyczne dotyczące realizacji piosenek

Autorem wszystkich tekstów jest Zbigniew Nowak, zaś muzykę do czterech z nich skomponowała Bożena Raszke. Przygotowane i nagrane do piosenek akompaniamenty ułatwią ich wykonanie każdemu nauczycielowi wychowania przedszkolnego i edukacji wczesnoszkolnej. Ambitus piosenek mieści się w możliwościach wykonawczych nauczyciela.

Pocieszanka

Już nie kapryś moja lalu
Oczka ładnie zmruż
Już się w oknach lampy palą
I czas spać jest już

Odwróć grzecznie się na boczek
I odgarnij lok
Jutro splotę ci warkocze
Albo zrobię kok
Albo włoski ci rozpuszczę
Lecz teraz już śpij

Ach jak ciemno, jaki drzewa
Dają straszny cień...
Kołysankę ci zaśpiewam...
Wstaniesz, będzie dzień

Znikną strachy..., sen jest zdrowy
Dość już szlochów, skarg!
I wózekciem spacerowym
Odwiedzimy park
Przejrzysz się w prawdziwym lustrze...
Ale oczka skryj

Piosenka *Pocieszanka* jest w metrum 3/4, melodia w tonacji F-dur na ośmiu dźwiękach, w skali od c' – c''. Metrum piosenki wyzwala ruch płynny, kołyszący. Muzyka piosenki, w aspekcie edukacyjnym, ma na celu kształcenie umiejętności rozróżniania metrum, wrażliwości na frazę muzyczną, a także używania określeń: melodia i akompaniament.

Propozycja metodyczna:

1. Nauczyciel wykonuje piosenkę.
2. Rozmowa na temat tekstu piosenki:
 - nauczyciel proponuje dzieciom nadanie tytułu piosence, najlepiej odpowiadającemu jej nastrojowi,
 - dzieci powtórnie słuchają muzyki (wersja instrumentalna) i wspólnie ustalają najlepszy do niej tytuł (np. *Kołysanka*, *Sen*, *Usypianie lali*),
 - nauczyciel podaje dzieciom oryginalny tytuł nadany przez autora wiersza.
3. Zabawa muzyczno-ruchowa – *Usypianie zabawek*

Dzieci stają parami w rozsypce. Nauczyciel rozdaje każdej parze po jednym dużym szalu. Dzieci układają lalki oraz misie na szalach, kołysząc je do snu. Nauczyciel odtwarza akompaniament instrumentalny piosenki *Pocieszanka*¹.

Tę samą zabawę można przeprowadzić do muzyki kołysanek np. J. Brahmsa lub F. Chopina (*Berceuse*).

¹ Nauczyciel może posłużyć się nagraniem tej piosenki w wersji wokalne i instrumentalnej, korzystając z następujących stron: www.youtube.com/watch?v=Czhlftgnak; www.youtube.com/watch?v=J3pWTvNJpUY&t=13s/ (dostęp: 16.09.2019).

Rozmowa na temat muzyki:

- Dzieci słuchają utworów muzycznych wybranych przez nauczyciela i dobierają ten, który będzie im towarzyszył w najbliższym czasie w przedszkolu². Tak jak w *Pocieszance*, kołysance, każde dziecko zabiera swoją ulubioną zabawkę i kładąc się w wygodnej pozycji, słucha wybranej wcześniej muzyki.
- W kolejnych dniach wybrany przez dzieci lub przez nauczycielkę utwór można zastosować do zabawy ruchowej z piłkami. Podobnie jak poprzednio (*Usypianie lalek*), dzieci stoją w parach naprzeciwko siebie, trzymając oburącz końce szala, na którym ułożona jest piłka. W takt muzyki podnoszą i opuszczają ręce przetaczając piłkę między sobą. Zabawę można powtórzyć również z balonami.

*Kasztany*³

Starczy tylko garść kasztanów, patyczki, żołądźcie
Tata trochę mi pomoże, wnet zagroda będzie!
Najpierw wezmę dwa kasztany i zrobię konika
Już z cynfolii podkówkami mój Kasztanek bryka

Teraz krowie zrobię brzuszek, ogon, cztery nogi
Żołądziową głowę, na niej ze zapalek rogi
A potem cielątko zrobię i przy niej postawię
Razem się na obrusowej będą pasły trawie

Wezmę nitkę, listek klonu i sosnową szyszkę
Dziewczynkę zrobię w sukience, do pary z braciszkiem
Jej koszyczek kasztanowy, dam a chłopczykowi
Wędkę zrobię ze źdźbła trawy, żeby ryby łowił

Tylko jeszcze zrobię Kruczka by na obcych szczekał
Miskę z czapeczki żołądźcia, Mruczkowi do mleka
Jeszcze domek zrobię z pudła, z celofanu wodę
I już całą kasztanową będę miał zagrodę!

Piosenka *Kasztany* jest w metrum 2/4, w tonacji G-dur, melodia na siedmiu dźwiękach w ambitusie od c' do h'. Rytm piosenki ćwierćnutowo ósemkowy a w środkowej części grupa rytmiczna ósemka z kropką szesnastka – , tzw. podskok). Dzieci uczą się odróżniać tę grupę rytmiczną od rytmów ćwierćnutowo-ósemkowych. Uczą się także rytmizacji tekstu w powiązaniu z umiejętnością dzielenia wyrazów na sylaby.

Propozycje realizacji metodycznej:

1. Nauczyciel odtwarza wersję instrumentalną piosenki. Dzieci słuchają i wyobrażają sobie różne historie. Zadanie polega na aktywizowaniu wyobraźni dzieci, dlatego wszystkie opowieści będą akceptowane. Nauczyciel powstrzymuje się od sugerowania jakiegokolwiek tematyki. Po wysłuchaniu muzyki dzieci przedstawiają swoje historie.

² Nauczyciel w kolejnych tygodniach wybiera sam lub razem z dziećmi utwory, które posłużą do relaksu.

³ www.youtube.com/watch?v=oPLFdzxJ0U (dostęp: 16.10.2019); www.youtube.com/watch?v=XLECBF4AD5E&t=25s (dostęp: 16.10.2019).

2. Nauczyciel śpiewa piosenkę:
 - Rozmowa na temat treści i porównanie pomysłów dzieci z piosenką zaśpiewaną przez nauczyciela.
 - Zgromadzenie przedmiotów: kasztany, żołądzie i czapeczki żołądzi, patyczki i zapalki, sosnowa szyszka, źdźbło trawy, liść klonu, kawałki cynfolii, kawałki kliszy fotograficznej i przezroczystego celofanu, które posłużą do zabawy z piosenką.
 - Dzieci wykonują ze zgromadzonych przedmiotów zabawki i w grupach budują z nich wspólnie gospodarstwo wiejskie.

3. Zabawa ruchowa do muzyki piosenki (wersja instrumentalna).

- Następuje podział dzieci na dwie grupy, na przykład na kury i koniki:

Rytm ósemkowy ♪♪♪♪ – wybiegają „kury” – dzieci poruszają się w rytmie ósemek.

Ósemka z kropką szesnastka ♪. ♪ – wybiegają „koniki”, a „kury” uciekają do zagrody, zaś koniki poruszają się po całej sali podskokami zmiennymi z nogi na nogę. Dzieci uważnie słuchają muzyki i starają się samodzielnie reagować na zmianę rytmu bez podpowiedzi nauczyciela, to znaczy słuchają kogo muzyka „zaprasza” do zabawy – kury czy koniki.

4. Zabawa rytmiczna – według pomysłu Urszuli Smoczyńskiej.

- Nauczyciel ma przed sobą jeden kasztan, kilka żołądzi, liść klonu i jarzębinę.

Dzieci wypowiadają rytmicznie nazwy pokazywanych przedmiotów, powtarzając kilkukrotnie.

Kasztan – dwie sylaby – dwie ćwierćnuty – ♪♪

Żołądzie – trzy sylaby – synkopa – ósemka ćwierćnuta ósemka – ♪♪ ♪ Klon – jedna sylaba wypowiedziana krótko jako ćwierćnuta i pauza ćwierćnutowa lub jako długi dźwięk, czyli półnuta (klo – on). Podobnie jak sylaba rytmiczna półnuty ta-a.

Jarzębina – cztery sylaby – ósemki – ♪♪♪♪ Powstają rytmy w metrum parzystym.

Można wykonywać ćwiczenie jedno, dwu, trzygłosie lub nawet w czterogłosie chórem:

Wersja 1

Musical notation for Wersja 1, a four-part setting in 2/4 time. The lyrics are: ka - sztan, ja - rze - bi - na, żo - łą - dzie, klo - - on.

Źródło: opracowanie własne.

Wersja 2

Musical notation for Wersja 2, a four-part setting in 2/4 time. The lyrics are: ka - sztan, ja - rze - bi - na, klon.

Źródło: opracowanie własne.

5. Gra na instrumentach – dzieci wykonują na instrumentach te same rytmy, które wypowiedziały sylabami – instrumenty do wyboru.

Źródło: opracowanie własne.

6. Tworzenie muzyki – dzieci eksperymentują z dźwiękami wydawanymi przez:
- kasztany, żołędzie – potrząsanie w zamkniętych dłoniach kilku kasztanów lub żołędzi, upuszczanie na podłogę, pocieranie i uderzanie dwoma kasztanami o siebie,
 - suche liście, patyczki – pocieranie, energiczne poruszanie, uderzanie patyczkami o siebie lub w inne przedmioty,
 - cynfolia (tzw. twarda koszulka na dokumenty) – energiczne potrząsanie, uderzanie patyczkiem, szeleszczenie,
 - podział na grupy grających takie same dźwięki – układanie „jesiennej symfonii”. Na środku sali ustawiona jest skrzynka po jabłkach – podium dla dyrygenta.

Wersja 1

- nauczyciel zostaje dyrygentem i tworzy własny utwór, wskazując, które dziecko lub która grupa gra w danym momencie.

Wersja 2

- wybrane dziecko przejmuje rolę dyrygenta, samo komponując i dyrygując swoją „symfonię”.

7. Opracowanie akompaniamentu do piosenki:

Wersja 1. Dobieranie brzmienia poszczególnych przedmiotów jako akompaniament do śpiewanej przez nauczyciela piosenki.

Wersja 2. Układanie akompaniamentu na instrumenty perkusyjne.

*Marionetka*⁴

Wszystko mam na nitkach
I marionetkowe
Na nitkach mam ręce
Nogi, tułów, głowę

Gdy lalkarz nitkami
Porusza me dłonie
Gram na fortepianie
Lub na saksofonie

Albo na gitarze
Zależnie od roli...
**

czasem mi się zdaje
że ze swojej woli

W piosence charakter tekstu oddaje nieregularny rytm i ciekawe zastosowanie pauzy ósemkowej na początku frazy. W drugiej części następuje uspokojenie rytmu, a poprzez użycie pentatoniki miksolidyjskiej w melodii nadaje piosence klimat teatru lalek dalekiego Wschodu. Utrzymana jest w metrum 4/4, ambitus od c' – c'' (na sześciu dźwiękach skali miksolidyjskiej). Poprzez tę piosenkę dzieci mogą poznać praktycznie najstarszą skalę w muzyce, czyli pentatonikę.

Propozycje metodyczne:

Nauczyciel śpiewa piosenkę z akompaniamentem.

1. Rozmowa z dziećmi na temat tekstu piosenki z uwzględnieniem wątku muzycznego, na przykład nazw instrumentów.
2. Rozmowa z dziećmi na temat muzyki.
Po wysłuchaniu piosenki dzieci dobierają określenia, które najlepiej pasują do tej muzyki (smutna, wesoła, dziwna, skoczna)⁵.
3. Zabawa ruchowa:

Dzieci poruszają się do muzyki, naśladując ruchy marionetek, którymi kieruje muzyka. W pierwszym etapie zabawy to nauczyciel kieruje ruchami dzieci, dopasowując je do muzyki. Drugi etap – zabawa w parach – jedno dziecko kieruje, drugie jest marionetką.

4. Gra na instrumentach:

Dzieci grają na dzwoneczkach, używając wyłącznie czarnych płytek (to znaczy dźwięków chromatycznych)⁶.

⁴ Piosenka znajduje się na stronie: www.youtube.com/watch?v=EF68ON907zw (dostęp: 16.10.2019).

⁵ Piosenka oparta na pentatonice miksolidyjskiej – dźwięki – c, d, f, g, a, w solmizacji relacyjnej (w solmizacji relacyjnej, względnej) – so la do re mi.

⁶ Pięć czarnych płytek na dzwoneczkach chromatycznych, granych w dowolnej kolejności będzie zawsze tworzyć melodię opartą na pentatonice.

5. Zabawa Lalkarz i marionetka – zabawa w parach.

Dzieci stoją w parach. Marionetka i lalkarz połączeni są nitkami zawiązanymi na ich palcach. Marionetka z zamkniętymi oczami wyczuwa ruchy lalkarza i posłusznie porusza rękami tak, jak chce lalkarz. Na sygnał muzyczny – melodia grana na dzwonek lub keyboardzie⁷, a następuje zamiana ról. Na początku dzieci połączone są jedną nitką. W kolejnych powtórzeniach zabawy można zwiększać liczbę nitek. *Marionetkę* można również zestawić ze słuchaniem lub przypomnieniem piosenek *Pan Listopad*, *Marsz z bębenkiem*⁸, *Muzykalny zastęp*⁹.

Bal zabawek¹⁰

Gdy w przedszkolu nie ma dzieci
Gdy już światło się nie świeci
Gdy już nawet pani woźna
Poszła spać
Bal zabawek się zaczyna
Lalki przyjdą w krynolinach
A bębenek, flet i trąbka
Będą grać

Markiza wsiadła w karecię
A Ken z Barbie kabrioletem
Na bal jadą tam, gdzie wszyscy
Będą dziś
Autami jadą lale
Owinięte w swe woale
A na wozie drabiniastym
Jedzie miś

Pierw polonez zabrzmiał w sali
Wszyscy w pary się dobrali
I dygają na trzy, robią
Mosty z rąk
Potem na skoczną poleczkę
Zaprasza pajac laleczkę
A za nimi inne pary
Tańczą w krąg

Ken przed Barbie się uklonił
Już jej dłoń trzyma w swej dłoni

I na parkiet ją prowadzi
Gdzie trwa bal
Tańczą disco, tańczą rocka,

⁷ Improwizacja melodii opartej na pentatonice, na dźwiękach cis, dis, fis, gis, ais, czyli wyłącznie czarne płytki lub klawisze. Nawet przypadkowe granie tych dźwięków zawsze ułoży się w charakterystycznie ładnie brzmiącą melodię.

⁸ Urszula Smoczyńska *Kalendarz muzyczny w przedszkolu*.

⁹ Ewa Bem, www.youtube.com/watch?v=NxBxfuWfP1k (dostęp: 17.10.2019).

¹⁰ Akompaniament instrumentalny na stronie www.youtube.com/watch?v=vShhwqT_up0 (dostęp: 17.10.2019).

Gną i prężą się w podskokach
Bo kto fitness ćwiczy, mięśnie
Ma jak stal!

Miś, pluszowy zawadiaka
Woła grajcie krakowiaka!
A choć butów nawet nie ma
Z tego drwi
I uderzył nogą w nogę
Huknął, stuknął o podłogę!

I zaśpiewał stary niedźwiedź
Mocno śpi!

Tak w przedszkolu, w karnawale
Toczy się ten bal nad bale

Wyprawiony prze zabawki
Na sto par

.....

Nagle pośrodku walczyka
Zamilkł śpiew, ścichła muzyka
Bo zegar wydzwonił północ
Prysnął czar...

Piosenka jest w metrum 3/4, rytm jednostajny dwie ósemki i dwie ćwierćnuty, oryginalna skala siedmiodźwiękowa d- es- e -g -a- b -h. Ambitus od d' do h'.

Propozycja metodyczna:

Wykonanie całości utworu przez nauczycielkę. W tym zwrotki pierwsza, trzecia i piąta powinny być śpiewane, zaś pozostałe recytowane na tle muzyki. Ostatnie słowa piosenki *...nagle pośrodku walczyka...* nauczycielka recytuje tekst bez muzyki.

1. Rozmowa na temat tekstu piosenki.

2. Treści muzyczne w piosence:

- Zwrócenie uwagi na nazwy tańców, które występują w tekście (polonez, poleczka, krakowiak, walczyk).
- Słuchanie i odróżnianie tańców: poloneza od krakowiaka, walca od polki¹¹ (metrum 3/4, 2/4).
- Przypomnienie tańców, płaśów, które dzieci znają i potrafią zatańczyć (krakowiak, walczyk, poleczka...).
- Dobranie odpowiednich kroków do zatańczenia piosenki. Dzieci dzielą się na „misie”, „lalki w krynolinach”, „pajacyki”. Tańczą parami lub indywidualnie.

¹¹ Do wyboru *Walc* – Wojciecha Kilara z filmu *Trędowata* lub *Ziemia obiecana*, *Walc nr 2* – Dymitra Szostakowicza, *Walc kwiatów* – Piotra Czajkowskiego z baletu *Śpiącej Królowny*, *Polonez* – W. Kilara z filmu *Pan Tadeusz*, polonez *Pożegnanie ojczyzny* – Kleofasa Ogińskiego, *Polonez A dur i As dur* Fryderyka Chopina, *Polonez* (kolęda) *Bóg się rodzi*, *Biały walczyk* – piosenka z Kalendarza muzycznego Urszuli Smoczyńskiej, *Anne Polka* – J. Straussa, *Trisch-trasch-Polka* – J. Straussa, *Polka-Pizzicato* – Leo Delibes.

Akompaniament sonorystyczny do wierszy

<i>Skargi pluszowego misia</i>	Dźwięki
	Wstęp – jedno dziecko gra ostinato na ksylofonie gis g fis g ósemkami
Ukołysane przez mamy I przebrane w swe pidżamy Dzieci śpią w łóžeczkach już Z ramki czuwa Anioł Stróż	Po wstępie nauczyciel recytuje wiersz
A w przedszkolu, w kącie sali Jęły się zabawki żalić	Ostinato na dzwonekach – gra jedno dziecko c g fis g jak wyżej
Samochód strażacki woła – Mnie ktoś pourywał koła – Ja mam śmigło utracone! – A ja lotki postrzępione – Mam drabiny połamane – A mną rzucił ktoś o ścianę – Na mnie za to sobie siadł Takie szkody! Tyle strat!	Narrator Sześciu chłopców – każdy w kolejności mówi jeden wers: – dziewczynki w tym czasie wydobywają dźwięki – szelesty, delikatne przesypanie drobnych przedmiotów w pudełkach, łamanie patyków (przedmioty i instrumenty bez metalicznego brzmienia) itd. Wszyscy chłopcy mówią chórem
– A ja mam urwane ucho Wszystko uszło im na sucho!	Recytuje jedno dziecko – „miś” – dwa wersy Bez instrumentalnego akompaniamentu
	Ostinato na dzwonekach – gra jedno dziecko dźwięki c g fis g
Skarżyć się zaczęły lale Nikt tu o nas nie dba wcale – Sukienki pomięte mamy – Jak brudasy wyglądamy – Ja mam plamy od musztardy – A mnie podarł ktoś kokardy – Ja mam warkocz poplątany – A ja nosek podrapany – Ja mam nie od pary but Takie straty, tyle szkód!	Narrator Pięć dziewczynek mówi chórem Każda dziewczynka mówi oddzielnie po jednym wersie, a w tym czasie chłopcy akompaniują delikatnie na instrumentach, wydając dźwięki metaliczne (trójkąt, krotale, dzwonki) itd. Mówią wszystkie dziewczynki
– A ja mam urwane ucho Wszystko uszło im na sucho!	Jeszcze raz „miś” recytuje bez akompaniamentu
Wylewają swoje żale Tak nie może być już dalej To się musi wreszcie zmienić Niech nas dzieci zaczną cenić Nam jest przykro, nas to boli Gdy ktoś rzuci nas pod stolik Urwie koła albo ręce Doś już tego! Nigdy więcej! Niech naprawią dzieci błąd Lub pójdziemy sobie stąd	Narrator. Wszystkie dzieci recytują miarowo z narastającą dynamiką i dodają z każdym wersem coraz więcej instrumentów, zastosowanych wcześniej w czasie recytacji (crescendo)
Generalna pauza	
A ja mam urwane ucho Wszystko uszło im na sucho!	Kolejny raz Miś z żalem powtarza swoją kwestię
Zakończenie	Ostinato na dzwonekach i ksylofonie – coraz ciszej (diminuendo)

<i>Marsz żołnierzyków</i>	Dźwięki
Cały wiersz recytuje nauczyciel	
Po stołowym pokoju, od kredensu do ściany Pędzi mały generał na koniku bujanym Czapkę zrobił z gazety, miny robi zuchwałę I szabelką wywija wzięwszy kijka kawałek	Odgłosy galopującego konika Wersja 1. dzieci klaszczą rytm dwie szesnastki i ósemkę – trzy klaśnięcia – pierwsze w ręce, drugie o udo – prawą ręką – trzecie o udo – lewą ręką Wersja 2. dzieci mówią rytm sylabami rytmicznymi – to to ti (wersja do wyboru przez dzieci)
Za nim kroczy piechota od kredensu do ściany Równy, żołnierz w żołnierza z jednej formy ulany! Warczą werble i słychać złote dźwięki fanfary A żołnierze przed dziadkiem pochylają sztandary!	Bębenki – kilkoro dzieci gra tremolo – drugim końcem pałeczki (wybierają dzieci), flety (sam ustnik), gwizdki – dzieci wydają dźwięki gwizdania na tych przedmiotach lub udają grę na trąbce wydając dźwięki przez zwinętą dłoń, na sylabie tu, tu, tu, tu, tu, tu, tu, tu
Dalej gnają konnicy kolorowe szwadrony Koniom grzywy pęd płata i rozwiewa ogony! I w szalonym galopie, chociaż są ołowiani To do daszków dziadkowi salutują ułani!	Wersja 1. pudełka, bloki, akustyczne, klawesy (do wyboru jeden instrument lub równocześnie razem wszystkie) – dzieci grają rytm w metrum 6/8 (trzy ósemki ćwierćnuta z kropką lub triola i ćwierćnuta) Wersja 2. kilkukrotne powtarzanie szeptem sylabami rytmicznymi na 6/8 rytmu ti, ti ti ta – i/lub sylabami tri-o-la ta
Potem jeszcze tabory, dalej jadą armaty I grzęznące w dywanie nowe czołgi od taty W końcu idą rekruci: pajac, miśków bez liku I przepływa flotylla po niebieskim ręczniku Pod sufitem jak muchy, samolotów klucz brzęczy... Szkoda! Koniec parady, bo już dziadek się zmęczył!	Wersja 1. Glissanda na ksylofonie w wolnym tempie Wersja 2. Glissando na dzwoneczkach, glissando (mormorando) głosem Pauza generalna – raptowna cisza żadnych dźwięków

<i>Na koparce</i>	Dźwięki
Łyżka w górę się unosi z napełnioną czarką Lecz nie zupa, bo to Antek pracuje koparką! Ładuje na ciężarówkę piasek i kamyki Pojadą na plac budowy, albo do fabryki	Do ilustracji muzycznej proponuje się użycie różnego rodzaju grzechotek (marakasy, długa rura – deszcz) lub przygotowanych przez dzieci w domu przedmiotów, które uzupełnią prawdziwe instrumenty muzyczne
Kask ochronny ma na głowie i poważną minę Trzeba bardzo być ostrożnym prowadząc maszynę! By ładując nie usypać piasku nawet ziarnka Żeby krzywdy nie zrobiła nikomu koparka	Metalowe puszki, pudełka różnej wielkości plastikowe, metalowe, drewniane – napełnione różnymi przedmiotami, (piasek, śrubki, nakrętki, nasiona)
Warczy silnik elektryczny, ramię się unosi Teraz piaskiem załaduję wiaderko Małgosi Będzie z tego piękna baba, albo zamku wieża Bo Jaś z klocków lego zrobił konia i rycerza	Dzieci wybierają te efekty, które ich zdaniem, najlepiej będą pasowały do ilustracji dźwiękowej wiersza
Ślady żłobią gąsienice, silnik cicho warczy Proszę grzecznie stać w kolejce, bo piasku wystarczy! Temu na taczkę nasypię, a temu na barkę Tyle pracy, jak to dobrze że mam tę koparkę.	Wybór powinien być poprzedzony słuchaniem dźwięków wydawanych przez pojemniki wypełnionymi różnymi przedmiotami Dopiero wtedy dzieci wraz z nauczycielem dobierają efekty akustyczne do kolejnych zwrotek W trakcie pracy nauczyciel kilkakrotnie recytuje wiersz w całości lub poszczególne zwrotki, aby wybór efektów akustycznych był wynikiem słuchania i podjętych przez dzieci decyzji

VII.4. Podsumowanie

Piosenki i wiersze zaprezentowane w artykule są oryginalnymi, autorskimi utworami, napisanymi specjalnie do tej publikacji, poświęconej tematyce zabawek. Propozycje metodyczne dotyczące wierszy i piosenek mogą uzupełnić warsztat pracy nauczyciela. W zamyśle piosenki zostały skomponowane do wykonania solowego przez nauczycielkę, a wiersze Autorki proponują zastosować do stworzenia ilustracji dźwiękowej przez dzieci. Oprócz nut, tekst uzupełniono nagraniem śpiewających studentów oraz partyturą, którą można pobrać z Internetu.

Każda piosenka wymaga uwzględnienia aspektu muzycznego, często pomijanego. Jest ona na ogół wykorzystywana do zabawy z wyeksponowaniem treści pozamuzycznych (rozwój fizyczny dziecka lub poznawanie środowiska społeczno-przyrodniczego). Z tego względu Autorki zamieściły krótką charakterystykę muzykologiczną, która uwzględnia aspekt edukacyjny w zakresie muzyki. Uświadomienie elementów muzyki i używanie określeń z nimi związanych, np. na przykład: melodia, metrum, rytm, ćwierć nuty, ósemki, grupa rytmiczna ósemka z kropką szesnastka (podskok) pozwala bardziej świadomie poznawać kolejne utwory. Autorki uważają, że uwzględnienie pomijanego aspektu muzycznego w piosence jest podstawowym warunkiem umuzykalnienia dzieci, a w dalszym etapie powszechnej edukacji muzycznej. Raz wprowadzone zagadnienie muzyczne występujące w piosence może być rozpoznawane w kolejnych piosenkach i utworach muzycznych. Przykładowo, grupa rytmiczna ósemka z kropką i szesnastka z piosenki *Kasztany*, to ten sam rytm, który śpiewamy na początku Hymnu. Każda nowa piosenka stwarza możliwości uczenia i uczenia się muzyki. Nie jest to proces zarezerwowany wyłącznie dla szkolnictwa zawodowego.

Pocieszanka

Bożena Raszke
Zbigniew Nowak

voice

The musical score is written for voice in a 3/4 time signature with a key signature of one flat (B-flat). It consists of eight staves of music, each with a measure number at the beginning. The lyrics are written below the notes. The first staff starts with a whole rest for four measures, followed by a quarter note G4, quarter note F4, and quarter note E4. The second staff begins at measure 6. The third staff begins at measure 11. The fourth staff begins at measure 17. The fifth staff begins at measure 22 and contains only rests. The sixth staff begins at measure 28. The seventh staff begins at measure 34. The eighth staff begins at measure 39 and ends with a double bar line.

już nie kapryś

6
moja la- lu oczka ładnie zmróz, już się la- mpy w oknach pa-łą

11
i czas spać jest już odwróć grzecznie się na bo-czek i od-ga -rnij lok

17
Jutro splo - tę ci war-ko- czyk, albo zro- bię kok. Albo włoski ci rozpuszczę

22
lecz teraz już śpij. Przejrzysz się w prawdziwym lustrze ale oczka skryjAch jak ciemno, jakie drzewa

28
dają straszny cień koły-sa- nkę ci zaśpiewam wstaniesz, będzie dzień.

34
znikną stra- chy sen jest zdro- wy, dość już szło- chów skarg i wó- ze- czkiem

39
spa- ce- ro- wym od- wie -dzi -my park

Kasztany

muz. Bożena Raszke
sł. Zbigniew Nowak

Sta - rczy tyl - ko garść ka - szta - nów, pa - ty - czki żo - łą - dzie
5
ta - ta tro - chę mi po - mo - że wnet za - gro - da bę - dzie
10
Naj - pierw we - zmę dwa kasz - ta - ny i zro - bię ko - ni - ka już z cyn - fo - li
15
po - dków - ka - mi mój Kasz - ta - nek bry - ka To - raz kro - wie
22
zro - bię brzu - szek, o - gon, czte - ry no - gi. Zo - łą - dzio - wą gło - wę, na niej ze za - pa - lek
28
ro - gi a po - tem cie - łą - tko zro - bię i przy niej po - sta - wię, ra - zem się na o - bru - so - wej
36
bę - dą pa - sły tra - wie. wcz - mę mi - tkę, li - stek kło - nu
45
i so - sno - wą szy - szkę, dziewczynkę zro - bię w su - kien - ce, do pa - ry z bra - ci - szkiem, jej ko - szy - czek
52
ka - szta - no - wy, dam a chło - pczy - ko - wi, wę - dkę zro - bię ze źdźbła tra - wy, że - by ry - by ło - wil.
59
Ty - lko je - szcze zro - bię Kruczka by na o - bcych szcze - kał Mi - skę z cza - pe
68
czki żo - łą - dzia, Mruczkowi do mle - ka Je - szcze do - mek zro - bię z pu - dła, z ce - lo - fa - nu
75
wo - dę I już ca - łą ka - szta - no - wą bę - dę miał za - gro - dę.

Voice

Marionetka

muz. Bożena Raszke
śl. Zbigniew Nowak

$\text{♩} = 80$

The musical score is written on a single treble clef staff. It begins with a 4/4 time signature, which changes to 3/4 in the second measure, and then returns to 4/4 for the remainder of the piece. The tempo is marked as quarter note = 80. The melody consists of eighth and quarter notes, with some rests. The lyrics are written below the staff, aligned with the notes.

wszystko mam na nitkach i marionetkowe

7
na nitkach mam ręce, nogi, tułów, głowę gdy lalkarz nitkami po-nu-sza me dło-nie

12
gram na fortepianie lub na saksofonie albo na gitarze zależnie od roli

19
czasem mi się zda - je że ze swojej wo - li.

Score

Bal Zabawek

muz. Bożena Raszke
sł. Zbigniew Nowak

Gdy w przedzkolu nie ma dzieci, gdy już światło się nie świeci

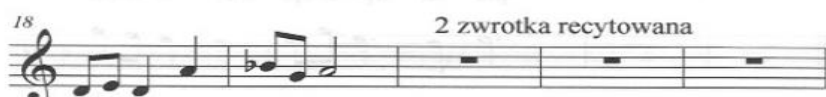
a tempo

Gdy już nawet Pani woźna poszła spać Bal zabawek

się zaczyna lalki przyjdą w krynolinach a bębenek

2 zwrotka recytowana

flet i trąbka będą grać

Pierw polonez zabrzmiał w sali wszyscy w pary

się dobrali i dy-ga-ją na trzy ro-bią mosty z rąk

Potem na sko - czną po-le-czkę zaprasza pa-

jac la-le-czkę a za ni-mi inne pa-ry tańczą w krąg

50 4 zwrotka recytowana

55

60

65 5 zwrotka śpiewana

miś pluszowy za - wa - dia - ka woła graj - cie

69

kra - ko - wia - ka a choć butów nawet nie ma z tego drwi

73

I u - de - rzył nogą w nogę huknął, stuknął

77

o podłogę i zaśpiewał stary niedźwiedź mocno śpi.
rit.

81 6 zwrotka recytowana

86 *rit.*

91

VII.5. Bibliografia

- Bilewicz-Kuźnia, B. (2017). *Zabawa i zabawki. Konteksty, wartość, znaczenia*. Lublin: Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej.
- Eco, U. (1972). *Pejzaż semiotyczny*. Warszawa: PIW.
- Enzinger, G., Raszke, B. (2006). *Świat muzyki = świat zabawy*. Nowy Sącz: Wydawnictwo Naukowe Państwowej Wyższej Szkoły Zawodowej w Nowym Sączu.
- Ferenc, K. (2017). Zabawy i zabawki dzieci w tle kultury społecznej. W: L. Kataryńczuk-Mania, E. Pasternak-Kobyłecka (red.), *Dziecko i nauczyciel w kulturze artystycznej* (s. 9-21). Zielona-Góra: Wydawnictwo Skarbona.
- Smoczyńska, U. (2012). *Kalendarz muzyczny*. Warszawa: Wydawnictwo Pani Twardowska.
- Tyszkowa, M. (1996). Geneza i rozwój kompetencji do uczestniczenia w komunikacji artystycznej: rola zabawy. W: D. Jankowski (red.), *Edukacja kulturalna i aktywność artystyczna* (s. 92-94). Poznań: Wydawnictwo Naukowe UAM.
- Wygotski, L. (1995). Zabawa i jej rola w rozwoju psychicznym dziecka. W: A. Brzezińska, G. Lutomski (red.), *Dziecko w zabawie i świecie języka* (s. 67-88). Poznań: Wydawnictwo Zysk i S-ka.

VIII. Dziecięce zabawki w świecie cyfrowych technologii

(Ewelina Kurowicka-Roman)

VIII.1. Wprowadzenie

Naturalną oraz dominującą formą aktywności małego dziecka jest zabawa. Jest ona niezbędna do optymalnego i wielostronnego rozwoju młodego człowieka. Rozwija umysł oraz postawy dziecka wobec innych osób, a także sprzyja rozwojowi samodzielności. Wiek przedszkolny często jest nazywany wiekiem zabawy, gdyż jest ona najważniejszą czynnością podejmowaną przez dziecko. „Dzieci, niezależnie od pochodzenia, zamożności domu, płci, czasów, w których przyszło im się narodzić, zawsze się bawiły. Zabawa to przywilej dzieciństwa. Okres beztróskiego dzieciństwa bywał często krótki, ale zabawa i jej atrybuty – zabawki – nierozzerwalnie związane są z początkowym okresem życia człowieka” (Żołądź-Strzelczyk, 2013, s. 5).

Problematykę zabawek można ujmować w różnoraki sposób, gdyż ma ona szeroki zakres. Zabawki są nieodłącznymi atrybutami czynności zabawowej (zabawy), są jej integralną częścią. Wykopaliska świadczą o tym, że już w czasach prehistorycznych ludzie tworzyli zabawki dla swoich dzieci (Topińska, 1947). Z. Załona (2012) podkreśla, że człowiek w okresie swojego dzieciństwa potrzebuje zabawek do prawidłowego rozwoju, ponieważ może je dotykać oraz manipulować ich ruchomymi częściami. Korzystnie oddziałuje to na motorykę dziecka, gdyż doskonalą sprawność i ćwiczy precyzję ruchów. Zabawki wprowadzają dzieci w świat fantazji, rozwijają myślenie i zdolność rozwiązywania problemów.

VIII.2. Zabawka jako narzędzie wspierające rozwój

Zabawki pomagają dziecku w wyrażaniu i przeżywaniu emocji, a także stanowią dobrą pomoc w procesie uczenia się. Dziecko, tworząc własnoręcznie zabawki lub gromadząc gotowe, może rozwijać różnorodne zainteresowania. Konstruowanie zabawek stymuluje inwencję twórczą dziecka i daje możliwość wypróbowywania własnych zdolności artystycznych. Zabawki mogą inspirować dziecko do działania i poznawania otaczającego świata. Ułatwiają dzieciom nawiązywanie kontaktów społecznych i socjalizację. Fundamentalnym zadaniem zabawki jest „pobudzanie wyobraźni poprzez wytwarzanie specyficznej fikcji” (Nalaskowski, 2009, s. 52).

Zdaniem M. Dunin-Wąsowicz (1977, s. 24) zabawka powinna:

kształcić sprawności ruchowe i umysłowe bawiącego się dziecka i bogacić jego życie emocjonalne, przygotowując do czynnego udziału w życiu społecznym; rozwijać wyobraźnię i twórczą inicjatywę, kształcąc przyszłych artystów, aktywnych odbiorców sztuki, badaczy i racjonalizatorów; wyrabiać w dziecku samodzielność i wytrwałość przy realizowaniu podjętych zadań, wzmacniać jego motywację, uczyć współdziałania w zespole i zachęcać do przewycięzania trudności.

M. Jacuńska (1977) wskazuje, że zabawki powinny odgrywać dwojaką rolę – zarówno zachęcać dziecko do ulubionych zabaw, zgodnych z jego indywidualnymi zdolnościami, jak również motywować do zabaw przez nie nielubianych (np. kolorowa piłka może zachęcić dziecko mało energiczne do zabaw ruchowych).

Dziecko, szczególnie w wieku przedszkolnym, charakteryzuje się intensywnym wzrostem aktywności i kształtowaniem coraz bardziej złożonych form działalności. W tym okresie rozwojowym występują wszystkie rodzaje zabaw, a używane w nich zabawki różnicują się w zależności od zdobywania doświadczeń (Marchewa-Pichlińska, 1987). W tabeli 1 przedstawiono znaczenie wybranych zabawek w rozwoju dziecka w wieku przedszkolnym.

Tabela 1

Znaczenie wybranych zabawek w rozwoju dziecka w wieku przedszkolnym

Rodzaj zabawki	Znaczenie zabawki w rozwoju dziecka
Klocki	Najczęściej są wykorzystywane w zabawach konstrukcyjnych. Mogą mieć różny kształt i format. Budując z klocków, dziecko dąży do tego, aby urzeczywistnić swoje wyobrażenia w konkretnym wytworze. Klocki inspirują dziecko do zaspokojenia potrzeby jego aktywności twórczej. Materiał konstrukcyjny sprzyja celowemu i planowemu działaniu.
Lalki	Pełnią one funkcje pośrednie (przejawiają się w wykorzystywaniu lalki do tworzenia sytuacji zabawowej) i bezpośrednie (rolę w zabawie z lalką pełni samo dziecko). Lalki rozwijają postawy opiekuńcze, wyzwalały pozytywne emocje.
Różne typy pojazdów: samochody, samoloty, statki, wozy, dźwigi, traktory, koparki	Dzieci mogą odtwarzać działalność realizowaną w różnych miejscach użyteczności publicznej i naśladować pracę ludzi reprezentujących różne zawody.
Figurki zwierząt domowych	Dzieci wykorzystują różne figurki przeważnie w zabawach tematycznych, które mają niezwykle twórczy charakter. Podczas zabawy dziecko można uczyć poszanowania zwierząt.
Domina, loteryjki, gry planszowe, układanki, mozaiki	Są najczęściej wykorzystywane do zabaw dydaktycznych. Korzystając z tych zabawek, dziecko uczy się podporządkowywania określonym zasadom, musi planować swoje działania w zależności od sytuacji, uczy się logicznego myślenia, może rozwijać umiejętność liczenia, czytania, rozpoznawania kolorów itp.
Wrotki, rower, skakanka, kręgle, piłka	Wykorzystywane są do zabaw ruchowych, które sprzyjają doskonaleniu sprawności fizycznej, a także mogą uczyć zdrowej rywalizacji.
Aksesoria teatralne: kukielki, marionetki, pacynki	Dzięki tym zabawkom dzieci doskonalą swoją fantazję, kształtują swoją ekspresję słowną, uczą się organizowania i planowania.

Źródło: opracowanie na podstawie *Co dorośli o zabawce wiedzieć powinien*, M. Marchewa-Pichlińska, 1987, Warszawa: Instytut Wydawniczy Związków Zawodowych.

Badania nad zastosowaniem zabaw tematycznych, zabawek i rekwizytów w edukacji przedszkolnej prowadziły S. Nazaruk oraz A. Klim-Klimaszewska (2018). Z ich badań wynika, że do zabawek i rekwizytów, które dzieci najczęściej wykorzystują podczas zabaw, zaliczyć można przede wszystkim lalki, klocki, samochody, w drugiej kolejności – naczynia stołowe i kuchenne, wózki, misie, kocyki, poduszki, a następnie ubranka dla lalek, piłki, telefon i układanki.

Z obserwacji dziecięcych zachowań wynika, że po 8. roku życia zmniejsza się rola zabawek w aktywności zabawowej najmłodszych (Sperling, 1995). Związane jest to z faktem, że w starszym wieku dzieci potrzebują zabawek bardziej złożonych, rozwijających ich zdolności poznawcze. Miejsce zabawek na etapie późnego dzieciństwa stopniowo wypierają rozmaite formy rozrywek, tj. czytanie, sport, rozwijanie własnych zainteresowań.

VIII.3. Zabawki dawne a współczesne – podobieństwa i różnice

W literaturze przedmiotu znaleźć można leksykony zabawek minionych epok oraz opracowania opisujące dzieje zabawek dziecięcych. Analiza rodzajów zabawek dawnych i współczesnych umożliwi dokonanie ich porównania ze względu na określone kryteria, np. kształt, materiał, z którego zostały wykonane czy też funkcje. Do zabawek dawnych zalicza się m.in.: bąk (zwany cygą albo frygą), lalki ze szmatek, koniki na patyku, grzechotki (zwane scyrkawkami) kusze, miecze czy szabelki, karabiny (zrobione z patyków), klaskające ptaszki. Przykładem zabawek współczesnych mogą być z kolei: dziecięcy laptop na baterie, tablet, robot do nauki programowania, telefon, lalki, kuchnia na baterie, grające instrumenty itp.

W zabawkach dawnych i współczesnych doszukać się można zarówno wielu podobieństw, jak również różnic. Zabawki tworzone w dawnych czasach charakteryzowały się zazwyczaj uproszczonym wyglądem, były wykonywane ręcznie, np. w pracowniach garncarskich czy też krawieckich. Materiałem, z jakiego je wykonywano, była glina, gips, papier, wełna, piasek, tkaniny naturalne, drewno, kamienie, szkło, groch. Zabawki dawne często inspirowane były funkcjonującymi zawodami oraz pracami (np. cieśla, szewc, młynarz, kowal). Dzieci tworzyły zabawki, aby dzięki nim naśladować prace wykonywane przez swoich rodziców.

Współczesne zabawki są wykonywane przeważnie w fabrykach, specjalnych pracowniach, ale również ręcznie. Są one kolorowe, bogate w szczegóły, wykonane najczęściej z plastiku, miękkiego materiału, gumy, drewna, części elektronicznych. Współczesne zabawki charakteryzuje ogromna różnorodność w zakresie wizerunku i sposobów wykorzystania. Występują w wielu odcieniach i wersjach kolorystycznych. Część zabawek zasilanych jest elektronicznie, bazuje na sztucznej inteligencji, posiada funkcje zapalenia kolorowych światełek, włączenia muzyki, mikroprocesory, baterie, a nawet możliwość połączenia się z Internetem. Produkowane współcześnie zabawki często przypominają bohaterów bajek, kreskówek, programów telewizyjnych lub internetowych dla dzieci.

Wiele współczesnych zabawek wywodzi się z odległej przeszłości. Liczne zabawki tradycyjne, klasyczne, wydają się ponadczasowe. Można zauważyć, że wiele zabawek określanych jako „dawne” do dziś nie straciło na swej aktualności (np. lalki, klocki, koniki, drewniane szabelki), jednak zmienić się mógł np. materiał, z którego zostały wykonane lub też zabawka została wyposażona w jakieś dodatkowe funkcje, np. samochód zdalnie sterowany. Obecnie zauważyć można trend kupowania coraz nowych zabawek zamiast naprawiania starych, zepsutych. Dzieci zbyt nie przywiązują się do większości posiadanych zabawek, ponieważ otrzymują je często i w dużych ilościach.

Dzieci, zarówno kiedyś, jak i dzisiaj, lubią bawić się masą plastyczną. W obecnych czasach na rynku dostępne są zabawki do wyciskania oraz formowania różnych kształtów z ciastoliny, plasteliny czy kulkoliny. Kiedyś dziewczynki często własnoręcznie tworzyły lalki ze szmatek, a podczas zabawy wymyślały ich cechy szczególne w swojej wyobraźni. Dzisiaj również mogą samodzielnie robić zabawki, lecz mają do wyboru znacznie więcej materiałów. Oprócz tego na rynku zabawek dla dzieci funkcjonuje wiele firm oferujących mnóstwo różnego rodzaju lalek. Firma Mattel od wielu lat produkuje lalki Barbie wraz z jej przeróżnymi akcesoriami. Barbie została stworzona przez R. Handler w 1958 roku. Lalki zyskały wielką popularność przede wszystkim dzięki reklamom telewizyjnym. Współcześnie na rynku, oprócz klasycznego modelu lalki Barbie, funkcjonuje lalka Hello Barbie, która po naciśnięciu przycisku może prowadzić rozmowę z dzieckiem, nagrywać ją, a następnie przesyłać do serwera. W sklepach można znaleźć interaktywne, funkcyjne lalki Natalia, Agata, Sam, które posiadają funkcje mówienia, klaskania, płaczu. Poza tym lalki te można kąpać i przewijać.

W USA spotykana jest praktyka zwana „reborning”, która dotyczy tworzenia lalek według specjalnych zasad produkcji (Maciejewska-Mroczek, 2012). Lalka jest zazwyczaj wykonana ręcznie przy użyciu specjalnych tworzyw, może posiadać naturalne włosy i mieć założone ubranka dziecięce. Występuje w różnych modelach i może być traktowana jako obiekt kolekcjonerski. Praktyka ta zdobywa coraz większą popularność również w Polsce. Lalki Reborn pojawiły się po raz pierwszy w latach 90. w Stanach Zjednoczonych i do złudzenia przypominają prawdziwe niemowlęta (Zaworska-Nikoniuk, 2012). Taki stan rzeczy stwarza niebezpieczeństwo nadawania przedmiotom cech ludzkich. Dzieci nie zawsze potrafią odróżnić rzeczywistość od fikcji, co może powodować występowanie różnych patologicznych zachowań. Lalek tych nie można nazwać zabawkami w tradycyjnym znaczeniu tego słowa. Psychologowie przestrzegają przed zakupem takich lalek dla dzieci, gdyż małe dziecko nie zawsze odróżnia to, co rzeczywiste od fikcyjnego. Analogicznie rzecz ujmując, dziecko bawiące się lalką Reborn, która ładząco przypomina niemowlę, może mieć trudność z rozpoznaniem i odróżnieniem lalki od prawdziwego niemowlaka. Ryzyko stwarza również brak informacji o potencjalnym wpływie składników, z których są wykonane, na stan zdrowia (Ibidem). Rodzice powinni kierować się ostrożnością i rozumą w doborze zabawek dla dziecka.

Znaczną część oferty rynku zabawkarskiego zajmują zabawki edukacyjne, do których zaliczyć można np.: Krzeselko Uczydelko, Aktywny Stoliczek Dwujęzyczny, małpka Alex do nauki ubierania, Chicco – elektroniczna mata do gry w klasy. Duży walor edukacyjny ma zabawka Miś Bajeczka, który może być urozmaiceniem dla czytania dziecku książek. Jest to pluszowa maskotka, wyposażona w ilustrowaną książkę. W trakcie czytania angażuje emocje dziecka, a także wzbogaca jego zasób słownictwa. W każdej z 16 bajek zawarty jest morał.

Dzieci w różnym wieku chętnie rozwijają swoje umiejętności konstrukcyjne, bawiąc się klockami Lego. Występują one na rynku w różnych odsłonach, np. Lego city, Lego duplo, Lego chima, Lego constructor, Lego friends itp. Na półkach sklepowych pojawiły się kolorowe czasopisma dla dzieci o tematyce związanej z Lego, z Internetu pobrać można aplikacje na smartfony, tablety i inne produkty tego typu. Do klocków Lego często dołączana jest instrukcja konstruowania budowli czy pojazdu. W przypadku zgubienia określonej części, klocka, elementu dziecko nie może w pełni ukończyć budowli, co może być przyczyną frustracji i niechęci do poszukiwania alternatywnych rozwiązań.

Na rynku funkcjonują różnorodne rodzaje klocków. Przykładowo, zestaw Creator's Kit zawiera pięć rodzajów klocków o różnych kształtach, które dziecko może łączyć na wiele sposobów. Stworzone budowle są ruchome. Do zabawek konstrukcyjnych można wykorzystać zestaw Makedo, który zawiera różnorodne złączki, dzięki którym dziecko może tworzyć dowolne obiekty.

Zdaniem D. Żołędź-Strzelczyk, „w minionych epokach zabawy odgrywały inną i bardziej znaczącą rolę, niż współcześnie w życiu ludzi” (2002, s. 170). W XXI wieku zabawki w pewnym stopniu zostały wyparte przez technologie, które już od najwcześniejszych lat przenikają do dziecięcej aktywności i dostarczają intensywnych bodźców. Elektroniczne wynalazki są często wykorzystywane w celach rozrywkowych, jednak w znaczącym stopniu ograniczają aktywność ruchową człowieka i mogą zaburzać jego rozwój umysłowy, emocjonalny i społeczny.

VIII.4. Cyfrowe zabawki w rękach dzieci

Współczesny rynek zabawkarski jest skoncentrowany na zabawkach interaktywnych, elektronicznych. Człowiek spotyka się z lawiną nowinek technologicznych i reklam, promujących coraz nowsze modele zabawek. W tym kontekście należy zadać pytania: Czy współczesne zabawki spełniają swoje funkcje? i Czy rodzice we wszechobecnym szumie informacyjnym zauważają rzeczywiste potrzeby dzieci?.

Zabawka jest ważnym czynnikiem, wspierającym rozwój dziecka. We współczesnym świecie istotna jest umiejętność świadomego kupowania zabawek. Jest ona szczególnie ważna, gdyż nieodpowiednie dobranie zabawek lub ich nadmiar może prowadzić do przestymulowania dziecka. I. Obuchowska zwraca uwagę, że nadmiar zabawek pozbawia je edukacyjnej wartości, ponieważ „dziecko, tonąc w wielości i różnorodności przedmiotów, rozprasza uwagę, jego zabawy stają się chaotyczne, nieraz nie wie, gdzie znajduje się zabawka, której szuka” (2000, s. 35). Dzieci otrzymują zabawki od rodziców, dziadków, rodziny, znajomych na urodziny, na mikołajki, Dzień Dziecka, a nawet jako prezent bez szczególnej okazji. Takie prezentowe praktyki spotykane są w wielu domach. Nierzadko zabawki zyskują chwilowe zainteresowanie dzieci, a następnie są odkładane na bok. Ważnym zadaniem dorosłych jest umiejętne i zdroworozsądkowe dobieranie zabawek dla dzieci oraz pokazywanie im prawidłowych i twórczych sposobów korzystania z nich. Dorosli powinni dać dziecku możliwość wyciszenia się, refleksji, poszukiwania inspiracji do zabawy, rozwijania wyobraźni, z dala od telefonu czy komputera, który rozprasza jego uwagę.

Większa część tzw. inteligentnych zabawek to produkty mające charakter hybrydowy (Pulak, 2018). Na rynku występuje coraz więcej zabawek określanых mianem „smart”, umożliwiających interakcje z użytkownikiem, a także łączenie z innymi zabawkami. Przykładem skomputeryzowanej zabawki może być Tamagotchi, stworzone w 1996 roku w Japonii. Zabawa polega na opiece nad widocznym na ekranie wirtualnym zwierzątkiem, które można myć, karmić i sprzątać po nim. Interaktywna maskotka Furby reaguje z kolei na dźwięk, dotyk, potrafi nauczyć się prostych słów po angielsku. Do zabawek elektronicznych zaliczyć można również roboty do nauki programowania, np. Ozobot, Codie, Robot edukacyjny Abilix Krypton 0, Robot Photon itp. Zabawki opierające się na infrastrukturze Internetu i technologiach mobilnych są podatne na niebezpieczeństwa związane z cyberprzestępczością i stanowią nowe zagrożenie odnoszące się do rozwoju poznawczego dzieci (Rywczyńska, Jaroszewski, 2017). Należy zatem podkreślić, że nie wszystkie zabawki oferowane przez współczesny rynek są dla dzieci bezpieczne.

W Polsce ponad 40% dzieci przed ukończeniem 2. roku życia korzysta z urządzeń mobilnych, zaś niespełna 30% dzieci w tym wieku używa ich codziennie (Bąk, 2015). Są to tzw. „cyberdzieci”, czyli pokolenie korzystające regularnie z cyfrowych urządzeń, które stanowią dla nich wyraźną alternatywę wobec zabawek tradycyjnych (Waluś, 2016). Mózg człowieka w okresie wczesnego dzieciństwa nie jest jeszcze w pełni ukształtowany, jest bardziej plastyczny i nieselektywnie absorbuje bodźce zewnętrzne. Dziecko nadmiernie pochłonięte korzystaniem z zabawek cyfrowych może mieć poważne trudności w logicznym myśleniu, nawiązywaniu i utrzymywaniu kontaktów społecznych, ale również przejawiać zaburzenia w zachowaniu i nauce.

Badania naukowe prowadzone w Korei Południowej wskazują, że w mózgach młodych ludzi zaobserwowano mniejszą korę czołową, czyli obszar odpowiadający za kontrolowanie emocji i racjonalne myślenie. Znaczące zmiany badacze zaobserwowali również we wzgórzu, czyli w obszarze mózgu odpowiedzialnym za empatię (Romanowska, Lis, 2015).

Obecnie na rynku zabawkarskim królują „zabawki interaktywne, wirtualne, zabawy – także manipulacyjne, tematyczne, konstrukcyjne – przenoszą się na ekran tabletu” (Sadowska, 2016, s. 157). Współcześnie książka z coraz większym trudem konkuruje z komputerem, tabletem, Internetem, iPodem, odtwarzaczem mp3, z którymi to gadżetami dzieci mają kontakt już od pierwszych lat swojego życia. Powstają e-booki, czyli elektroniczne wersje książki drukowanej. J. Iwaszkiewicz (1959, s. 7-8) pisał:

Wielu ma rywalów książka w naszych czasach i przez to właśnie staje się niemodna. Radio, telewizja, kino – lwią część zabrały te wynalazki z uroku książki. Jednej rzeczy nie mogą zabrać: jej ciszy, jej milczenia. Milczenie książki jest tym elementem, który na nas najwyraźniej działa. Milczenie to – to jest czara, którą możemy napełnić własną treścią, własną wyobraźnią.

W przeciwieństwie do książki, obrazy na ekranie komputera szybko się zmieniają i mogą działać rozpraszająco na użytkownika. Panujące współcześnie zjawisko instrumentalizacji zabawy przejawia się w tendencji do wyposażania dziecka w zabawki na pozór edukacyjne, które mogłyby w pewnym sensie zastąpić towarzystwo osoby dorosłej. Dziecko obdarowane tymi, pozornie edukacyjnymi, zabawkami cyfrowymi zostaje pozbawione:

możliwości zweryfikowania swojego oddziaływania na przedmiot, nie otrzymuje możliwości doświadczenia tego, że jego aktywność przyczynia się do osiągnięcia nowej kompetencji. Dziecko – w konsekwencji tak silnie zinstrumentalizowanej zabawy – będzie oczekiwało, że ktoś lub coś zawsze, gdy będzie taka potrzeba, podsunie mu gotowe rozwiązania” (Sadowska, 2018, s. 153).

A przecież prawidłowo dobrana zabawka powinna wyzwalać w dziecku kreatywność, zachęcać do odkrywania, rozwijać wyobraźnię.

Człowiek dorosły, w odróżnieniu do dziecka, jest w stanie obronić się przed dynamiczną ekspansją wszechobecnych reklam. Zadaniem rodziców jest chronić dziecko i nie ulegać konstruowaniu jego potrzeb przez reklamy. Należy zastanowić się, czy współczesne zabawki mają charakter terapeutyczny, wychowawczy lub kształcący. K. Sadowska zwraca uwagę, że „wirtualna rzeczywistość, tak powszechnie dostępna, *usypia* wyobraźnię dziecięcą, a jeśli będąc dziećmi, bawimy się tematycznie, to podejmujemy tematy proponowane przez media i trzymamy się tematu, nieszczególnie dostrzegając potrzebę wyjścia poza scenariusz kreskówek lub gier” (2016, s. 149). Współczesne zabawki często funkcjonują zależnie od kolejnych edycji programów telewizyjnych, reklam, gier czy premier kinowych.

VIII.5. Podsumowanie

Współczesne dziecko ma dostęp do szerokiego wachlarza różnorodnych zabawek. W XXI wieku dzieciństwo w literaturze przedmiotu jest często określane mianem dzieciństwa „w opresji” (Rittelmeyer, 2009, s. 14), komputerowego, globalnego, sieciowego, wirtualnego, medialnego, high-tech. Zabawki ewoluują wraz ze zmieniającym się otoczeniem. We współczesnym świecie nie wolno ograniczać się tylko do cyfrowych gadżetów, lecz należy zachęcać dzieci do zabawy również tradycyjnymi zabawkami. M. Opiela podkreśla, że wykorzystaniu nowoczesnych technologii należy „przyznać właściwe miejsce i proporcje ze względu na rozumienie istoty osoby ludzkiej i jej integralny rozwój” (2015, s. 45). Współczesne dziecko często jest nieświadome

tego, że może być animatorem własnej zabawy i nadawać zabawkom określone znaczenie. Warto rozbudzać u dzieci ich naturalną ciekawość, by wiedziały, że nie muszą podporządkowywać się schematom prezentowanym w mediach. Należy dawać dzieciom dostęp do zabawek prostych, zwyczajnych, aby mogły same reżyserować przebieg zabawy oraz wykazywać się własną aktywnością. Należy podkreślić, że „zaprojektowana zabawka nie może wypaczać obrazu rzeczywistości otaczającej dziecko, a wręcz odwrotnie, powinna ułatwić poznanie przedmiotów i ich przeznaczenie, tajemnic przyrody oraz środowiska, w którym ono żyje, musi wywołać zainteresowanie przez kryjącą się w niej niespodziankę” (Karaś, Moszczeńska, Piętowski, Secomski, Wtaczek, 1967, s. 24). Zabawki powinny być dostosowane do wieku i możliwości rozwojowych dziecka, ponieważ wtedy będą sprawiały mu radość, korzystnie wpływając na jego rozwój. Zabawka dobrana nieodpowiednio dla danego dziecka może mieć negatywny wpływ na jego rozwój fizyczny i psychiczny. Przy doborze zabawek należy mieć na uwadze całościowy rozwój dziecka.

Funkcjonowanie dziecka zależy od fundamentów, jakie będą mu dostarczane oraz odpowiednich bodźców rozwojowych, oferowanych przez najbliższe środowiska wychowawcze. W XXI wieku, zwanym erą Internetu czy też erą konsumpcjonizmu, należy pamiętać o tym, że „rzeczy materialne nie wynagrodzą braku wspólnie spędzonych chwil (...). Są one bezcenne i nadają w oczach dziecka szczególną wartość” (Kurowicka, 2015, s. 122). Zabawki są ważnymi atrybutami zabawy, jednak w pełni spełniają swoje funkcje, gdy są wykorzystywane w sposób właściwy. Jest to szczególnie istotne w przypadku zabawek cyfrowych – wówczas priorytetowym zadaniem rodziców jest towarzyszenie dziecku podczas posługiwania się nimi i ustalenie zasad racjonalnego korzystania z nich.

VIII.6. Bibliografia

- Bąk, A. (2015). *Korzystanie z urządzeń mobilnych przez małe dzieci w Polsce. Wyniki badania ilościowego*. Warszawa: Fundacja Dzieci Niczyje.
- Dryden, G., Wos, J. (2003). *Rewolucja w uczeniu*. Poznań: Zysk i S-ka.
- Iwaszkiewicz, J. (1959). *Gawęda o książkach i czytelnikach*. Warszawa: Czytelnik.
- Jacuńska, M. (1977). *Zabawa i zabawka w życiu dziecka wiejskiego*. Warszawa: Zakład Wydawnictw CZSR.
- Kabacińska-Łuczak, K., Żołądź-Strzelczyk, D. (red.). (2016). *Zabawka – przedmiot ludyczny i obiekt kolekcjonerski*. Poznań: Wydawnictwo Naukowe UAM.
- Karaś, A., Moszczeńska, J., Piętowski, T., Secomski, A., Wtaczek, W. (1967). *Zabawki*. Warszawa: Wydawnictwo Przemysłu Lekkiego i Spożywczego.
- Kurowicka, E. (2015). Komputer – nowoczesna zabawka w rękach dziecka. W: P. Barańska (red.), *Rodzice i dzieci (w) sieci* (s. 121-134). Stalowa Wola: Wyd. Katedra Pedagogiki Katolickiej KUL.
- Maciejewska-Mroczek, E. (2012). *Mrówcza zabawa. Współczesne zabawki a społeczne konstruowanie dziecka*. Kraków: Universitas.
- Marchewa-Pichlińska, M. (1987). *Co dorośli o zabawce wiedzieć powinni*. Warszawa: Instytut Wydawniczy Związków Zawodowych.
- Nalaskowski, A. (2009). *Pedagogiczne złudzenia, zamyślenia, fikcje*. Kraków: Oficyna Wydawnicza „Impuls”.
- Nazaruk, S., Klim-Klimaszewska, A. (2018). Zastosowanie zabaw tematycznych, zabawek i rekwizytów w edukacji przedszkolnej. Przykłady z praktyki pedagogicznej. *Edukacja elementarna w teorii i praktyce*, 13, 3(49), 157-172.
- Obuchowska, I. (2000). *Kochać i rozumieć. Ciąg dalszy*. Poznań: Wyd. Media Rodzina.
- Opiela, M.L. (2015). Wychowanie integralne w przedszkolach katolickich. *Zeszyty Naukowe Szkoły Wyższej Przymierza Rodzin – Seria Pedagogiczna*, 14, 229-268.

- Pulak, I. (2018). Zabawki w cyfrowym świecie – implikacje edukacyjne. *Edukacja elementarna w teorii i praktyce*, 13, 3(49), 189-201.
- Rittelmeyer, Ch. (2009). *Dzieciństwo w opresji. Pomiędzy przemysłem kulturowym a technokratycznymi reformami szkolnictwa*. Tłum. B. Kowalewska. Kraków: Oficyna Wydawnicza „Impuls”.
- Romanowska, D., Lis, E. (2015). Tabletowe dzieci. *Newsweek*, 31, 10-14.
- Rywczyńska, A., Jaroszewski, P. (2017). *Internet zabawek. Wsparcie dla rozwoju dziecka czy zagrożenie*. Pobrane z: https://akademia.nask.pl/publikacje/Internet_Zabawek.pdf.
- Sadowska, K. (2016). Zabawki współczesne – o przemianie materii – realizm i surrealizm. W: K. Kabacińska-Łuczak, D. Żołądź-Strzelczyk (red.), *Zabawka – przedmiot ludyczny i obiekt kolekcjonerski* (s. 147-160). Poznań: Wydawnictwo Naukowe UAM.
- Sadowska, K. (2018). Zabawy i zabawki wieku wczesnodziecięcego we współczesnym świecie. *Edukacja elementarna w teorii i praktyce*, 13, 3(49), 139-155.
- Sperling, A. P. (1995). *Psychologia*. Poznań: Wydawnictwo Zysk i S-ka.
- Topińska, Z. (1947). *Zabawki. Wskazania wychowawcze*. Warszawa: Spółdzielnia „Światowid”.
- Waluś, S. (2016). Współczesna rodzina wobec nowoczesnych technologii. W: K. Pujer (red.), *Rodzina i szkoła wobec szans i zagrożeń społeczno-cywilizacyjnych* (s. 43-53). Wrocław: Exante.
- Zacłona, Z. (red.). (2012). *O dziecięcej zabawie i zabawkach*. Nowy Sącz: Wydawnictwo Naukowe Państwowej Wyższej Szkoły Zawodowej w Nowym Sączu.
- Zaworska-Nikoniuk, D. (2012). O dużych dziewczynkach i ich małych lalkach – reborn w kulturze ponowoczesnej. *Kultura – Społeczeństwo – Edukacja*, 1, 157-171.
- Żołądź-Strzelczyk, D. (2002). *Dziecko w dawnej Polsce*. Poznań: Wydawnictwo Poznańskie.
- Żołądź-Strzelczyk, D. (2013). „A cacek też dużo było”. Zabawki dziecięce na ziemiach polskich w średniowieczu i epoce nowożytnej. *Kwartalnik Historyczny*, 1, 5-30.

Zakończenie

Z perspektywy pedagogiki dyskusja nad znaczeniem zabawek w wychowaniu oraz kształceniu najmłodszych wydaje się ważna i aktualna, choćby dlatego, że współczesny przemysł zabawkarski oferuje najmłodszym wiele różnorodnych, lecz nie zawsze odpowiednich, produktów do zabawy. Wszystkie one, nawet te najmniej udane, mają bardzo duże znaczenie w przyswajaniu przez dzieci wartości i wzorców życia w określonym społeczeństwie i określonej kulturze. Dzieci chłoną wartości przenoszone przez zabawki. Z tego też względu warto zastanawiać się nad tym, czego uczą współczesne zabawki. Biorąc pod uwagę refleksję na ten temat, warto pomóc rodzicom świadomie je kupować swoim dzieciom, czemu mogą służyć spotkania, konferencje, szkolenia i warsztaty, także z udziałem dzieci. Warto pomóc także nauczycielom wybierać i wykorzystywać w procesie edukacji najmłodszych dobre zabawki. Dzieci powinny być otaczane przedmiotami zabawowymi służącymi ich wychowaniu, w tym estetycznemu, społeczno-moralnemu, intelektualnemu oraz zdrowotnemu. Jeśli dorośli będą się kierować tymi względami przy ich wyborze, w dziecięcych pokojach, przedszkolnych salach i szkolnych klasach nie będą zajmować zbyt wiele miejsca lalki typu Monster High, Barbie i Polly Pocket; zabawki technologiczne Think & Learn Teach 'n Tag Movi, Hatchimals Surprise, Artie 3000, LeapStart Preschool & Pre-Kindergarten Interactive Learning System, Mozbii, Codie, Yumit, Laser X Fusion; figurki Batman, Spiderman; klocki Lego Star Wars, Harry Potter, Bionicle; figurki Angry Birds i wiele innych. Miejsca te będą już wypełnione np. ponadczasowymi, manipulowalnymi, estetycznymi klockami drewnianymi i innymi, umożliwiającymi dzieciom wypróbowywanie różnych sposobów łączenia elementów, konstruowania z wyobraźni, itp. Szczególną pozycję powinny tam też zajmować przedmioty, które łatwo przekształcać w zabawki, a także zabawki tworzone przez dzieci przy technicznym wsparciu osób dorosłych.

Aby tak się stało, należy w przedszkolach i szkołach promować postawy świadomego wyboru zabawek przez rodziców i dzieci na podstawie wiedzy o ich oddziaływaniu na rozwój emocjonalny, społeczny, poznawczy, fizyczny oraz duchowy. Warto także, aby nauczyciele i rodzice pamiętali, że dziecko nie musi mieć wiele zabawek, ale powinny być one różnorodne, charakteryzujące się estetyką i wysoką jakością wykonania, a ponadto wartościowe oraz odpowiednie dla wieku i płci, o czym dzieci mogą same zdecydować, doświadczając danej zabawki.

Nauczyciele w procesie własnego doskonalenia zawodowego powinni wykorzystywać nowatorskie koncepcje wieloaspektowych działań (językowych, matematycznych, przyrodniczych, muzycznych, plastycznych, twórczych, badawczych) z użyciem wartościowych zabawek gotowych, ale i różnych przedmiotów, które dzięki swojej wyobraźni użyją w celu kreacji zabawy.

Ważne jest także, by nauczyciele rozumieli swoją ważną rolę w aranżacji przestrzeni zabawowej oraz organizacji dzieciom czasu przeznaczanego na swobodną zabawę zabawkami, a po jej zakończeniu na porządkowanie i sprząatanie.

We współczesnej pedagogice warto stawiać postulat, aby w przestrzeni edukacyjnej przeznaczonej dla małych dzieci umożliwić im odkrywanie alternatywnych wobec cyfrowych technologii sposobów spędzania wolnego czasu, który powinien być wypełniony różnorodnymi, prorozwojowymi i atrakcyjnymi zabawami z użyciem naturalnych przedmiotów i gotowych zabawek.

Biorąc pod uwagę refleksje wynikające z podjętej w tej monografii problematyki zabawki w ujęciu teoretycznym, badawczym i praktycznym, ważne oraz celowe wydaje się dalsze jej zgłębianie i eksplorowanie, np. w aspekcie estetycznego wymiaru zabawek, które w dzisiejszych czasach ukazują dzieciom brzydotę, narzucają sposoby zachowania, wyglądu i odżywiania się. O zabawkach tego typu w sposób krytyczny wypowiada się wielu pedagogów i psychologów, socjologów, a także artystów.

Wyrażamy nadzieję, że niniejsza monografia stanie się inspiracją do dalszych dyskusji, badań i analiz naukowych nad zagadnieniem zabawki jako przedmiotu dotyczącego osoby najmłodszego dziecka, której dorośli powinni zapewnić integralny rozwój i edukację.

dr Marzena Kielbasa
dr Mirosława Socha

Informacje o Autorach

mgr Grażyna ENZINGER

Wykładowca w Instytucie Pedagogicznym Państwowej Wyższej Szkoły Zawodowej w Nowym Sączu. Jest absolwentką Akademii Muzycznej w Krakowie i studiów podyplomowych na Akademii Muzycznej w Warszawie. Zajmuje się edukacją muzyczną. Jest współautorką Modelu Nowosądeckiego Edukacji Muzycznej, licznych artykułów oraz 2 książek. Oprócz aktywności dydaktyczno-naukowo-artystycznej, posiada też doświadczenie w zakresie organizacji życia muzycznego, m.in. była impresariem Opery Krakowskiej.

mgr. ing. Vladimír GERKA, PhD.

Związany z Uniwersytetem Preszowskim, gdzie zaangażowany jest w realizację międzynarodowych projektów naukowych oraz badawczych z zakresu wychowania i kształcenia dzieci oraz młodzieży. Autor, współautor i współredaktor licznych publikacji naukowych.

dr Joanna JACHIMOWICZ

Adiunkt w Instytucie Pedagogicznym Państwowej Wyższej Szkoły Zawodowej w Nowym Sączu. W kręgu jej zainteresowań badawczych znajduje się głównie komunikacja interpersonalna, a szczególnie komunikacja zachodząca pomiędzy podmiotami procesu edukacji.

dr Marzena KIEŁBASA

Adiunkt w Instytucie Pedagogicznym Państwowej Wyższej Szkoły Zawodowej w Nowym Sączu. Zainteresowania naukowe i badawcze koncentruje wokół pedagogiki przedszkolnej, wczesnoszkolnej, technologii informacyjnej i logopedii, a także kształcenia nauczycieli przedszkoli i klas I-III szkoły podstawowej.

dr hab. Anna KLIM-KLIMASZEWSKA, prof. UPH

Pracownik naukowo-dydaktyczny Instytutu Edukacji Uniwersytetu Przyrodniczo-Humanistycznego w Siedlcach. Zainteresowania naukowe i badawcze koncentruje przede wszystkim wokół problematyki pedagogiki przedszkolnej i wczesnoszkolnej, a także kształcenia nauczycieli przedszkoli i klas I-III szkoły podstawowej.

mgr Ewelina KUROWICKA-ROMAN

Nauczycielka wychowania przedszkolnego i edukacji wczesnoszkolnej. Doktorantka na kierunku Pedagogika na Wydziale Nauk Społecznych Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego Jana Pawła II. Zainteresowania naukowe koncentruje wokół pedagogiki przedszkolnej, kompetencji społeczno-emocjonalnych, a także integralnego wychowania i rozwoju dziecka.

dr Zbigniew OSTRACH

Wykładowca w Instytucie Pedagogicznym Państwowej Wyższej Szkoły Zawodowej w Nowym Sączu. W swoich badaniach koncentruje się na zagadnieniach związanych z pedagogiką społeczną, przedszkolną i wczesnoszkolną.

mgr Magdalena PALACZ

Przewodnicząca Koła Naukowego „Zabawa i Edukacja”, działającego w Instytucie Pedagogicznym Państwowej Wyższej Szkoły Zawodowej w Nowym Sączu w latach 2017-2019, absolwentka kierunku Pedagogika o specjalności logopedia i terapia pedagogiczna oraz edukacja przedszkolna i wczesnoszkolna. Nauczyciel Katolickiej Szkoły Podstawowej przy Parafii św. Heleny w Nowym Sączu.

prof. PhDr. Mária PODHÁJECKÁ, PhD.

Pracownik naukowo-dydaktyczny na Wydziale Pedagogicznym Uniwersytetu Preszowskiego w Preszowie na Słowacji. Zainteresowania badawcze: pedagogika przedszkolna oraz pedagogika specjalna. Kieruje międzynarodowymi projektami naukowo-badawczymi, których celem jest wychowanie i kształcenie dzieci, w tym o specjalnych potrzebach edukacyjnych.

dr Bożena RASZKE

Absolwentka Akademii Muzycznej w Krakowie. Uzyskała tytuł doktora w zakresie pedagogiki na Uniwersytecie Jagiellońskim. Obecnie pracuje w Państwowej Wyższej Szkole Zawodowej w Nowym Sączu. Autorka wielu artykułów, poświęconych zagadnieniom edukacji muzycznej, a także współautorka książek: *Świat muzyki = świat zabawy* (2006), *Edukacja muzyczna od teorii do praktyki* (2009). Jest również kompozytorką muzyki i piosenek dla dzieci. Prowadzi działalność popularyzującą edukację muzyczną, współorganizując koncerty, spotkania i warsztaty muzyczne.

dr hab. Barbara SKALBANIA, prof. WSP

Pracownik naukowo-dydaktyczny na Wydziale Pedagogicznym i Artystycznym Uniwersytetu Jana Kochanowskiego w Kielcach. W swoich badaniach koncentruje się na zagadnieniach związanych z poradnictwem, pomocą psychologiczno-pedagogiczną i diagnozą pedagogiczną.

dr Mirosława SOCHA

Adiunkt w Instytucie Pedagogicznym Państwowej Wyższej Szkoły Zawodowej w Nowym Sączu. Zainteresowania naukowe, badawcze i metodyczne koncentruje wokół pedagogiki przedszkolnej oraz wczesnoszkolnej, a także kształcenia nauczycieli przedszkoli i klas I-III szkoły podstawowej.